

SoBiAD

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

HUKUK ve İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (Online)

ISSN: 2146-0817

Yıl: 2020 Cilt: 12 Sayı: 2

Amaç ve Kapsam

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) içerisinde Ekonomik Kamu Hukuku, Regülasyon İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı, Kurumsal İktisat, Kamu Tercihi, Anayasal İktisat, Sosyal Sermaye, Vergi Hukuku, Suç Ekonomisi, Yolsuzluğun Politik İktisadı, Çevre Ekonomisi ve Çevre Hukuku, vb. alanlarında yazılmış makalelere yer verilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi'nin amacı Hukuk ve İktisat Yaklaşımı (Law and Economics Approach) alanındaki çalışmaların ülkemizde yaygınlaşmasına hizmet etmektir. Hukuk ve İktisat Yaklaşımı genel olarak iktisat bilimindeki temel araçları, varsayımları ve metodolojyi kullanarak formel ve informel kuralları ve kurumları inceleyen bir inter-disipliner (multi-disipliner) araştırma alanıdır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir. Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazılar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılara referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.

- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt –bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) 'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| IBSS : International Bibliography of the Social Sciences (Proquest) | EBSCO | Ulrich's Periodical Directory | Scientific Indexing Services | |Genamics | Infobase Index | Citefactor | UR Electronics Journals Library |ASOS Index | Google Scholar | Akademik Dizin | Sobiad Atıf |

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır.

EDİTÖR

Coşkun Can Aktan
Dokuz Eylül Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Coşkun Can Aktan, Dokuz Eylül Üniversitesi
Cahit Aydemir, Düzce Üniversitesi
Doğan Bakırtaş, Celal Bayar Üniversitesi
Hakkı Odabaş, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Kıymet Yavuzaslan, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Müslüm Basılğan, Uludağ Üniversitesi
Sema Yılmaz Genç, Kocaeli Üniversitesi
Serdar Yay, Süleyman Demirel Üniversitesi

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

BİLİM KURULU

Ali Dursun Ulusoy, Ankara Üniversitesi
Ahmet Burçin Yereli, Hacettepe Üniversitesi
Bilin Neyaptı, Bilkent Üniversitesi
Feridun Yılmaz, Uludağ Üniversitesi
Fuat Oğuz, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Hakkı Odabaş, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İzak Atiyas, Sabancı Üniversitesi
Kerem Cem Sanlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Mehmet Baç, Sabancı Üniversitesi
Murat Aydın, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Necmiddin Bağdadiođlu, Hacettepe Üniversitesi
Şahin Ardıyok, Bilkent Üniversitesi
Tekin Akdemir, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Turan Yay, Yeditepe Üniversitesi
Turgut Tan, Bilkent Üniversitesi
Zehra Gönül Balkır, Kocaeli Üniversitesi

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

İÇİNDEKİLER

Makaleler	Sayfalar
Bir Komüniteryan Eleştiri: Liberteryen Düşünce Refere Edilerek İktisadi Adalete Ulaşılabilir Mi? Ahmet Yavuz ÇAMLI	95-110
Döviz Kurunda Yanlış Dengelenme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Muharrem AFŞAR & Başak ÖZARSLAN DOĞAN	111-131
Politik İktisadın Gelişiminde İskoç Aydınlanmasının Etkisi Sema YILMAZ GENÇ & Kadir GÖÇERİ	132-146
Mezo-Kurumlar: Tanım, İşleyiş ve Ekonomideki Önemi Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN	147-160
İktisadın Matematizasyonu -Marshall'dan Keynes'e; Mises'den Hayek'e; Buchanan'dan Coase'a: Matematiksel İktisada Yönelik Eleştiriler- Coşkun Can AKTAN & Sema YILMAZ GENÇ	161-189

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BİR KOMÜNİTERYAN ELEŞTİRİ: LIBERTERYEN DÜŞÜNCE REFERE EDİLEREK İKTİSADİ ADALETE ULAŞILABİLİR Mİ?*

Ahmet Yavuz ÇAMLI¹

Dr. Öğr. Üyesi

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu

E-mail: ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0746-9755

Özet

Liberteryanizm, özünde liberalizmi refere ederek bu yaklaşımı uç konumda temsil eden bir öğretilerdir. Liberteryen öğretisi, bireysel özgürlüklere en geniş alanı talep ederek radikal bir tutum sergiler. Doğal olarak bu anlayışta devletin piyasaya müdahale etmemesi istenir. Liberteryanizmin adil piyasa hedefi faydacı çerçeve içinde ciddi bir çelişki olarak görülür. Dolayısıyla bu çalışmada, faydacılığa dayalı piyasa sisteminin yol açtığı iktisadi eşitsizlik ve adaletsizliklerin aşırı özgür liberteryen görüşlerle giderilip giderilemeyeceği problemine odaklanılır. Belirlenen amaç doğrultusunda öncelikle liberteryen düşüncenin iktisadi adalet nosyonu ele alınır. Ayrıca aşırı özgürlükçülüğün karşısına toplulukçuluğu savunan komüniteryen yaklaşım konumlandırılır. Liberteryen anlayışın karşı kutbunda yer alan ve onu ciddi biçimde eleştiren komüniteryen yaklaşım toplumsal dayanışmayı ve paylaşmayı öne çıkarır. Araştırma sonucuna göre liberteryen anlayışa göre piyasada arz ve talebe hiçbir şekilde müdahale edilmezse iktisadi adalete ulaşılabilirdiği savunulur. Komüniteryanizm açısından ise liberteryen öğretisi iktisadi adaleti tesis edemez. Bunun yanında ahlaki

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayım etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr

Atf (APA): Çamlı, A. Y., (2020), Bir Komüniteryen Eleştirisi: Liberteryen Düşünce Refere Edilerek İktisadi Adalete Ulaşılabilir mi?, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (2): 95-110.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

yozaşmaya, erdemın koflaşmasına ve iyi toplum idealine zarar verdiği gerekçesiyle eleştirilir.

Anahtar Kelimeler: Liberteryanizm, Komüniteryanizm, İktisadi Adalet

Alan Tanımı: Politik İktisat, Siyaset Felsefesi

A COMMUNITERIAN CRITICISM: CAN ECONOMIC JUSTICE BE ACHIEVED BY REFERRING TO LIBERTARIAN THOUGHT?

Abstract

Libertarianism is a doctrine that represents liberalism in an extreme position. Libertarian doctrine takes a radical stance, claiming the widest range of individual liberties. So the intervention of the state in the market is not accepted. This study focuses on the problem of whether the economic injustice caused by the market system based on utilitarianism can be overcome by excessively free libertarian views. First, the notion of economic justice of libertarian thought is investigated. The communitarian approach defending communitarianism is positioned against extreme libertarianism. The communitarian approach emphasizes social sharing and solidarity. It is argued that if the supply and demand in the market are not intervened in any way, economic justice can be achieved in the libertarian approach. In terms of communitarianism, it is criticized for damaging moral degeneration, the perfection of virtue and the ideal of a good society.

Key Words: Libertarianism, Communitarianism, Economic Justice

JEL Codes: A12, P10, P51

1. GİRİŞ

İktisadi adalet, onu ele alan yaklaşıma göre değişiklik gösteren bir olgudur. Bu nedenle üzerinde fikir birliğine varılmış bir iktisadi adalet tanımından bahsedilemez. Söylem olarak birbirine yakın tanım ve açıklamalar ileri sürülse de anlam ve içerik olarak birbirinden çok uzak iktisadi adalet kavramları bulunur. Tüm öğretiler, teoriler veya toplumlar “adalet”i talep ederken pratik hayata bakıldığında iktisadi adaletsizliklerin arttığı görülür. Piyasa sistemini savunan öğretilere bakıldığında iktisadi adalet meselesinin geri plana itildiği ortadadır. Adalet/adaletsizlik meselesine önem veren yaklaşımlarda ise çoğunlukla gelir dağılımını eşitsizliğine odaklanılır.

Bu noktada piyasaya hâkim olan faydacı doktrinin adalet yaklaşımı önem arz eder. Faydacılara göre bireyin rasyonel eylemde bulunması adil davrandığının

göstergesidir. Ancak ekonomik hayata bakıldığında faydacılığın hâkim olmasına rağmen pek çok adaletsizliğin hüküm sürdüğü görülür. Peki liberteryen doktrin bu problemi çözebilir mi? Liberalizmi temel alarak inşa edilen libertaryanizm, “aşırı özgür ben”in pratik hayatta somutlaşmasını arzularken mevcut adaletsizliklerin giderileceğine inanır. Diğer yandan toplulukçuluğu savunan komüniteryanizm ise libertaryanizme karşı güçlü eleştiriler getirir. Dolayısıyla liberteryanizm ve komüniteryanizmin iktisadi adalet olgusuna yaklaşımları farklılık arz eder.

Bu bakımdan çalışmada öncelikle liberteryanizm hakkında kısaca bilgi verilip bu doktrinin iktisadi adalet tasavvuru ortaya çıkarılacaktır. Ardından komüniteryanizme kısaca değinilip bu yaklaşım çerçevesinde liberteryanizmin eleştirisi yapılacaktır.

2. LIBERTERYANİZM VE İKTİSADİ ADALET NOSYONU

Modern liberalizmin üç önemli sacayağı bulunur. Neo-liberalizm, sosyal liberalizm ve liberteryanizm (muhafazakâr liberalizm) bu kolları oluşturur. Liberteryen düşünce, devletin müdahaleci uygulamalarına karşı olan, minimalist boyutta bir devlet yapısını savunan ve liberalizmin argümanlarını temel alan bir siyaset felsefesi öğretisidir. Bu doktrin John Locke’ın özgürlüğü kısıtlayan ya da yok eden baskıcı devlet politikalarının terkedilmesini öngören söylemlerine dayanır. Gustave de Molinari (1819-1912), Murray Rothard (1926-1995), Friedrich A. Hayek (1899-1992), Ayn Rand (1905-1982) ve Robert Nozick (1938-2002) önde gelen liberteryen temsilcilerdir. Muhafazakâr liberteryen Nozick, 1974 yılında yayınladığı eseriyle akademik camiada ve siyaset bilimi alanında derin yankı uyandırır. Düşünür, “Anarşi, Devlet ve Ütopya” adlı eserinde adalet, haklar, özgürlükler ve adil paylaşım ilkelerini akademik ve siyasal tartışmaların gündemine getirir. Nozick liberalizmin uç bir temsilcisi olarak müdahaleci politikalara genel olarak karşı çıkan neo-liberal (liberteryen) konumda yer alır (Nozick, 1974: 8). Bu açıdan liberteryen düşüncenin en temel prensibi kişinin kendine yetebilmesi veya *otonom birey* olabilmesidir. Bu ifade fiziki ve düşünsel anlamda bireyin sahip olduğu unsurlara ilişkin mülkiyet hakkına sahip olmasını işaret eder.

Liberteryen anlayışın merkezinde Nozick’in de odaklandığı iki husus vardır. Bunlar meşru ve modern devletin kaynağının ne olduğu ve bu aygıtın sınırlarının nasıl tespit edileceği ve ölçüsünün ayarlanacağıdır. Liberteryenler aşırı özgürlükçülüğü savundukları için devlet aygıtını minimize etmek isterler. Bu anlayışta devletin görevi sadece piyasa işleyişine izin vermek, sözleşme özgürlüğünü güvence altına almak, mülkiyet haklarını korumak ve

barışı sağlamak olmalıdır. Bunun haricinde devlet adına her türlü politika gayri meşru kabul edilir (Alkan, 2018: 56). Liberteryenler devletin, vatandaşların iyiliği için uyguladığı birçok zorlayıcı (coercion) ve yasaklayıcı uygulamayı özgürlüklerin ihlali sayarlar. İnsanların zarar görmelerini önleyebilmek adına zorunlu koşulan güvenlik veya sağlıkla ilgili yasalara karşıdırlar (Sandel, 2009: 63). Örneğin emniyet kemeri ve motosiklet kaskı takma gibi zorunlulukları bireyin iyiliği ve sağlığı için konulmuş olsa bile bireysel özgürlüklere aykırı kabul ederler. Onlara göre birey başkalarına zarar vermemek koşuluyla kendi amaçları ile ilgili karar alabilmeli veya zararını kabul ederek özgürce davranabilmelidir.

Liberteryenler dini ya da kültürel olarak yasak, ahlaksız, etik olmayan veya ayıp olarak nitelenen söylem, eylem veya faaliyetlerin yasaklanmalarına karşıdırlar. Zira bir kesimin doğru ya da yanlış anlayışı başkaları açısından farklı olabilir. Herhangi bir anlayış hiçbir gruba dayatılmamalıdır. İnsanlar kendileri hakkındaki kararları özgürce alabilmelidirler. Bir davranışı başkalarının ayıp veya ahlaksız olarak görmesi failin özgürlüğünü kısıtlayıcı bir sebep olmamalıdır.

Nozick, klasik liberal düşünceye mutabık bir şekilde devleti “zorunlu kötü” olarak niteler. Zorunlu olmasının sebebi güvenliğin sağlanması için herkesi kapsayan bir aygıtın gerekliliğidir. Kötü olmasının sebebi ise devletin varlığının kabul edilmesi kişilerin belli başlı özgürlüklerinden vazgeçmelerini gerektirir. Bu da minimal bir devlet modeline işaret eder. Nozick, bu anlayışa uygun olarak “Gece Bekçisi Devlet” (Night Watchman State) tabirini kullanır. Hatta minimal devlette sınırlı da olsa yeniden dağıtımcı eylemler olabileceğinden daha da ileri giderek “Ultra-Minimal Devlet” (Ultra-Minimal State) ifadesini kullanır (Nozick, 1974: 45). Nozick’e göre bireyler doğa durumunda kendilerini koruyabilir, haklarını savunabilir, kendilerine gelen zararın tazminini isteyebilir veya karşılık olarak zarar verene ceza verebilirler. Başkalarını bu durumlar için yardıma çağırabilir ve yardım talep edene yardıma gidebilirler. Kendi aralarında ortak koruma birimleri meydana getirebilirler (Barnett, 2007: 172). Buna rağmen bireyler arasında mutlaka problemler baş gösterecektir. Süreç içerisinde güvenlik hizmetinin profesyonel ve kapsamlı bir hizmete dönüşmesi ile bu hizmet minimal devletin oluşumuna da zemin teşkil eder.

Egemen koruyucu gücün devlet aygıtına dönüşmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Birincisi devlet güç kullanımında tekel olmalıdır. İkincisi ise sınırlar içindeki herkesin hakkını ve güvenliğini koruyor olmalıdır.

Nozick, genel zor kullanma yetkisi ve koruma yetkisinin genelleşmesi yani talep etmeyenlerin de koruma hizmetine dahil edilmesi halinde doğa durumundan minimal devlete geçilmiş olduğunu ve bunun ahlâki açıdan meşru kabul edileceğini söyler (Hahnel, 2006: 131). Hakları koruyan, tehlikeli hakları kısıtlayan ve sınırlar içinde bu hakkın yegane sahibi olan bir kurum görünmez el niteliğindedir.

2.1. Bireysel Özgürlükler ve Serbest Piyasa

Muhafazakâr liberteryenler iktisadi adalet açısından insanların ekonomiye katkıda buldukları ölçüde ekonomiden almaları gerektiğini savunan bir düşünceye sahiplerdir. Bu katkı temelli görüşe göre bireyler kendi emeklerinin ve üretim araçlarının katkısı açısından tüketim yapmalıdırlar (Hahnel, 2006: 18). Buna göre liberteryenler, mülkiyet haklarının korunması, bireysel hakların en üst seviyede genişletilmesi, serbest piyasa şartlarının sağlanması, fiyat mekanizmasının işlemesi ve özgürlüğün mutlak önceliği konularını şiddetle savunurlar. Onlara göre bireysel özgürlük tüm sosyal ilişkilerin, ekonomik değişimlerin ve siyasi sistemin altında yatan temel değerdir. Serbest piyasada, bireyler arasında oluşan gönüllü iş birliğinin her zaman devletin uyguladığı zorlamaya tercih edilmesini savunurlar. Devletin rolü toplum adına hedefler belirlemek olmamalıdır. Devletin varlığı; serveti yeniden dağıtmak, kültürü tanıtmak, tarım sektörünü desteklemek ya da küçük firmalara yardım etmek için değildir. Onlara göre devlet kendisini bireysel hakların korunmasıyla sınırlamalı ve vatandaşların barışçıl bir şekilde kendi hedeflerine ulaşmalarına izin vermelidir (Naqvi, 2018: 8-9).

Liberteryenler yasa önünde herkesin biçimsel eşitliğini desteklerler fakat kaçınılmaz olarak yalnızca kişisel özgürlüğe tecavüz ederek ve genel refahı azaltarak zenginleşenler ve bu nedenle meydana gelen eşitsizlikler hakkında çok az endişe duyarlar (Hahnel, 2006: 33). Onlar için yoksullukla mücadele etmenin en iyi yolu, serbest girişim ve serbest ticaret sistemini garanti altına almak ve devletin servet transferi programlarından daha etkili ve daha iyi bir sonuç vereceğine inandıkları özel yardım girişimlerinin ihtiyaç sahiplerine yardım etmelerine izin vermektir.

Öte yandan bu doktrini savunanlar bireysel özgürlüğü korumak söz konusu olduğunda devlete güvenmezler. Çünkü devlet yöneticilerinin soyut kolektif çıkarlar adına hareket ettiklerini iddia ederler. Kolektivist ideolojilere göre uygulanabilir bir sosyal ve ekonomik düzen ancak devlet tarafından uygulanabilir

ve sürdürülebilir. Liberteryenlere göre ise piyasanın doğru bir şekilde işlemesi ve ekonomik göstergelerin iyileşmesi özgür bireysel eylemlere bağlıdır.

Liberteryenler yeniden dağıtımcı politikalara karşıdır. Onlara göre iktisadi eşitsizlik ne kadar yüksek olursa olsun eğer serbest piyasa işleyişi sağlanmış, herkes istediği sözleşmeye hür iradesi ile taraf olabiliyor ise -dolandırıcılık halleri müstesna olarak- sistemsal bir adalet sağlanmış kabul edilir. Sistemsal denmesinin nedeni liberteryenlerin ortaya çıkan gelir eşitsizliğine yaklaşımlarıdır. Onlara göre iktisadi eşitsizlik adil bir süreç sonucunda ortaya çıkabilir. Süreç adil işlediği için iktisadi eşitsizlikler piyasada kişilerin bireysel hata ve eksikliklerine bağlıdır (Alkan, 2018: 55; Yoruldu, 2020: 188).

2.2. Yetkisel Adalet ve Mülkiyet Hakkı

Nozick'e göre özgür bir toplumda paylaşımına konu olan kaynakların ne tür kriterlere göre paylaşılması gerektiği tartışması söz konusu olmamalıdır. Özgür bir toplumda insanlar farklı kaynakları sahiplenir, gönüllü takaslar ile el değiştirir ve bazı eylemler sonucu yeni kazanımlar ortaya çıkarırlar. Bu haliyle toplumdaki payların dağıtımını ve değişimi bireylerin vermeye yetkili oldukları kararlara ve kişisel tercihlerine bağlı olmalıdır. Piyasada değişim ve dağıtım "görünmez el" mekanizması ile oluşan sözleşme veya diğer eylemlerle gerçekleşir. Bu sürecin sonucu olarak kişilerin sahip olduğu mülk ve servetin bireylerin rızası harici alınan kararlara yeniden dağıtıma konu edilmesi adil değildir (Sandel, 1999: 49).

Nozick, dağıtımda merkezi önemin "mülk adaleti"ne verilmesi gerektiğini savunur. Ona göre mülk dağıtım ve paylaşımının yetkisel adalet teorisinin (The Entitlement Theory) prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi adil dağılıma ulaşmayı sağlayan bir önşarttır. Yetkisel adalet ilkeleri; mülkün ilk sahipliği -elde etme-, mülkün bir başka kişiye devri -transfer- ve mülkün dağıtımıyla ilgili adaletsizliklerin düzeltilmesi -düzeltme- ilkeleridir.

Nozick'e göre eğer dünya tam anlamıyla adil olsaydı şu ifadeler mülk adaleti konusunu tamamıyla kapsardı: Bir kişi sahip olduğu mülkü adil yollardan (elde etme ile ilgili adalet ilkesine uygun olarak) elde ettiyse o kişi mülk üzerinde mülkiyet hakkına sahiptir. Diğer şarta göre kişi sahip olduğu mülkü, o mülk üzerinde daha önce mülkiyet hakkına sahip olan başka bir kişiden (transferle ilgili adalet ilkesine uygun olarak) elde ettiyse o mülk üzerinde hakka sahiptir. Bu ilkelere göre hareket eden kişi doğal olarak mülk üzerinde tasarruf hakkına da sahiptir. Kişi dilediği gibi mülkünü değerlendirebilir: Satabilir, kiralayabilir veya miras bırakabilir. Ancak kişi yukarıda bahsi geçen iki ilkeye göre hareket

etmezse yani mülk edinirse bu mülk üzerinde yetki sahibi olamaz (Nozick, 1974: 197).

Burada vurgulanan düzeltme ilkesi, geçmişe dönük mülk sahipliğindeki adaletsiz durumları araştırır. Bu ilkeye göre bireyler sahip oldukları mülkleri ilk iki ilkeye aykırı yollardan elde etmiş olabilirler. Gasp, hırsızlık, aldatma ve dolandırıcılık gibi gayrimeşru yollardan elde edilmiş olan mülklerin tespiti üzerinde çalışır ve sonuca göre adaletsiz kabul edilen mülkiyet haklarının sahiplik revizesi, tazminat ve cezalandırma yöntemleriyle düzeltilmesini içerir (Nozick, 1974: 198).

Nozick adaleti sağlamaya yönelik politika ve kuralların birey haklarını hiçbir şekilde ihlal etmemeleri gerektiği görüşündedir. O, temel eserinde “bireylerin hakları vardır ve hiç kimse bu hakları sınırlayamaz” diyerek başlar. Nozick’in birey hakları yaklaşımı gereği her bireyin özgürlük, hayat ve mülkiyet hakları dokunulmazdır.

Nozick birey ve birey haklarını ön plana çıkaran teorisi ile yeniden dağıtımcı politikalara karşı çıkar. Ona göre yeniden dağıtımcı politikalar birey haklarının ihlalidir. Bireyler zenginliklerini ve refahlarını kendilerine göre dezavantajlılarla paylaşmaya zorlanamazlar. Bu nedenle düşünür müdahaleci/sosyal devlet yerine minimal, zorunlu görevleri (güvenlik, sağlık, yargı vs.) yerine getiren devlet modelini benimser.

Nozick’e göre yetenekli ve avantajlı bireylerin elde ettiği fazladan servet tamamen onların hakkıdır. Çünkü bu bireyler üretim sürecine daha fazla zeka, emek, gayret, sermaye ve konum avantajlarını katarak üretime daha fazla katkı sağlayarak üretilenden daha fazlasını hak edip kazanırlar. Daha az avantajlı olanların bu servette hakları yoktur. Onlar, sürece daha az katkı sağladıkları veya hiç sağlayamadıkları için payları ya az olur ya da hiç olmaz. Çok kazanandan rızası dışında bir pay alıp toplumun en az avantajlı olanlarına aktarmak bireyi araçsallaştırmaktır.

Liberteryenlerin şiddetli serbest piyasa savunusunda ileri sürüldüğü üzere gerçekten iktisadi adalet serbest piyasa işleyişi içinde sağlanabilir mi? Sağlanabilirse bu ne boyutta olabilir? Liberteryenlerin bu konudaki en net cevapları piyasa işleyişine izin verilmesi ve devletin minimize edilmesi halinde sağlanacak olan sosyal ve ekonomik düzenin adil olacağı yönündedir. Yani onların hedeflediği doğrudan belirlenmiş ya da tanımlanmış bir adil düzen yoktur denebilir. Eğer serbest piyasada herkes özgür iradesi ile istediğini alıp satabiliyor, sözleşme yapabiliyor ve fırsatlardan yararlanabiliyor

ise ortaya çıkan tabloda adaletin sağlandığı kabul edilir. Nozick de ekonomik eşitsizlikte yanlış bir durumun olmadığını ifade eder. Ona göre fakirler veya mağdurlar piyasanın kendilerine sağladığı fırsatlardan yararlanmadıkları için sosyo-ekonomik olarak kötü duruma düşerler. Toplumsal servetten herkes hak ettiği kadarını aldığı için adaletsiz bir durum yoktur. Bu fırsatlardan yararlanamayacak kadar zayıf olanlar için ise yardım kuruluşları sorumluluk üstlenir.

Örneğin Nozick'in miras gibi önemli bir meseledeki düşünceleri şöyle özetlenebilir: İktisadi adaleti sağlamak adına yeniden dağıtımı sınırlandırmak yanlıştır. Miras konusu bu hususa güzel bir örnektir. Nozick'e göre mirasın yasaklanmasını talep eden düşünce doğru değildir; mirasın yasaklanması, mirası alacak kişilerden ziyade bırakmak isteyen kişilerin hakkını ihlal etmek demektir (Hahnel, 2006: 36). Şayet kişi mal veya servetini hakkaniyetli yollardan elde etmişse bu mal ve servetini istediği kişilere miras bırakabilmeli veya dilediği gibi kullanabilmelidir. Bireyin bu hakkının elinden alınması veya kısıtlanması adil bir çözüm değildir.

Anlaşılacağı üzere Nozick, bir liberteryen olarak yeniden dağıtımcı adalet anlayışına karşıdır. Ancak iki noktayı istisna tutar. Bunlar ilk geçişlerde adalet ve transferlerde adalettir (Sandel, 2009: 87). İlk geçişler, bireyin elde etmiş olduğu servetin kaynağını sorgular. Eğer servet haksız ve yasadışı yollardan elde edilmiş ise adil kabul edilemez. Transferde adalette ise serbest piyasada gelir getirici faaliyetlerde rıza ve özgür irade şartları aranır (Nozick, 1974: 151-155). Bu iki şart sağlanmış ise bireyin elde ettiği gelir ve servet meşrudur. Toplumun geneli için değerlendirildiğinde bu şartlar sağlanıyorsa iktisadi eşitsizliklere bakılmaksızın iktisadi adaletin sağlandığı öne sürülebilir.

Nozick, ilk geçiş olarak tanımlanan ve günümüz ekonomisini şekillendiren başlangıç teorilerine de şüpheyle bakar. Kuşaklar öncesinden gelir paylaşımında ne tür şartlar mevcut olduğunu bilebilmek neredeyse mümkün değildir. Ancak eski zamanlarda yaşanan Kızılderililerin katledilmesi ve topraklarına el konulması, Afrikalıların köleleştirilmesi, zayıf ülke ve milletlerin sömürgeleştirilmesi ya da yağma, hırsızlık, dolandırıcılık gibi günümüz gelir farklılıklarına sebep olan problemleri tespit edebilirsek ancak o zaman tazminat, düzeltici vergi ve diğer araçların kullanılması tartışılabilir (Sandel, 2009: 64).

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında Nozick üzerinden liberteryen öğretinin savunuları ortaya konulmuştur. Aşağıda Komüniteryan yaklaşıma

kısaca değinilip bu yaklaşımı savunanların liberteryen öğretiyeye neden karşı çıktıkları araştırılacaktır.

3. BİR ÇERÇEVE OLARAK KOMÜNİTERYANİZM

Toplulukçuluk veya cemaatçilik olarak da bilinen komüniteryanizm, bireylerin toplumda birlikte yaşadığı diğer kişilerle etkileşimini kolektif doğa bağlamında ele alıp ulusal, kültürel ve tarihi birikimi bir öze sahip değerler bütünü şeklinde vurgulayan öğretilerdir. Bu yaklaşımın önemli temsilcileri MacIntyre, Taylor ve Sandel gibi isimlerdir. Liberal ekonomi ve siyaset teorilerinin yararçı ve bireyci ahlakı önceleyen savlarının karşısında topluluğun geleneğine, inançlarına, davranış kalıplarına ve yüz yüze, içten ilişkiler kurabilen insanlar bütününe dayanışmasına önem verirler. Komüniteryanizmde, psikolojik açıdan kişilerin halk içindeki konumunu idrak edebilmesinde ve büyük bir yalnızlık buhranından kurtularak erdemlerin kapsayıcılığında diğerleriyle karışıp sosyalleşmelerinde cemaatler etkin birer aktör olarak görülür (Alkan, 2018: 29). Bu yaklaşımda yakın komünal bağlar hem güçlendirilerek hem de beslenerek dinamik bir sosyokültürel ve sosyoekonomik düzen inşa edilmek istenir. Batı’da ortaya çıkan gelişmiş ve kapitalist sanayi toplumlarının kişilere aşırı özgürlük alanı tanımlayıp aynı ölçüde yükümlülük vermediği gerekçesiyle liberal doktrinler hedef alınır. Ahlaki gerilemenin yol açtığı problemlerin temelden aile şuuruyla, ilerleyen aşamada ise toplulukların sosyal uyumu sağlayıcı fonksiyonuyla düzeltilebileceğine inanılır (Mouffe, 2008: 57). Örneğin kadınların ev dışında geçirdikleri zamanın (özellikle sürekli işlerde çalışmaları nedeniyle) artmasından türeyen negatif etkinin çocuklarıyla etkileşimlerinin düşmesi yüzünden olduğu vurgulanır. Bu durumun erken yaşlarda kişilik gelişimini olumsuz etkilediği belirtilir. Kreşlerin çocuklara köpek kulübelerinden daha fazla bir anlam taşımayan sosyal ortamlar sunduğuna yönelik görüşler de vardır. “Ebeveyn eksikliği” şeklinde tanımlanan bu probleme çözüm olarak aile yanlısı uygulamalar ve politikalar önerilerek iyi toplum idealine ulaşılmaya çalışılır (Berten vd., 2006: 13; MacIntyre, 1984: 232-236).

Genel komüniteryan kabule göre toplumdaki bireylerin sahip olduğu kimliklerin oluşmasında bireylerin ait olduğu topluluklar referans alınır. Birey içinde bulunduğu komüniteden çeşitli süreçler aracılığıyla kimlik edinir. Bu noktada topluluğun savunduğu normlar kimlik kurucu rolünde tanımlanır ve mahiyeti gereği bu ilkeler eleştiriye tabi değildir. Bu yüzden komüniteryanlara göre liberteryenlerin savunduğu rasyonel ve özgür birey tasavvuru temelde eksik ve hatalı tasarlanır (Sandel 1998: 174).

Komüniteryanizme yönelik eleştiriler mütemadiyen bireylerin zihin dünyasını kısıtlayarak onların üretkenliklerine ket vurdıkları, kadınların iş hayatına aktif katılımını engelledikleri, önderlerine aşırı ve körü körüne bağlanabildikleri, yeniliklere kapalı oldukları vs. şeklindedir (Dagger, 2004: 170-171; Caney, 1991: 511).

3.1. Yozlaşma

Komüniteryanizmin savunucularının faydacı anlayışa veya liberteryanizme yönelik belli başlı eleştirileri arasında “ahlaki yozlaşma”dan söz edilebilir. Yozlaşma satılık olmaması gereken bir değerın metalaşmasına yani alım satıma konu olmasına dayanır (Sandel, 2012: 66). Bu doğrultuda ahlaki yozlaşma eleştirisi piyasada etkin faaliyet ve uygulamaların deforme edebileceği veya ortadan kaldıracılabileceği tutum, değer ve normları sorgular (Sandel, 2012: 139). Yozlaşma itirazı, malların ve hizmetlerin piyasaya sunulmasının bu malları koflaştıracı etkisine dikkat çeker (Sandel, 2009: 97). Ahlaki yozlaşma itirazını yapanlar, ahlak ve vatandaşlığa ait değerlerin piyasaya indirgenğinde veya metalaştırıldığında etkilerini kaybedeceklerini savunurlar. Adil pazarlık şartları dahi oluşsa ahlaki yozlaşmanın önüne geçilemeyeceğini belirtirler (Walzer, 1990: 8-10).

Yozlaşma eleştirisi, bir takım ahlaki paradigmayı önceler. Kişinin tam rızası ya da kusurlu rızasının olup olmamasının bir önemi yoktur. Yahut bireyin zor durumda olması bu itirazı ortadan kaldırmaz. Bu açıdan yozlaşma iddiası, metalaşmaya konu olması nedeniyle piyasa tarafından değersizleştirilen söz konusu değerlerin ahlaki önemine vurgu yapar (Sandel, 2009: 21). Belli unsurların özlerine, karakterlerine ve bunları yönlendirmesi gereken normlara odaklanır (Sandel, 2012: 144). Bu nedenle yozlaşma iddiacılarına göre liberal/liberteryen toplumda dahi meta olamayacak bazı unsurlar mevcuttur. Bu tarz değerlerin asla ticarileşmemesi gerekir. Ancak liberal/liberteryen öğretiler kendi içinde yozlaştıracı eğilime ve bunu engelleyecek tüm etkenleri dışlayacak özelliğe sahiptir (Wellmer, 2006: 306; Taylor, 1989: 176).

Örneğin piyasada bir mal gibi böbreğini satanlar çoğunlukla ekonomik durumları kötü olan kişilerdir. Yozlaşma iddiasına göre böbrek satışına izin verilmesi; insanı farklı parçalardan oluşan bir toplama olarak gören değersizleştirici ve nesneleştirici bir düşünceyi teşvik eder (Sandel, 2012: 137). İnsan kavramının ve algısının içinin boşaltılmasına yol açar. Amaç olması gereken insanın metalaşması ahlaki açıdan problemler doğurur. Böbreğin ticarileştirilmesi insanın araçsallaştırılması demektir. Kişinin rızasının olması ve bu rızanın gönüllülük

içerip içermemesi önemli değildir. Yozlaşma eleştirisi insanın pasifize edilip şekleştirelmesi üzerine kuruludur.

Anlaşılaçağı üzere Sandel'e göre insanlar hangi değerlerin niçin önemsenmeye değer olduğı noktasında hemfikir değildir. Paranın neyi satın alması ya da almaması gerektiğine karar verebilmek için hangi sosyal mallar piyasanın güdümüne bırakılmalı ve metalaştırılmalı, hangi değerler sosyal ve medeni hayatın çeşitli alanlarını yönlendirmeli konusu açıklığa kavuşturulmalıdır. Liberteryenlerin savunduğı gibi arz ve talebin piyasada serbest ve özgür bir şekilde hareket etmesi doğru değildir. Zira mevcut adaletsizlik ve eşitsizliklerin temelinde bu düşünce yatar (Sandel, 2009: 32).

3.2. Kusurlu Rıza

Kusurlu rıza itirazı genel olarak piyasada bireylerin ekonomik tercihlerinin yansıttığı eşitsizlikler üzerine kuruludur (Sandel, 2009: 135). Bu itiraz, insanların eşit olmayan şartlar altında ya da ekonomik durumun olumsuz seyrettiğı bir zamanda arz ve talebin karşılaşmasında adaletsizliğin ortaya çıkabileceğine işaret eder. Buna göre piyasanın işleyişi iddia edildiğı üzere her zaman gönüllü bir rıza ile gerçekleşmez. Bir kişi yıllardır aç yaşayan ailesini bu durumdan tamamen kurtarmak için böbreğini satabilir. Fakat bu kişinin kararı kendi rızasıyla bile olsa gerçekten gönüllü olmayabilir. Esasında, kişi içinde bulunduğı şartlar tarafından adil olmayan bir şekilde zorlanmış olabilir. Bu tarz tercihler ekseriyetle dışsal etkelerin içsel güdülenmeyi zorlamasıyla meydana gelir (Sandel, 2009: 136).

Yani piyasada her tercih tamamen gönüllü bir şekilde oluşmaz. Bazı insanların gelir seviyesi çok düşük olabilir yahut adil şartlarda pazarlık etme yeteneğı veya bilgisi (asymmetric information) olmayabilir. Böyle durumlarda piyasa tercihleri "özgür tercihler" olarak nitelendirilemez. Bir piyasa tercihinin özgür bir tercih olup olmadığını tespit edebilmek için gönüllü bir rızanın oluşmasını engelleyen şartların veya faktörlerin ne gibi eşitsizlikler içerdiği araştırılmalıdır. Vurgulanması gereken nokta; bir kişinin pazarlık gücü azlığı ya da yoksunluğu ile asimetric bilginin mevcut olduğı durumlarda tercihlerin hangi aşamada kusurlu rızayı ürettiğidir. Bu sorgulama ile piyasada özgür tercihin hakkaniyetini aşındıran etkene ulaşılabilir (Sandel, 2009: 15).

Bu yüzden Sandel, liberteryen görüşün savunduğı her şeyin alınıp satılabileceğı fikrine karşı çıkar. Ayrıca her sözleşme, şartların tam olarak sağlandığını garanti etmez. Eksik bilgi ve kusurlu rıza bu tür sözleşmelerde iki taraf için de olumsuzluklara sebep olabilir ve toplumsal sorunlara yol açabilir.

3.3. Sahiplik İtirazı

Piyasada her unsurun karşılıklı rıza ile alınıp satılabileceğine yönelik bir itiraz da sahiplik ve mülkiyet anlayışları ile ilgilidir. Yukarıda bahsedilen böbrek satışıyla ilgili tartışılan bir diğer konu insanın kendi kendisinin sahibi olup olmadığıdır. Eğer insan kendi kendisinin sahibi ise insana zarar vereceğini bile bile bu satışlara izin verilmeli midir? Böbrek konusu tartışmaya açık olsa bile daha yaşamsal organlar sırf ekonomik sebeplerle satılabilir mi? Bir baba ailesinin daha iyi bir hayat yaşaması için sağlıklı iken kalbini satabilir mi? Tüm bu sorular serbest piyasa işleyişine etik sınırların getirilip getirilmemesi ile ilgilidir.

Örneğin taşıyıcı anneliğin uygulanmasına yönelik ülkelerde genel olarak belirli izinler mevcuttur. Bu meyanda tartışılan bir konu annenin bebeğin mutlak sahibi olup olmadığıdır. Onu ticari bir mal gibi satabilir mi? İnsan ticareti, liberteryenler gibi liberal anlayışı nihai sınırlarda uygulamak isteyenler için bile bu sınırların dışındadır. Ancak taşıyıcı annelik uygulamalarında bebeğin (insanın) ticari bir meta gibi satıldığı nedense göz ardı edilir. Kendi iradi ve fikri kabiliyetlerinden henüz yoksun olan bir bebeğin yasal vasisi (ebeveyni) tarafından satılması nasıl bir hukuki veya ahlaki ilkeye dayandırılabilir? Nihayetinde rızaları olmaksızın satılan bebeklerin akıl balığ seviyeye geldiklerinde bu muameleye kendilerini muhatap eden ebeveynlerini suçladıkları veya çoğu zaman affedemedikleri bilinen bir gerçektir. Bu gerçeğe yüzleşmek zorunda kalan bireylerin (çocukluk veya yetişkinlikte) yaşadığı travma hem kişisel hem de aile kurumuna karşı düşünceleri olumsuz etkileyerek toplumsal sorunlara yol açabilir (Sandel, 2012: 78-79).

3.4. Vatandaşlık Problemi

Komüniteryan yaklaşıma göre liberteryen öğretinin sosyal değerler üzerinde yozlaşmaya yol açması ne derece yaygın ve baskın olursa dini-ahlaki etikten kopma ve buna bağlı olarak vatandaşlık erdeminin aşınması da o derece yüksek olur. İktisadi adaletsizliklerin yaygınlaştığı liberteryen toplumunda metalaşma süreci paranın ve gücün kolonizasyonunu artırır; böylece toplumsal ilişkiler de parasal gücün etrafında şekillenir (Sandel, 2005: 84). Aynı toplum içinde yaşayan zenginler ve fakirler birbirlerini ötekileştiren bir eğilime sahip olurlar (Sandel, 2012: 179).

Komüniteryanizme göre iyi bir toplum işbirliğine, paylaşmaya, dayanışmaya önem verir. Bireylerin faydalarını maksimize etmeye çalıştığı liberteryen toplumda sosyal dayanışmanın tesisinden söz edilemez. İnsanların birbirlerinin

zor durumlarını fırsat bilip avantaja çevirme çabaları birlik olgusunu yıkıma uğratar. Bu nedenle liberteryen toplum iyi ve erdemli bir toplum olmaktan uzaktır. Sandel'e göre mutlak faydacılığın ortaya çıkardığı açgözlülük, mümkün mertebe toplumdan dışlanması gereken bir ahlaksızlıktır. Bu tarz olumsuzluklar toplumsal kabule konu olmamalıdır, hatta böyle davranışların devlet tarafından cezalandırılması ortak iyiyi işaret eden vatandaşlık erdemine hizmet eder (Sandel, 2009: 22).

Bunun yanında ahlaki düşünceler referans alınarak yapılan yasama faaliyetleri liberal/liberteryen anlayış tarafından kaçınılması gereken bir ilke gibi algılanır. Liberteryenlere göre yasaların ahlaki referansla üretilmesi zor kullanma ve hoşgörüsüzlük riski taşır (Sandel, 1999: 33). Buna karşılık Sandel bu konuda ahlaki düşüncenin gerekliliğini vurgular. Ona göre ahlaki düşünce bu hususta hem bir amaç hem de kamusal bir enerjidir. Ortak iyunin keşfedilebilmesi ve buna ulaşılabilmesi bireysel çabadan öte bir durumdur. Ahlaki düşüncenin gerçekleştirilebilmesi için bireyselci anlayıştan ziyade sosyal çevrenin müzakere fonksiyonuna ihtiyaç vardır (Sandel, 1998: 42).

4. SONUÇ

Liberal/liberteryen yaklaşıma göre bireylerin ve toplumların en önemli amaçlarından biri zenginleşmedir. Tarihsel süreçte kapitalizm bu amacı en iyi şekilde gerçekleştiren sistemdir. Ancak liberal/liberteryen toplumlarda zenginleşme uğruna pek çok değer feda edilir. Bu süreçte sadece belirli bir azınlığın hayat kalitesi artarken toplumun büyük çoğunluğu sefalet ve manevi olarak anlamsızlığa sürüklenir. Zenginlik ne kadar artarsa iktisadi hayattaki eşitsizlikler, adaletsizlikler ve krizler de o derece derinleşir. Liberal öğretilere dayalı ana akım iktisat savunucularının ise mevcut adaletsizlikleri “iktisadi eşitsizlik” özelinde çözümlenmeye çalıştığı görülür.

Bu bağlamda iktisadi adalet, faydacı yaklaşıma göre bireyin faydasını ya da toplumsal refahı maksimum düzeyde gerçekleştirmektir. Ancak bu görüş adaleti bir ilke olarak ele almayıp bir hesaplama aracı yaptığı için ve insanların tüm değerlerini fayda, gelir, servet gibi tek bir değer ölçütüne (ekonomik parametrelere) indirgemekle ve değerler arasındaki nitelik farklarını dikkate almamakla eleştiriye tabi tutulur. Liberteryenlere göre ise adalet insanların serbest piyasada yaptığı tercihlerin özgürlüğüdür. Bu yaklaşımda bireyin amacı ve karakteri ile hayatının anlamı, önemi ve kalitesinin ahlaki değeri adaletin kapsamı dışında tutulur. Yani katkı temelli liberteryen iktisadi adalet görüşünün tatmin edici olmadığı söylenebilir. Faydacılığın ve metalaşmanın insanları bir nesne gibi

araçsallaştırması, hiçleştirilmesi ve şeyleştirilmesi sonuçları doğal olarak bir tepkinin doğmasına yol açar. Bireyin, bir zenginlik aracı ve nesnesi olmaktan ziyade onurlu ve saygıyı hak eden bir özne olduğunu savunulur.

Bu doğrultuda liberteryen doktrine karşı olarak komüniteryan öğreti iktisadi adaletsizliklerin giderilmesi için iktisat ve ahlak arasında işbirliğini önerir. İktisadın ahlaki bölgede hareket etmesini ve ahlaki muhakemeler yapması gerektiğini belirtir. Bu yaklaşıma göre iktisadi adaleti sağlamak için bir toplumda yalnızca faydanın maksimize edilmesi ya da tercih özgürlüğünün garanti edilmesi yeterli değildir. Zira iktisadi özgürlük prensibi insanoğluna pahalıya patlamıştır. İktisadi adaleti sağlayacak adil bir toplum oluşturmak için ortak iyi hayatın anlamı hakkında istişareler yapılmalıdır. İyi hayat üzerine ahlaki anlaşmazlıkların çıkması doğal bir durumdur. Anlaşmazlıkların olmadığı bir kamusal hayatı arzulamak hüsrarla sonuçlanır. Kaçınılmaz şekilde ortaya çıkan anlaşmazlıklara karşı hoşgörülü bir toplumsal kültürün teşekkülüne ihtiyaç vardır. Ahlak içerikli fikirlerin çatışması yerine karşılıklı anlayış çerçevesinde müzakere gereklidir. Para ve gücün kolonizasyonundan ziyade para ve gücün ya da fırsatların tek seferde ve sonsuza dek dağıtımını yapacak meşru bir ilke arayışına girilmelidir. Bu amaç gerçekleştirilmeye çalışılırken adalet erdemi geliştirilmeli ve ortak iyi hakkında muhakeme yapılabilir.

KAYNAKÇA

Alkan, Yaşar, J. Rawls'ın İktisadi Adalet Teorisi. İstanbul: Hiper Yayıncılık, 2018.

Barnett, Randy E. & Erdoğan, Y. E. “Anarşi Nereye? Robert Nozick Devleti Meşrulaştırdı mı?”, Liberal Düşünce Dergisi. 48, 2007, 171-180.

Berten, Andre vd., “Giriş”, Liberaller ve Cemaatçiler, çev. Zeynep Ö. Üskül Engin, ss. 189-208, Ankara: Dost Yayınları, 2006.

Caney, Simon. “Sandel's Critique of the Primacy of Justice: A Liberal Rejoinder”, British Journal of Political Science. 21:4, 1991, 511-521.

Dagger, Richard. Communitarianism and Republicanism. G. F. Gaus, & C. Kukathas içinde, *Handbook of Political Theory*. London: Sage Publications, 2004.

Hahnel, Robin, İktisadi Adalet ve Demokrasi: Rekabetten İşbirliğine. Çev.

Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

MacIntyre, Alasdair, After Virtue. İndiana: University of Notre Dame Press, 1984.

Mouffe, Chantal, Siyasetin Dönüşü, çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Ankara: Epos Yayınları, 2008.

Naqvi, Syed Nawab Haider, İslam, Ekonomi ve Toplum. Çev. Ozan Maraşlı. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.

Nozick, Robert, Anarchy, State and Utopia. New York: New York Basic Books, 1974.

Sandel, Micheal J., Justice: What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets. London: Allen Lane, 2012.

Sandel, Micheal J., Justice: What's the Right Thing to do ?. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009.

Sandel Micheal J., Public Philosophy: Essays on Morality in Politics. Cambridge: Harvard University Press, 2005.

Sandel, Micheal J., "*Liberalism and Republicanism: Friends or Foes? A Reply to Richard Dagger*", The Review of Politics. 61:2, 1999, 209-214.

Sandel, Micheal J., Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge: University of Cambridge Press, 1998.

Taylor, Charles, "Cross-Purposes: The Liberal-Communitarian Debate", Liberalism and the Moral Life, ed. Nancy L. Rosenblum, pp.159-182, London: Harvard University Press, 1989.

Walzer, Michael, "*The Communitarian Critique of Liberalism*", Political Theory. 18:1, 1990, 6-23.

HUKUK VE İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt: 12 No: 2 Yıl: 2020 ISSN: 2146-0817 (Online)

Wellmer, Albrecht, “Demokratik Bir Kùltürün Koşulları: Liberallerle Cemaatçiler Arasındaki Tartışma Üzerine”, Liberaller ve Cemaatçiler, der. Andre Berten vd., çev. Mehmet Zafer Üskül, ss. 305-323, Ankara: Dost Yayınları, 2006.

Yoruldu, Mutlu, Salt Liberal İktisat Anlayışının Vergilendirmeye Bakış Açısı: Vergi Adaleti Üzerine Bir Değerlendirme. İstanbul: Hiper Yayıncılık, 2020.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

DÖVİZ KURUNDA YANLIŞ DENGELENME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Muharrem AFŞAR

Prof. Dr.

Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: mafsar@anadolu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4071-9330

Başak ÖZARSLAN DOĞAN¹

Doktora Öğrencisi

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: bozarslan@anadolu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5126-7077

Özet

Bu çalışmada, döviz kurunda meydana gelen yanlış dengelenmenin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türkiye özelinde incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmada, reel döviz kurunda meydana gelen yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 2005Q1-2018Q4 dönemi için BEER Modeli çerçevesinde ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz bulgularına göre;

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma 9-12 Ekim 2019 tarihleri arasında düzenlenen 23. Uluslararası Finans Sempozyumu'nda sunulan "DÖVİZ KURUNUN YANLIŞ DENGELENMESİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ" başlıklı bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

¹ **Sorumlu Yazar:** bozarslan@anadolu.edu.tr

Atf (APA): Afşar, M. & Özarslan Doğan, B., (2020), Döviz Kurunda Yanlış Dengelenme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (2): 111-131.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

çalışmanın yapıldığı dönem için reel döviz kurundaki yanlış dengelenme artışının, ekonomik büyümede azalmaya neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denge Döviz Kurundan Sapma, Davranışsal Denge Döviz Kuru Modeli, Reel Döviz Kuru, ARDL

Alan Tanımı: İktisat (Makro İktisat)

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND EXCHANGE RATE MISALIGNMENT: TURKEY CASE

Abstract

In this study is examined to effect of the impact of exchange rate misalignment on economic growth in Turkey. In this context, The effect of real exchange rate misalignment on economic growth has been analyzed for the period 2005Q1-2018Q4 within the framework of the ARDL Bound Test Approach and the BEER Model. As a result of the analysis findings, it was concluded that the increase in the real exchange rate in the real exchange rate during the study period will cause a decrease in economic growth.

Key Words: Misalignment from Equilibrium exchange rate, Behavioral Equilibrium Exchange Rate Model, Real Exchange Rate, ARDL

JEL Codes: C22, E44, F31

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle beraber dış rekabetin artması, rekabet gücünün en önemli göstergelerinden biri olan reel döviz kurlarının önemini ortaya çıkartmaktadır. Ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerini belirleyen döviz kurları, küresel piyasalardaki düzeni sağlamada önemli bir role sahiptir. Çünkü döviz kurunun değeri politika yapıcılara ve ekonomik aktörlere yol gösterici olmaktadır.

Öte yandan döviz kurları ekonomik performans açısından da gösterge anlamında ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda ülkenin ekonomik performansı hakkında yorum yapılırken, sadece cari dönemdeki reel döviz kuruna göre değil, cari dönemdeki reel döviz kurunun denge değerinden ne kadar sapma gösterdiğinin hesaplanması gerekmektedir.

Döviz kurundaki uzun süreli dengeden uzaklaşma hali iktisat yazınında döviz kurunun yanlış dengelenmesi olarak ifade edilmektedir (Gerek ve Karabacak, 2017). Ulusal ekonomiyi, diğer ekonomilerle ilişkilendiren döviz kurunun, ülkelerin politika hedeflerine göre istenen düzeyde belirlenmesi oldukça

önemlidir. Ekonomi politikalarının yürütülmesi sürecinde yanlış dengelenmiş döviz kuru ekonomiye bir maliyet yüklemektedir (Giannellis ve Koukouritakis, 2013). Aşırı değerlenmiş bir para birimi küresel ticarete rekabet dezavantajı sağlarken, düşük değerli bir para birimi ise enflasyonist baskılara neden olabilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin denge reel döviz kurları değerlerindeki sapmaların hesaplanması ve bu sapmanın ekonomik performansı etkileme şekli oldukça önemlidir.

Döviz kurunun yanlış dengelenmesine yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımları geleneksel ve modern denge döviz kuru modelleri olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür. Geleneksel denge döviz kuru modelleri; Tek fiyat kanunu, satın alma gücü paritesi, parasalcı modeller ve Mundell- Fleming modeli olarak ifade edilirken, modern anlamda denge döviz kuru modelleri ise doğal denge döviz kuru modeli (NATREX), davranışsal denge döviz kuru modeli (BEER) ve temel denge döviz kuru modeli (FEER) olarak ifade edilmektedir (Yılmaz ve Alptekin, 2018).

Bu çalışmada Türkiye için denge döviz kurunun, BEER Modeli çerçevesinde hesaplanması ve hesaplanan döviz kuru ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmektedir. Bu amaçla çalışmada; ilk olarak döviz kuru ve öneminden bahsedilmekte, ikinci olarak BEER Modelinin teorik çerçevesi ele alınmakta, ilerleyen aşamada ise ARDL Sınır Testi yardımıyla döviz kurunun yanlış dengelenmesi hesaplanmakta ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

2. DÖVİZ KURU VE EKONOMİK PERFORMANS

Döviz kuru en geniş tanımıyla bir birim ulusal para ile kaç birim yabancı para alınabildiğini ifade eden değişim oranıdır. Yani döviz kuru, para birimlerinin dönüşüm oranını belirleyen bir faktör olarak kabul edilmektedir. Farklı döviz kuru tanımları olduğu bilinmektedir. Bunlardan araştırmamız için ilgili olanlar reel ve nominal döviz kuru tanımlarıdır. Buna göre; enflasyon etkisinden arındırılmış döviz kuru reel döviz kurunu ifade ederken, enflasyon etkisinden arındırılmamış döviz kuru ise nominal döviz kuru olarak tanımlanmaktadır (Ahmad, 2013: 741).

Döviz kuru bir ülke ekonomisini şekillendiren önemli değişkenlerden biridir. Bu kapsamda döviz kurunun önemi, döviz kurunun söz konusu ülke ekonomisindeki nispi ağırlığına bağlıdır (Duygulu, 1998: 108). Küreselleşme ile beraber yaşanan ticaret sınırlarının ortadan kalkmaya başlaması ülkelerin rekabet güçlerinin belirlenmesinde döviz kurunun önemli bir gösterge olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan döviz kuru, ekonomik faaliyetleri etkileyen önemli göstergelerden birisidir. Öyle ki döviz kurunda meydana gelen bir değişim ekonominin seyrini

yakından etkilemektedir.

Yaşanan ekonomik işleyişte döviz kurlarında değişimler ve dengesizlikler ortaya çıkabilmektedir. Döviz kurunda meydana gelen dengesizlikler petrol fiyatlarının artışı, savaş, küresel piyasalar gibi dış faktörlerden kaynaklanabileceği gibi yönetsel politikaların ortaya çıkardığı sorunlar neticesinde iç kaynaklı da olabilmektedir. İster dış kaynaklı ister iç kaynaklı olsun söz konusu sorunların varlığı, döviz kurunda yanlış dengelenmelerin ortaya çıkmasına ve dolaylı olarak ülkedeki ekonomik göstergelerde öngörülemeyen sapmaları da beraberinde getirerek, ekonomik büyüme rakamlarını etkileyebilmektedir.

Döviz kurunun yanlış dengelenmesinin; parasal bir araç gibi hareket ederek, ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemli negatif bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir (Miles, 2006: 92). Buna göre; döviz kurunda meydana gelen yanlış dengelenme küresel çapta finansal akımları ve dolayısıyla yatırım kararını etkileyebilmektedir. Öyle ki, döviz kurundaki belirsizlikler yatırımcıların yatırım yapacağı çevrede de belirsizlik unsuru yaratarak, yatırım kararlarının ertelenmesine neden olmaktadır. Ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olan yatırımların ertelenmesi kuşkusuz büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Öte yandan yine döviz kurlarındaki yanlış dengelenmeler, sürdürülebilir olmaktan uzak cari işlemler açığı ve ödemeler dengesi krizleri yaratarak, yine ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

Döviz kurlarındaki öngörülemeyen yanlış dengelenmeler, özellikle dışa bağımlı gelişmekte olan ülkelerde ara malı maliyetlerinde artış meydana getirmektedir. Bu durum ülkedeki malların fiyatında yükselme ile birlikte fiyatlar genel seviyesine yansımakta, fiyat istikrarını olumsuz etkilemektedir.

Döviz kurunun sürekli dengeden uzaklaşması, ulusal sermaye varlıklarındaki risk oranını da arttırmaktadır. Artan risk piyasalarda belirsizliğe neden olmakta ve zamanla piyasaya olan güveni sarsmaktadır. Bu da para politikasında belirlenen hedeflere ulaşmada sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.

Döviz kurunda yanlış dengelenme uluslararası ticarete de belirsizliğe yol açmaktadır. Dengeden sürekli uzaklaşmış bir döviz kuru uluslararası işlemlerden oluşan gelirden belirsizliğe neden olmaktadır. Söz konusu belirsizliğin varlığı ise şirketlerin ihrac ettikleri malların üzerine risk primi eklemek suretiyle fiyat artışına gitmesine ve böylece tüketicinin malın fiyatının artışına bağlı olarak, mala olan taleplerinde azalmaya neden olmaktadır. Yani, döviz kurlarının dengeden uzaklaşması uluslararası ticarete bozulmalar yaşanmasına neden olacaktır (Duygulu, 1998: 110).

Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve iç ve dış dengeyi sağlamak için ülkenin döviz kuru, uzun vadeli denge değerleri ile uyumlu olmalıdır. Ülkedeki reel döviz kurunun denge değerinden uzaklaşması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik dengesizliğin belirleyicisi konumunda olabilmektedir. Bir başka ifadeyle reel döviz kurunda meydana gelen dengesizlikler istenmeyen bir ekonomik performansa yol açabilmektedir (Edwards ve Savastano, 1999).

3.DENGE DÖVİZ KURU: BEER YAKLAŞIMI

Döviz kurunun yanlış dengelenmesinin, özellikle uzun vadede, makroekonomik dengesizlikler yaratabileceği konusunda giderek yoğunlaşan bir ilgi bulunmaktadır. Döviz kurlarıyla ilgili ampirik çalışmaların temelini satın alma gücü paritesi (PPP) oluşturmaktadır. Burada bir baz yıl seçilmekte ve seçilen baz yıl için reel döviz kuru hesaplanmakta ve hesaplanan reel döviz kuru, denge döviz kuru olarak kabul edilmektedir. Bu aşamadan sonra; ele alınan dönemdeki döviz kurunun, PPP yaklaşımı ile elde edilen denge döviz kurundan sapması, yanlış dengelenme olarak ifade edilmektedir.

Zaman içinde, satın alma gücü paritesi yaklaşımı ile hesaplanan denge döviz kurunun, gerçeği yansıtmadaki gücünün azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni, satın alma gücü paritesi yaklaşımının denge döviz kurunu sabit olarak ele almasıdır. Oysa denge döviz kuru zamanla değişebilen bir yapıya sahiptir (Gerek ve Karabacak, 2017).

Denge döviz kurlarının hesaplanmasında ve ifade edilmesinde birçok yaklaşım kullanılmaktadır. Bu çalışmada; reel döviz kurunu makroekonomik değişkenlerin temel fonksiyonu olarak ele alan, davranışsal denge döviz kuru modeli (BEER) kullanılmıştır. BEER yaklaşımında reel döviz kuru; uzun vadeli değişkenler, orta vadeli belirleyiciler ve kısa vadeli şoklardan etkilenmektedir (Panday, 2015: 5). BEER Modelini ilk olarak bazı temel değişkenleri kullanarak, reel döviz kurundaki değişiklikleri açıklamaya çalışan Clark ve MacDonald (1998) önermişlerdir. Bu modelin diğer denge modellerinden ayrılan yönü, döviz kurunun sadece orta ve uzun vadeli hareketlerini değil, kısa dönemde ortaya çıkan hareketliliğini de açıklayabilmesidir. BEER Modelinin indirgenmiş formu aşağıda ifade edilmektedir:

$$q_t = \beta' Z + \beta' Z + t'T + e, \quad (1)$$

1 No'lu denklemde Z_{1t} , denge reel döviz kuru üzerindeki uzun dönem kalıcı ekonomik etkileri, Z_{2t} , reel döviz kurunu etkileyen orta vadeli etkileri, T_t , kısa süreli etkileri temsil ederken; β_1 , β_2 ve t ise indirgenmiş katsayı formlarını temsil etmektedir. e_t ise hata terimini ifade etmektedir. BEER modelinin elde

edilişinin temelinde, yurt içi faiz hadlerinin döviz kurunun gelecekteki değerini belirlemesi olarak tanımlanan kapsanmamış faiz paritesi koşulu (örtük olmayan faiz paritesi) vardır:

$$q_t = E_t(q_{t+k}) - (r_t - r_t^*) + \omega_t, \quad (2)$$

2 numaralı denklemde q_t , cari reel döviz kurunu, r_t ve r_t^* yurt içi ve yurt dışı reel faiz oranını, $E_t(q_{t+k})$, $t+k$ periyodunda reel faiz paritesinin koşullu beklentisini ve ω_t ise zamanla değişen risk primini ifade etmektedir. Risk priminin tam olarak ifadesi 3 numaralı denklemde ifade edilmektedir:

$$\omega_t = \mu + \lambda_t + e_t, \quad (3)$$

3 numaralı denklemde μ sabit terimi, λ_t değişkeni gözlemlenmemiş risk primini ve e_t ise beyaz gürültü sürecini ifade etmektedir. Bu aşamada Clark ve MacDonald (1998)'e göre temsili risk primi değişkeninin mali duruş ile pozitif ilişki içinde olduğu varsayılmaktadır:

$$\lambda_t = f^+(f_{s_t}/f_{s_t}^*) \quad (4)$$

Denklemde f_{s_t} yurt içi kamu borç stoğunu ifade ederken, $f_{s_t}^*$ yurt dışı kamu borç stoğunu ifade etmektedir. Buna göre; yurt içi borç stoğunun yurt dışı borç stoğuna oranla daha fazla artması, ülke para birimine ait risk priminde bir artışa neden olmakta ve bu artış ise mevcut reel döviz kurunda bir değer kaybını beraberinde getirmektedir (Melecky ve Komarek, 2007: 4). Clark ve MacDonald (1998) ifadeyi genişleterek gözlemlenmeyen döviz kuru beklentilerinin uzun dönemli makro değişkenlerle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre;

$$q_t = E_t [q_{t+k}] = E_t [\beta' Z_{1t}] = \beta' Z_{1t} \quad (5)$$

5 numaralı denklemde reel döviz kurunun uzun dönem değeri, temel makroekonomik değişkenlerin uzun dönemli değerleri tarafından belirlenmektedir. Denklemde $\beta' Z$ uzun dönemli temel makroekonomik değişkenler $\beta' Z$ olarak ifade edilmektedir. Nihayetinde BEER Modeli çerçevesinde uzun dönemli reel döviz kuru; ticaret dengelerinin (net ihracat) GSYİH'ya oranı, dış ticaret haddi ve reel faiz oranı göz önüne alınarak hesaplanmaktadır (Panday, 2015). BEER Modeli ile denge döviz kuru 4 aşamada tahmin edilmektedir;

1.Reel döviz kurunun kısa ve uzun dönem indirgenmiş değerleri Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) veya panel tahmincisi kullanılarak tahmin edilir.

2.Döviz kurunda yanlış dengelenme hesaplanır. Hesaplama yapılırken kısa vadeli değişkenlerin değeri sıfır olarak kabul edilip ilk aşamadaki temel değişkenlerin gerçek değeri, tahmin edilen eşitlikte yerine konulur. Bu aşamada yanlış dengelenme, döviz kurunun gerçek değeri ile elde edilen uyum değerleri arasındaki fark ile ölçülür.

3.Uzun dönem değişkenleri elde etmek için seriler kalıcı ve geçici bileşenlerine ayrılır. Bu ayrıştırma işlemi Hodrick-Prescot filtresi veya Beveridge-Nelson ayrıştırması gibi yöntemler kullanılarak yapılır.

4.Nihayet son aşamada ise döviz kurundaki toplam yanlış dengelenme hesaplanır. Bu aşamada kısa vadeli değişkenler tekrar sıfıra eşitlenir ve temel değişkenlerin uzun dönem değerleri tahmin edilen eşitlikte yerine konulur. Toplam yanlış dengelenme reel kurdaki gerçek değerler ile yukarıda ifade edilen aşamalar sonucu oluşturulan uyumlu değerleri arasındaki farka eşit olur (MacDonald ve Dias, 2007: 9).

4.LİTERATÜR TARAMASI

Ali vd. (2015), Nijerya için yaptıkları çalışmalarında döviz kurundaki yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 2000-2014 dönemine ait üç aylık veriler yardımı ile Edwards'ın Davranışsal Denge Döviz kuru (BEER) yaklaşımını kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, devlet harcamaları, reel brüt sermaye oluşumu ve nominal kur değişkenleri ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratırken, özel sektöre verilen krediler ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Aquirre ve Calderon (2005), döviz kurundaki yanlış dengelenmenin büyüme üzerine etkilerini 60 ülke çerçevesinde incelemişlerdir. Bu inceleme dinamik panel veri teknikleri kullanılarak 1965- 2003 yılları veri seti ile yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre döviz kurunun denge düzeyinden fazla sapma gösterdiği dönemlerde büyüme performansı düşük olurken, küçük ve orta seviyedeki sapsmaların büyüme üzerindeki etkisi olumludur.

Toulaoe (2011), 33 gelişmekte olan ülke için yaptığı çalışmasında 1985-1999 dönemi verilerini kullanarak döviz kurundaki yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre döviz kurundaki yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme ile olan ilişkisinin negatif olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Dubas (2012), 102 ülke için yaptığı çalışmasında döviz kurunda yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini PDOLS tahmin yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, döviz kurunda yanlış dengelenmenin çeşitli

asimetrik etkilere neden olabileceği ortaya çıkmıştır. Özellikle döviz kurundaki aşırı değerlenmenin büyüme üzerindeki etkileri önemli olurken, değer düşüklüğünün etkisi göreceli olarak önemsiz bulunmuştur.

MacDonald ve Vieira (2010), çalışmalarında sabit ve rastgele etkiler, panel eşbütünlük ve sistem GMM de dahil olmak üzere çeşitli panel veri metodları kullanarak 100 ülke için reel döviz kuru yanlış dengelenmesi ile uzun vadeli ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre döviz kurundaki yanlış dengelenmenin pozitif ayrışmasının ekonomik büyümeye yardımcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Razin ve Collins (1997), 1975-1992 yılları veri seti ile hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeleri temel alan bir döviz kuru yanlış dengelenme ölçüsü inşa edilmiş ve yanlış dengelenme ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunun sonucu olarak ulusal para biriminin çok yüksek düzeyde değer kazanmasının büyümeyi yavaşlattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Panday (2015), Çalışmasında 1975-2008 yılları veri setini kullanarak Nepal için reel döviz kurunun yanlış dengelenme davranışsal denge kurunun tahmin edilmesiyle ölçmüştür. Bu ölçümü gerçekleştirirken VAR modeli ve bunun yanı sıra tek denklemliler bir sınır test yaklaşımını kullanmıştır. Elde ettiği analiz sonuçlarına göre Nepal’de ele aldığı dönem çerçevesinde döviz kurunda aşırı değerlenmenin olduğu ortaya çıkmıştır.

Prasad vd. (2007), gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler fazlası ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre döviz kurundaki yanlış dengelenme yerli para biriminin aşırı değerli olmasına öncülük ederek yabancı sermayenin ihracatında ve dolayısıyla büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Rodrik (2008), 184 ülke için yaptığı çalışmasında reel döviz kurundaki yanlış dengelenme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi satın alma gücü paritesi yaklaşımına göre araştırmıştır. Çalışma sonucunda döviz kurundaki yanlış dengelenmenin para birimlerinde değer kaybı oluşturmasıyla beraber ekonomik büyümeyi teşvik ettiğine dair bulgular elde edilmiştir.

Gerek ve Karabacak (2017), Türkiye için yaptıkları çalışmalarında 1991Q1-2014Q3 dönemi veri setini kullanarak Davranışsal Denge Döviz Kuru Modeli yardımı ile döviz kurundaki yanlış dengelenmeyi ölçmüşlerdir. Yaptıkları çalışma sonucunda ele alınan dönem boyunca döviz kurlarının yanlış dengelendiği ve özellikle kriz yıllarında yanlış dengelenmenin çok yüksek boyutlara ulaştığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra yapılan çalışmada döviz

kuru sistemlerinin de döviz kurunun yanlış dengelenmesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Wong (2013), Malezya’da reel döviz kuru yanlış dengelenmeni ve bu yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini ARDL Sınır Testi Metoduyla 1971- 2008 dönemi için ele almıştır. Ele alınan dönem için reel döviz kurunda ortaya çıkan aşırı değerlenmenin ekonomik büyümeyi yavaşlattığı sonucuna ulaşmıştır.

5. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Döviz kurunda yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada, Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Autoregressive Distributed Lag (ARDL) modeli kullanılmıştır. ARDL yaklaşımının diğer sınır testi yaklaşımlarından birtakım farklılıkları vardır. Bunlardan ilki; analizde kullanılan değişkenlerin aynı dereceden durağan olmasını gerektirmeden modelin uygulanmasına olanak tanınmasıdır (Pesaran vd., 2001: 290; Pamuk ve Bektaş, 2014: 82). Yani, değişkenlerin derecelerinin I(0) ya da I(1) olduğuna bakılmaksızın analize devam edilebilecektir. ARDL Modelinin bir diğer farklılığı ise; Unrestricted Error Correction Model (UECM) kullanıldığı için, Engle- Granger’dan istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmasıdır (Narayan ve Narayan, 2005: 429). Bunun yanında bir diğer önemli farklılık ise, kısıtlı gözlem sayısının kullanıldığı modellerde Engle-Granger’dan daha güvenilir sonuçlar elde edilmesine imkan vermektedir (Narayan ve Smyth, 2005: 103).

Çalışmada kullanılan zaman serisi verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım sisteminden (EVDS), TÜİK, IMF ve FED’in veri tabanından elde edilmiş olup 2005-2018 yılları çeyrek dönemlerini kapsamakta ve 2008 küresel krizinin etkilerinin görülmesine de imkan tanımaktadır.

$$RER=\beta_0+\beta_1(i-i^*) + \beta_2TOT+ \beta_3NFA+ \beta_4 (gdb/gdb^*) + \varepsilon_t \quad (6)$$

Döviz kurunda meydana gelen yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Türkiye için incelendiği bu çalışmanın ampirik kısmı iki aşamadan oluşmaktadır. Bu bağlamda ilk aşamada, döviz kurunun yanlış dengelenmesi BEER Modeli çerçevesinde hesaplanmakta ve ikinci aşamada ise hesaplanan yanlış dengelenme ile ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde döviz kurunun yanlış dengelenmesi, 6 no’lu eşitlik yardımıyla analiz edilmiştir. 6 no’lu eşitlikte yer alan RER, reel döviz kurunu, i^* , ABD faiz oranını, i , Türkiye faiz oranını, TOT, dış ticaret hadlerini, NFA, yurtiçi net dış varlıkları ve gdb/gdb^* ise nispi toplam kamu

borcunu ifade etmektedir. 6 no'lu eşitlikte yer alan değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisine ait model, 7 no'lu eşitlikte ifade edilmektedir.

$$\begin{aligned} RER = & \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_1 RER_{t-p} + \sum_{i=1}^n \beta_2 \Delta i - i^*_{t-p} + \sum_{i=1}^d \beta_3 LTOT_{t-p} + \sum_{i=1}^l \beta_4 \Delta LNFA_{t-p} \\ & + \sum_{i=1}^w \beta_5 \Delta gdb / gdb^*_{t-p} + \beta_6 RER_{t-1} + \beta_7 i - i^*_{t-1} + \beta_8 LTOT_{t-1} \\ & + \beta_9 LNFA_{t-1} + \beta_{10} \frac{gdb}{gdb^*}_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (7)$$

7 no'lu eşitlikte yer alan Δ terimi, denklemdaki değişkenlerin birinci farklarını temsil ederken, β_0 eğim katsayısını, $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ değişkenler arasındaki kısa dönemli dinamik ilişkiyi ve $\beta_6, \beta_7, \beta_8, \beta_9, \beta_{10}$ ise değişkenlere ait uzun dönemli dinamik ilişkiyi ifade etmektedir.

Sınır testi yaklaşımının 7 no'lu eşitlikte uygulanabilmesi için p olarak gösterilen gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonraki aşamada ise eşbütünleşme ilişkisinin varlığını bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci dönem gecikmelerine F istatistiği uygulanmasıyla test etmek gerekmektedir. Aşağıda bu teste ilişkin hipotezler verilmektedir.

$$H_0: \beta_6 = \beta_7 = \beta_8 = \beta_9 = \beta_{10} = 0 \text{ (Eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_1: \beta_6 \neq \beta_7 \neq \beta_8 \neq \beta_9 \neq \beta_{10} \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme vardır)}$$

Yukarıdaki hipotezlere ilişkin hesaplanan F istatistik değeri Peseran vd. (2001)'deki tablo alt ve üst kritik değerleri ile karşılaştırılır. Elde edilen F istatistik değeri hesaplanan kritik alt değerden küçük ise seriler arasında eşbütünleşmenin varlığından söz edilememektedir. Eğer elde edilen F istatistik değeri kritik üst değerden yüksek ise seriler arasında eşbütünleşmenin olduğu sonucuna varılır. Son olarak ise, F istatistik değeri kritik alt ve kritik üst değerler arasında ise seriye ait eşbütünleşme ilişkisi hakkında bir yorum yapılamamaktadır.

Yukarıda belirtilen 7 no'lu eşitlik tahmini neticesinde hesaplanan F istatistik sonucuna göre eşbütünleşmenin varlığı doğrulandığı durumda 8 ve 9 no'lu eşitlik tahminleri yapılmakta ve model değişkenleri arasındaki uzun dönem

katsayıları ve kısa dönemli ilişkiyi ifade eden hata düzeltme modeli ile analize devam edilmektedir.

$$\begin{aligned} RER = & \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} RER_{t-p} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta i-i^*_{t-p} + \sum_{i=1}^d \beta_{3i} LTOT_{t-p} + \\ & \sum_{i=1}^l \beta_{4i} \Delta LNFA_{t-p} + \sum_{i=1}^w \beta_{5i} \Delta gdb/gdb^*_{t-p} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (8)$$

$$\begin{aligned} RER = & \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} RER_{t-p} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta i-i^*_{t-p} + \sum_{i=1}^d \beta_{3i} LTOT_{t-p} + \\ & \sum_{i=1}^l \beta_{4i} \Delta LNFA_{t-p} + \sum_{i=1}^w \beta_{5i} \Delta gdb/gdb^*_{t-p} + \beta_6 ECT_{t-1} \end{aligned} \quad (9)$$

Döviz kurunda yanlış dengelenmenin hesaplanmasından sonra, yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme ile ilişkisi 10 no'lu eşitlik yardımı ile tahmin edilmiştir:

$$\begin{aligned} GDP = & \beta_0 + \beta_1 MIS + \beta_2 INVEST + \beta_3 TOT + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (10)$$

Yukarıda ifade edilen 10 no'lu eşitlikte yer alan GDP, Reel GSYİH'yı, MIS, döviz kurunda yanlış dengelenmeyi, INVEST, Gayri Safi Sermaye Yatırımlarını ve TOT ise dış ticaret haddini temsil etmektedir. 10 no'lu eşitlikte ifade edilen değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisine ait model 11 no'lu eşitlikte belirtilmektedir.

$$\begin{aligned} \Delta LGDP = & \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta LGDP_{t-p} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta LMIS_{t-p} + \sum_{i=1}^d \beta_{3i} \Delta LINVEST_{t-p} + \sum_{i=1}^l \beta_{4i} \Delta LTOT_{t-p} \\ & + \beta_5 LGDP_{t-1} + \beta_6 LMIS_{t-1} + \beta_7 LINVEST_{t-1} + \beta_8 LTOT_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (11)$$

11 no'lu eşitlikte yer alan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığını araştırmak için değişkenlerin birinci dönem değerlerine F istatistiği uygulanmaktadır. Buna ilişkin hipotezler aşağıda yer almaktadır.

$$H_0: \beta_5 = \beta_6 = \beta_7 = \beta_8 = 0 \text{ (Eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_1: \beta_5 \neq \beta_6 \neq \beta_7 \neq \beta_8 \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme vardır)}$$

Hesaplanan F istatistik değeri sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı doğrulandıktan sonra 12 ve 13 no'lu eşitlikler tahmin edilerek modeldeki değişkenlere ait uzun dönem katsayıları ve ARDL kısa dönem hata düzeltme modeli analiz edilmektedir.

$$GDP = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} GDP_{t-p} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta LMIS_{t-p} + \sum_{i=1}^d \beta_{3i} \Delta INVEST_{t-p} + \sum_{i=1}^l \beta_{4i} \Delta LTOT_{t-p} + \varepsilon_t \quad (12)$$

$$GDP = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} GDP_{t-p} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta LMIS_{t-p} + \sum_{i=1}^d \beta_{3i} \Delta INVEST_{t-p} + \sum_{i=1}^l \beta_{4i} \Delta LTOT_{t-p} + \beta_{5j} ECT_{t-1} \quad (13)$$

5.1. Ampirik Bulgular

Durağanlıktan uzak olan zaman serilerinde genellikle sahte regresyon sorunu gündeme gelmektedir. Bu nedenle modelin tahmininden önce seriler için durağanlık analizi yapılmaktadır. Bu amaçla çalışmada, her iki model için de, en çok kullanılan durağanlık analizi testlerinden Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) (1981) ve Phillips-Peron (PP) (1988) birim kök testleri yapılmış ve sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: ADF ve PP Birim Kök Test İstatistiği Sonuçları

Değişkenler	ADF	PP
LRER	-2.92	-2.93
DLRER	-7.93	-8.75
i-i*	-1.17	-1.64
Di-i*	-7.02	-7.02
LTOT	-7.04	7.05
LNFA	-3.18	3.01
DNFA	-3.98	-9.54
GBA/GBA*	0.27	0.21
DGBA/GBA*	-7.39	-7.68
LGDP	-2.04	-2.09
DLGDP	-7.24	-7.24
LİNVEST	-0.57	-2.12
DİNVEST	-3.44	-25.39

Tablo 1'de yer verilen test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde reel döviz kuru (RER); ABD faiz oranı (i*), Türkiye faiz oranı (i), yurtiçi net dış varlıklar (NFA), nispi toplam kamu borcu (gdb/gdb*), Reel GSYİH (GDP) ve Gayri

Safi Sermaye Yatırımları (INVEST) değişkenlerine ilişkin ADF ve PP test istatistikleri sabitli/trendli modelde Mac Kinnon kritik değerlerinden küçük çıktığı ve prob. değerleri 0.05 ten büyük olduğu için değişkenlerde birim kökün olduğuna dair sıfır hipotezi kabul edilerek değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları görülmüştür. Bu nedenle birim köke sahip değişkenlerin ilk farkları alınmıştır. Ancak dış ticaret haddi (TOT) değişkeni sabitli/trendli modelde Mac Kinnon kritik değerlerinden büyük çıktığı ve prob. değerleri 0.05 ten küçük olduğu için değişkenlerde birim kökün olduğuna dair sıfır hipotezi reddedilerek değişkenin düzey değerlerinde durağan oldukları görülmüştür.

BEER modeli ile reel döviz kurunda yanlış dengelenmenin elde edilmesi için öncelikle reel döviz kuru (RER); ABD faiz oranı (i^*), Türkiye faiz oranı (i), dış ticaret hadleri (TOT); yurtiçi net dış varlıklar (NFA) ve nispi toplam kamu borcu (gdb/gdb^*) değişkenlerinin arasındaki uzun dönemli ilişki tahmin edilmiştir.

Tablo2: Eşbütünlüşme Test Sonuçları

K	F- İstatistiği	Alt Sınır %10	Üst Sınır %10
4	64.97	2.56	3.49

Tablo 2’de verilen test istatistiği sonuçlarına göre, F-istatistik değerinin Peseran vd. (2001) tarafından hesaplanan üst kritik değerden büyük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı doğrulanmaktadır. Bu aşamadan sonra değişkenler arasında uzun ve kısa dönemli ilişkiyi belirlemek için ARDL Modeli kurulabilir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkisinin belirlenmesi için öncelikle değişkenlere ait gecikme değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Modelde yer alan değişkenlere ait uygun gecikme değerlerinin bulunmasıyla elde edilen ARDL (1,0,0,3,0) uzun dönem katsayı sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: ARDL Modeli Tahmin Sonuçlarına Göre Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	P Değeri
$Di-i^*$	0.03	0.24
LTOT	-0.05	0.03
DLNFA	-0.34	0.00
DGBA/GBA*	-0.28	0.00
C	0.27	0.02

$$LRER=15.819874+0.03*(i-i^*)-0.05*LTOT-0.34*LNFA-28.83*(GBA/GBA^*)$$

ARDL eşitliğinden elde edilen sonuçlara göre katsayılardan reel döviz kuru (RER), yurtiçi net dış varlıklar (NFA), nispi toplam kamu borcu (gdb/gdb*) değişkenleri anlamlıyken $i-i^*$ değişkeni katsayısı anlamsız çıkmıştır. Model genel olarak anlamlı olduğu için $i-i^*$ değişkeni modele dahil edilerek analize devam edilmiştir.

Değişkenlere ait uzun dönemli ilişki tahmininden sonra değişkenlere ait kısa dönemli ilişkiyi gösteren ARDL hata düzeltme modelinin tahmininden önce değişkenlere ait gecikme değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Modelde yer alan değişkenler için uygun gecikme değerlerinin bulunmasından sonra elde edilen ARDL (1,0,0,4,1) hata düzeltme modeli tahmin sonuçları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	P Değeri
D(LNFA)	-11.22	0.00
D(LNFA(-1))	-11.60	0.00
D(LNFA(-2))	-9.74	0.00
D(LNFA(-3))	-13.72	0.00
D(GBA/GBA*)	-2988.7	0.00
ECM(-1)	-0.41	0.00

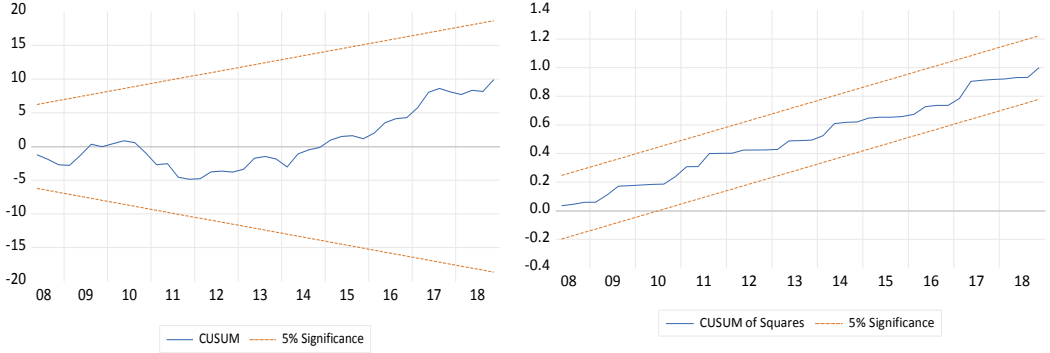
Tablo 4’de ifade edilen Hata Düzeltme Modeli (ECM), değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi ifade etmektedir. Hata terimlerinin katsayı değeri (uyarlama katsayısı) “-0.41”; prob. değeri “0.0000” olarak bulunmuştur. Uyarlama katsayısının negatif değer alması; dengeden sapma yaşanması halinde tekrar dengeye dönüleceğini ifade ederken, değer 1 ’den küçük olması sistemin dengeli olduğunu göstermektedir. Özetle, kısa dönemde yaşanan dengesizliklerin uzun dönemde tekrar dengeye yönelme eğilimine gireceğini göstermektedir. ECM (-1) katsayısının -0.41 olması her dönem dengesizliğin % 41 oranında bir hızla giderileceğini göstermektedir. Buna göre modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemde yarattığı dengesizlik kısa dönemde giderilebilmektedir.

Tablo 5: Tanısal Test İstatistikleri

R^2	0.80	AIC	-3.85
Log likelihood	109.14	SIC	-3.51
Breusch-Godfrey LM Testi	1.12(0.35)	Breusch-Pagan-Godfrey	0.91(0.51)
F istatistiği	21.93 (0.00)		

Tablo 5’de modelin tanısal test istatistikleri ifade edilmektedir. Buna göre, Breusch-Godfrey LM testi, otokorelasyon sorununun olmadığını; Breusch-Pagan-Godfrey Testi ise değişen varyans sorununun olmadığını göstermektedir.

Şekil 1: CUSUM ve CUSUM of Squares Testi

Analiz sonucunda CUSUM ve CUSUM of Squares testlerine göre hata terimlerine yönelik test istatistikleri sonucunda belirlenen eğriler %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar arasında bulunuyorsa tahmin edilen parametreler kararlıdır sonucu elde edilmektedir. Şekil 1’deki grafiklere bakıldığında CUSUM ve CUSUM of Squares testleri modelin kararlı olduğunu göstermektedir.

Modele ilişkin gerekli tanısal testler yapıldıktan sonra BEER modeli ile reel döviz kurunun yanlış dengelenmesinin elde edilmesi için, ilk olarak uzun dönem katsayıları ile değişkenlerin değerleri çarpılarak BEER hesaplanmıştır. İkinci olarak ise, reel döviz kurunun gerçek değerlerinden, temel makro değişkenler için hesaplanan reel döviz kuru (BEER) çıkarılarak, döviz kurunun yanlış dengelenmesine ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle, yanlış dengelenme oranı, döviz kurunun gerçek değeri (RER) ve Davranışsal Denge Döviz Kuru (BEER) arasındaki fark olarak hesaplanmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında BEER modeli yardımıyla elde edilen toplam yanlış dengelenme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bunun için öncelikle değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı test edilmiş ve test sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Eşbütünlük Test Sonuçları

K	F- İstatistiği	Alt Sınır %10	Üst Sınır %10
3	12.37	2.79	3.67

Tablo 6’da ifade edilen test istatistiğine göre, F-istatistik değerinin Peseran vd. (2001) tarafından hesaplanan üst kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. Bu sebeple değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığı doğrulanmaktadır. Bu aşamadan sonra değişkenler arasında uzun ve kısa dönemli ilişkiyi belirlemek için tekrar ARDL Modeli kurulabilir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi için öncelikle değişkenlere ait gecikme değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Modelde yer alan değişkenlere ait uygun gecikme değerlerinin bulunmasıyla elde edilen ARDL (4,3,1,4) uzun dönem katsayı sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: ARDL Modeli Tahmin Sonuçlarına Göre Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	P Değeri
RER Misalignment	-0.08	0.02
DLNINVEST	0.29	0.00
LNTOT	-0.02	0.00
C	9.13	0.00

Tablo 8’de yer verilen uzun dönem katsayı sonuçlarına göre döviz kurunun yanlış dengelenmesi, gayri safi sermaye yatırımları ve dış ticaret hadleri değişkenlerinin, GSYİH üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Buna göre döviz kurunun yanlış dengelenmesindeki %1’lik artış GSYİH’ı % 0.08 oranında azaltmaktadır. Elde edilen bu sonuç Razin ve Collins (1997) ve Wong (2013) ile de uyumludur. Döviz kurunda yaşanan yanlış dengelenme, belirsizlik ihtimalini artıracığı için yatırım kararlarının ertelenmesine neden olarak ekonomik çıktı üzerinde olumsuz etki oluşturacaktır. Diğer taraftan, gayri safi sermaye yatırımlarındaki %1’lik artış GSYİH’ı %0.20 oranında arttırmaktadır. Ampirik ve teorik birçok çalışma göstermektedir ki, gayri safi sermaye yatırımları ekonomik büyüme üzerindeki oldukça etkilidir. Bu noktada sermaye yatırımları ölçek ekonomileri ve artan getirinin temelini oluşturarak büyümeyi de pozitif etkilemektedir. Son olarak ise, dış ticaret hadlerinde meydana gelen %1’lik artış GSYİH’ı %0.02 oranında azaltmaktadır. Döviz kurunda yanlış dengelenme özelinde elde edilen ampirik bulgular değerlendirildiğinde; Türkiye’de ekonomik büyümenin, döviz kurunun yanlış dengelenmesindeki artışa azalış yönlü tepki vereceği ifade edilebilmektedir.

Değişkenlere ait uzun dönemli ilişki tahminin ardından, değişkenlere ait kısa dönemli ilişkiyi gösteren ARDL hata düzeltme modelinin tahmin edilmesinden önce değişkenlere ait gecikme değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Modelde yer alan değişkenler için uygun gecikme değerlerinin bulunmasıyla elde edilen ARDL (4,4,4,1) hata düzeltme modeli tahmin sonuçları Tablo 9’de yer almaktadır.

Tablo 9: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	P Değeri
D(LGDP(-1))	-0.85	0.00
D(LGDP(-2))	-0.92	0.00
D(LGDP(-3))	-0.84	0.00
D(RERMİSALİGMENT)	-0.04	0.11
D(RERMİSALİGMENT(-1))	0.03	0.31
D(RERMİSALİGMENT(-2))	-0.02	0.46
D(RERMİSALİGMENT(-3))	-0.18	0.00
D(LİNVEST)	0.26	0.00
D(LİNVEST(-1))	0.25	0.00
D(LİNVEST(-2))	0.27	0.00
D(LİNVEST(-3))	-0.18	0.00
D(LTOT)	-0.06	0.00
ECM(-1)	-0.05	0.00

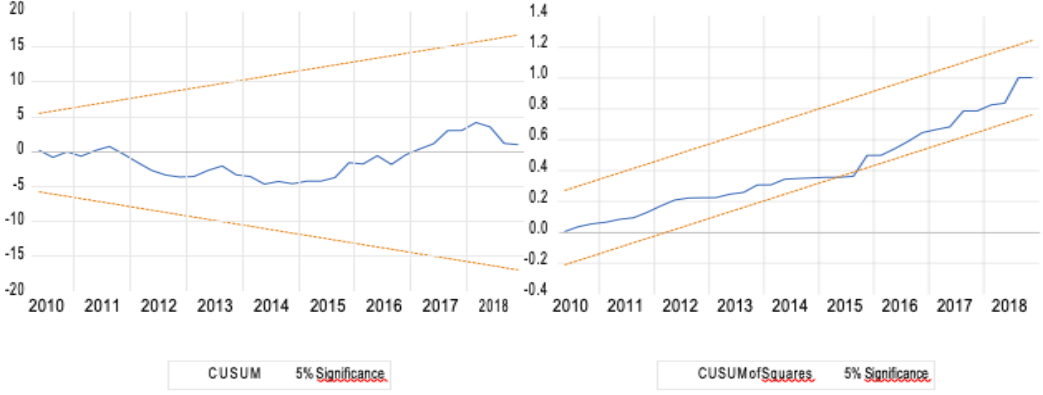
Tablo 9’de ifade edilen Hata Düzeltme Modeli (ECM), değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi ifade etmektedir. Hata terimlerinin katsayısı değeri (uyarlama katsayısı) “-0.05”; prob. Değeri “0.0000” olarak bulunmuştur. Uyarlama katsayısının negatif değer alması; yukarıda ifade edildiği üzere dengeden sapma yaşanması halinde tekrar dengeye dönüleceğini ifade ederken, değerlerin 1’den küçük olması sistemin dengeli olduğunu göstermektedir. ECM(-1) kat sayısının -0.05 olması her dönem meydana gelen dengesizliğin % 5 oranında bir hızla giderileceğini göstermektedir.

Tablo 10: Tanısal Test İstatistikleri

R ²	0.84	AIC	-5.66
Log likelihood	160.47	SIC	-5.05
Breusch-Godfrey LM Testi	0.82(0.51)	Breusch-Pagan-Godfrey	1.15(0.34)
F istatistiği	12.46 (0.00)		

Tablo 10 modele ait tanısal test istatistiklerini ifade etmektedir. Tablo 10’a göre, Breusch-Godfrey LM testi otokorelasyon sorunu olmadığını; Breusch-Pagan-Godfrey Testi ise değişen varyans sorununun olmadığını göstermektedir.

Şekil 2: CUSUM ve CUSUM of Squares Testi

Şekil 2'deki grafiklere bakıldığında parametrelerin kararlılığını ifade eden CUSUM ve CUSUM of Squares testlerine göre hata terimlerine yönelik test istatistikleri sonucunda belirlenen eğriler %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar arasında bulunduğu için tahmin edilen parametreler kararlıdır yorumu yapılabilmektedir.

SONUÇ

Döviz kuru, bir ülkenin ekonomik faaliyetlerini etkileyen önemli göstergelerin başında gelmektedir. Döviz kurunda meydana gelen uzun süreli bir dengesizlik ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyerek ülke ekonomisinde birtakım istikrarsızlıkları beraberinde getirmektedir. Öyle ki döviz kurlarında meydana gelen değişikliklerin yönü, ekonomik faaliyetlerin seyrini etkilediği için büyüme rakamları üzerinde de etkili olmaktadır.

Çalışmada Türkiye'de reel döviz kurunun yanlış dengelenmesi ve ekonomik büyüme ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Buna göre; döviz kurunun yanlış dengelenmesi BEER Modeli çerçevesinde hesaplanmış ve yanlış dengelenmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ARDL Sınır Testi yardımı ile 2005Q1-2018Q4 dönemi için analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ele alınan dönem içerisinde reel döviz kurunda oluşan yanlış dengelenmedeki bir artışın, ekonomik büyümede bir azalma yaratacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkelerin büyüme performanslarını önemli ölçüde etkileyen döviz kurunun yanlış dengelenmesinin önüne geçilebilecek adımlar atılması özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla döviz kurunda meydana gelen yanlış dengelenmenin yaratacağı olumsuzlukların ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi için finansal piyasalarda gerekli

düzenlemelerin yapılarak finansal kurumların güçlendirilmesinin, ülke ekonomisindeki kırılganlığı önleyeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmad, Arslan, Najid Ahmad, & Sharafat Ali." *Exchange Rate and Economic Growth in Pakistan (1975-2011)*."(2013), 740-746.

Ali, A. I., Ajibola, I. O., Omotosho, B. S., Adetoba, O. O., & Adeleke, A. O. (2015). Real exchange rate misalignment and economic growth in Nigeria. *CBN Journal of Applied Statistics*, 6(2), 103-131.

Aguirre, A., & Calderón, C. (2005). Real exchange rate misalignments and economic performance. *Documentos de Trabajo (Banco Central de Chile)*, (315), 1-49.

Clark, P. B., & MacDonald, R. (1999). Exchange rates and economic fundamentals: a methodological comparison of BEERs and FEERs. In *Equilibrium exchange rates* (pp. 285-322). Springer, Dordrecht.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072.

Duygulu, A. A. (1998). Döviz kuru İstikrarının ekonomik istikrar açısından değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 105-116.

Dubas, J. (2012). Exchange rate misalignment and economic growth. *Southwestern Economic Review*, 39, 121-137.

Edwards, S., & Savastano, M. A. (1999). *Exchange Rates in Emerging Economies: What do we know? What do we need to know?* (No. w7228). National Bureau of Economic Research.

Eriçok, R. E. ve V. Yılcı (2013), "Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Test Yaklaşımı", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C:8, No:1: ss: 87-101.

Gerek, S., & Karabacak, M. Davranışsal Denge Döviz Kuru Yaklaşımı ile Reel Döviz Kurlarının Yanlış Dengelenmesinin Ölçülmesi: Türkiye Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2), 95-112.

Giannellis, N., & Koukouritakis, M. (2013). Exchange rate misalignment and inflation rate persistence: Evidence from Latin American countries. *International Review of Economics & Finance*, 25, 202-218.

- MacDonald, R., & Vieira, F. V. (2010). A panel data investigation of real exchange rate misalignment and growth.
- Melecký, M., & Komárek, L. (2007). The behavioral equilibrium exchange rate of the Czech Koruna. *Transition Studies Review*, 14(1), 105-121.
- Miles W. (2006), “To Float Or Not To Float? Currency Regimes And Growth”, *Journal Of Economic Development*, 31 (2): 91-105.
- Narayan, P. K. ve S. Narayan (2005). Estimating Income and Price Elasticities of Imports for Fiji in a Cointegration Framework, *Economic Modelling*, C: 22, 423-438.
- Narayan, P. K. ve R. Smyth (2005). Trade Liberalization and Economic Growth in Fiji An Empirical Assessment Using the ARDL Approach, *Journal of The Asia Pacific Economy*, C: 10, No: 1, 96-115.
- Pamuk, M., ve H. Bektaş, (2014). Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Siyaset Ekonomi ve Yönetim araştırmaları ergisi*, 2 (2), s: 77-90.
- Panday, A. (2015). Impact of monetary policy on exchange market pressure: The case of Nepal. *Journal of Asian Economics*, 37, 59-71.
- Pesaran, M. H., ve Y. Shin ve R.J. Smith (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Prasad, E. S., Rajan, R. G. and Subramanian, A. (2007). Foreign capital and economic growth, *Brookings Papers on Economic Activity* 2007(2): 153– 209.
- Tarı, R. Ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 95-105.
- Rodrik, D. (2008). The real exchange rate and economic growth, *Brookings Papers on Economic Activity* 2008(2): 153–209.
- Razin, O., ve Collins, S. M. (1997). *Real exchange rate misalignments and growth* (No. w6174). National Bureau of Economic Research.
- Toulaboe, D. (2011). Real exchange rate misalignment and economic growth in developing countries. *Southwestern Economic Review*, 33, 57-74.

Tsen Wong, H. (2013). Real exchange rate misalignment and economic growth in Malaysia. *Journal of Economic Studies*, 40(3), 298-313.

Yılmaz, K. Ç., ve Alptekin, V. (2018). Denge Döviz Kurundan Sapma ve Sapmanın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Feer Yaklaşımı. *Yonetim ve Ekonomi*, 25(2), 427-450.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

POLİTİK İKTİSADIN GELİŞİMİNDE İSKOÇ AYDINLANMASININ ETKİSİ*

Sema YILMAZ GENÇ

Doç. Dr.

Kocaeli Üniversitesi, Ali Rıza Veziroğlu Meslek Yüksekokulu

E-mail: semayilmazgenc@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3138-1622

Kadir GÖÇERİ¹

Doktora Öğrencisi

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: kadirgoceri92@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1183-9074

Özet

İktisadın bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı tarihten günümüze dek politik iktisada katkı sağlayan çok sayıda düşünür olmuştur. Bu itibarla, iktisat disiplininin temellerini oluşturan Adam Smith ve onunla aynı dönem yaşayan düşünürlerin katkıları büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda, 18.yüzyılda İskoçya’da başlayan ve yaklaşık yüz yılı kapsayan, entelektüel ve bilimsel gelişmelerin yaşandığı İskoç aydınlanması özellikle incelenmesi gereken bir

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu makale, 26-29 Ocak 2017 tarihlerinde Barcelona’da gerçekleştirilen 6th AGP International Humanities and Social Sciences konferansında sunulan “The Effect of Scottish Enlightenment on Development of Political Economy” adlı bildirinin revize edilmiş biçimidir.

¹ **Sorumlu yazar:** kadirgoceri92@gmail.com

Atıf (APA): Yılmaz Genç, S. & Göçeri, K., (2020), Politik İktisadın Gelişiminde İskoç Aydınlanmasının Etkisi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (2): 132-146

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

dönemdir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, İskoç aydınlanmasının politik iktisadın gelişmesindeki rolünü incelemektir. Ayrıca çalışmada, bu aydınlanma hareketinin öne çıkan düşünürlerinin politik iktisat disiplinine katkısına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İskoç Aydınlanması, Adam Smith, Politik İktisat.*

Alan Tanımı: *İktisadi Düşünce Tarihi*

THE EFFECT OF SCOTTISH ENLIGHTENMENT ON DEVELOPMENT OF POLITICAL ECONOMY

Abstract

From emergence of economics as a science to present, there have been many thinkers who contributed to political economy. In this respect, contributions of Adam Smith, who created the basis of economics discipline and thinkers who lived in the same period with him, have great importance. In this context, the Scottish Enlightenment, which started in the 18th century in Scotland and continued for nearly a hundred years, where intellectual and scientific developments took place, needs to be examined. In this context, the aim of this study is to investigate the role of Scottish Enlightenment on development of political economy. In addition to this, the contribution of prominent thinkers of this enlightenment movement to political economy discipline are mentioned in this study.

Key Words: *Scottish Enlightenment, Adam Smith, Political Economy.*

JEL Code: *B10 (History of Economic Thought)*

1.GİRİŞ

Politik iktisat, ulus çapında farklı entelektüel gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bunlar tarihsel süreç içerisinde politik iktisat disiplininin modern biçimine ulaşmasına ciddi katkılar sağlar (Dow A. , Dow S., Hutton, ve Keaney, 1998: 46). Bu itibarla İskoç aydınlanması dönemi, politik iktisadın gelişimi açısından önem arz eder. İskoç aydınlanması döneminin en belirgin özelliği, İskoçya’da yaşanan politik ve sosyal meselelerin iktisat bilimi açısından büyük gelişmeler doğurmasına imkân tanınmasıdır.

18. yüzyılın önemli bir entelektüel hareketi olan İskoç aydınlanması; iktisadî, bilimsel ve düşünsel olarak etkilerini dünyanın diğer ülkelerinde de gösterir. İskoç aydınlanmasının ortaya çıkmasında pek çok etken önemli rol oynar. 1707 yılındaki Birlik Antlaşması kapsamında İngiltere ile birleşen İskoçya, bu gelişmeyle birlikte İngiltere’nin kendisine avantaj sağlayacağı birtakım

faýdalarından mahrum kalır ve bu anlamda beklediği olumlu gelişmeleri alamaz. Bu nedenle dönemin İskoç düşünürleri arasında politik iktisat alanında tartışmalar canlanır ve bu tartışmalar politik iktisadın gelişimine katkı sağlar. Bunun yanı sıra, İskoçya'nın coğrafi konumu gereği görece geri kalmışlığı ve Britanya'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki keskin gelişmişlik düzeyi farkı, İskoç aydınlanması olarak adlandırılan dönemin tartıştığı temel sorunları şekillendirir. İktisat biliminin kurucusu olarak görülen Adam Smith ve onun etkilendiği David Hume, Francis Hutcheson gibi dönemin diğer düşünürleri bu dönemde politik iktisat disiplininin gelişmesine ivme kazandıran dikkate değer fikirler ortaya koyar.

İskoç aydınlanması döneminde bireycilik, iktisadî özgürlük ve otomatik denge mekanizması ön plana çıkar. Bu itibarla Smith ve onun İskoç çağdaşları; doğal düzenin erdemlerine, bireysel çıkarın toplumsal faydalarına ve iktisadî özgürlüğün önemine vurgu yapar. Literatürde 'İskoç Okulu' olarak da anılan bu düşünsel geleneğin temsilcileri, esas olarak, liberal bir siyasi ve iktisadî düzen ortaya koymayı amaçlar. Buna göre devletin iktisadî görevleri sınırlı olmalıdır. Ayrıca devlet, bireylerin özel mülkiyet hakkını güvence altına almalı ve piyasaları serbest bırakmalıdır. Bu çerçevede, İskoç düşünürlere göre piyasa ekonomisi doğası gereği istikrarlı olmaktadır. Ulusların zenginliğini ve refahını arttırmak için bireylerin iktisadî özgürlüğü hayati bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada, politik iktisat disiplininin tarihsel gelişimi ve bu tarihsel süreç içinde İskoç aydınlanma döneminin rolüne değinilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, İskoç aydınlanması döneminde öne çıkan politik iktisada ilişkin tartışmalar ve bu kapsamda dönemin düşünürleri tarafından ortaya konulan fikirler okuyucularla paylaşılacaktır.

2.POLİTİK İKTİSADIN GELİŞİMİ VE BATI AYDINLANMASI

Politik iktisadın gelişimi açısından Batı aydınlanmasının rolü büyüktür. Batı aydınlanma çağı, 18. yüzyılda başlayan ve düşünsel ve/veya bilimsel alanda gelişmelerin yaşandığı bir süreci ifade eder. Genel olarak kabul gören görüşe göre Batı aydınlanma felsefesinin temelleri, etkilerini on yedinci yüzyılda da devam ettiren Rönesans dönemine dayanır. Rönesans ile fikirler, dönemin dini otoritelerinin hâkimiyetinden sıyrılır, din merkezli bir devlet yaklaşımı giderek terk edilmeye başlanır. Aynı zamanda Rönesans ile birlikte bilgi ve yaşam hakkındaki fikirlerin daha çok akıl ve deneyime kaydığı görülür. Aydınlanma çağı, sosyo-ekonomik açıdan pek çok dönüşümle sonuçlanan Sanayi Devriminin filizlenmesinde başat etken olur.

“Akıl Çağı” olarak da nitelendirilen Batı aydınlanması, dört farklı ülkede gelişim gösterir: Fransız aydınlanması, İskoç aydınlanması, İngiliz aydınlanması ve Alman aydınlanması. Batı aydınlanma çağı ilk olarak dönemin en fazla sömürgeye sahip olan ülkesi konumunda yer alan İngiltere’de ortaya çıkar. Ayrıca İngiltere, batı aydınlanma çağında iktisadî ve kültürel anlamda en gelişmiş ülke olarak ön plâna çıkar. Aydınlanma felsefesinin izleri İngiltere’nin ardından Fransa’da görülür.

Toplumsal değişimi ve tarihsel dönüşümü anlamayı merkezine alan (Dağ, 2016: 949) politik iktisat disiplini, İskoç aydınlanması döneminin düşünürlerini çağırır. Nitekim literatürde politik iktisat disiplinin genellikle *İskoç Üçgeni* (*Scottish Triangle*) olarak nitelendirilen Adam Smith, James Steuart ve David Hume gibi düşünürler tarafından sistematize edildiği ifade edilir (Omori, 2003: 103). İskoç üçlüsünün yanı sıra Francis Hutcheson, Adam Ferguson gibi düşünürler de 18. yüzyıl İskoçya’sında politik iktisat disiplinin gelişiminin ivme kazanmasında anılmaya değer katkılar sağlar. Özellikle sanayileşmenin etkisiyle iktisadî ve toplumsal alanda sonuçlanan radikal dönüşümler, bu dönemin düşünürleri tarafından politik iktisat konusunda dikkate değer fikirler ortaya konulmasını beraberinde getirir. Ayrıca gerek İskoç aydınlanması gerekse Batı aydınlanması sürecinde, dönemin sosyo-politik gelişmelerinin ahlâki boyutları da tartışılır.

Aydınlanma döneminde bireycilik, akılcılık, özgürlük ve doğal düzen gibi fikirlerin olgunlaşması ve genel olarak kabul görülmesi, bireysel özgürlüğün esas alındığı bir iktisadî ve sosyal yaşama işaret eder. Ayrıca insanın davranışlarının özünde duygu ve çıkar olduğu biçimindeki yaklaşım, insanın kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan bir varlık olduğunu tarif eden *homoeconomicus* kavramının doğuşunun ilk işareti olur.

Bu dönemin düşünürleri, evreni kendi kendine işleyen (otomatik) bir mekanizma olarak nitelendirir. Onlara göre evrendeki bu doğal düzen, bir bütün olarak, sosyal yapıya da yansıtılabilir. İktisattaki bu doğal düzen mekanizması, politik dünyada bireylerin bir toplum sözleşmesi çerçevesinde birbiriyle uyumlu bir biçimde yaşaması gösterilerek desteklenir. Bu anlamda özellikle liberal iktisatçılar, ekonominin tıpkı evrende olduğu gibi doğal bir düzene sahip olduğuna inanır (Küçükkalay, 2010: 195-196).

Aydınlanma döneminin etkileri ile birlikte Avrupa’nın yapısı sosyo-politik ve kültürel anlamda zenginleşmeye başlar. Kıta Avrupası bu felsefi devrimle birlikte uygar olarak tanımlanmaya başlanır. Uygarlığın kıstası olan insan merkezîyetçilik, demokrasi, laiklik, eşitlik, insan hakları, rasyonellik ve bireysel özgürlük gibi

değerlerin aydınlanma dönemiyle birlikte daha da geliştiği görülür (Tekin, 2009: 155).

3.İSKOÇ AYDINLANMASINDA ETİK ANLAYIŞ VE İKTİSADÎ DÜŞÜNCE

İskoç aydınlanması döneminde gelişim gösteren alanlar öncelikli olarak ahlâk felsefesi olmak üzere tarih ve iktisat disiplinleri olur. Bu dönemde, İskoçya'nın siyasi ve iktisadî yapısı nedeniyle karşılaştığı sorunlar ve sanayileşmenin bir sonucu olarak İskoç düşünürlerinin fikirleri genellikle ahlâk, politika ve iktisat üzerine inşa edilir. Ahlâkî değerler açısından İskoç düşünürlerin bu dönemde tartıştığı esas sorun iktisadî gelişmelerin bir sonucu olarak piyasa egoizmi anlayışının toplumsal birliktelik ve/veya geleneksel değerler ile uyumlu olup olmayacağı olur. Onlara göre bireysel çıkar ile toplumsal çıkar arasında bir ayırım yapmak doğru değildir. Onlara göre ahlâkî değerler, sosyal yapılar ve insan doğasının bir karışımı olarak ortaya çıkar. Buna ilaveten İskoç aydınlanmasının etik anlayışında yalnızca bireysel çıkar değil; yardımseverlik, şefkat ve toplumsal çıkar gibi değerler de ön plânda yer alır (Başdemir, 2005: 28-29).

İskoçya'da yaşanan bu felsefî devrim, 18. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan geniş bir entelektüel hareketin önemli bir parçası olur. Bu bağlamda, İskoç aydınlanmasının Francis Hutcheson'ın etik tartışmaları ile başladığı kabul edilir. Bu entelektüel çevre tarafından ortaya konulan dikkate değer bir katkı da Adam Smith'in meşhur eseri *Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme* olur. Smith bu eseriyle iktisadî büyüme ve gelişimin kendisinden sonra bile geniş bir entelektüel kitle tarafından tartışılmasına olanak sağlar. Bu dönemin diğer düşünürleri James Steuart, David Hume, James Anderson ve Adam Ferguson ise tıpkı Smith gibi iktisadî büyüme ve gelişim sorunlarıyla ilintili tartışmalara eşlik eder (Dow ve Dow, 2015: 7).

Bu dönemin düşünürlerine göre eşitsizlik, piyasaların doğasında vardır. Rekabetçi işlevi nedeniyle eşitsizlik, toplumsal ve iktisadî yaşam açısından olumsuz bir etki yaratmaz. Eşitsizlik açısından esas tehlike devlet düzenlemeleri ve meslek örgütleri gibi faktörlerdir. Nitekim politik iktisadın öncüsü olarak görülen Smith (1776) "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde bu tehlikelere işaret eder.

İskoç düşünürler, Smith'in "ticaret dönemi" olarak tanımladığı kapitalist çağda insanlığın her konumunu düşüncede kavramak ve bunu bir bütün olarak sistematik biçimde sunmak ister (Göçmen ve Kaya, 2013: 87). Bu itibarla hemen hemen toplumsal bütün ilişkilerde geçerli olduğuna inandıkları doğal düzen mekanizması fikri temel argümanları olur. Otomatik denge mekanizmasını iktisadî ve sosyal olarak açıklayan bu yaklaşım, İskoç düşünürlerin dengeyi ön plâna koymaları;

politik ve iktisadî açıdan yaşamsal işleyişin genel hatlarını göstermeleri nedeniyle önem arz eder (Duman, 2006: 149).

4.İSKOÇ AYDINLANMASININ DÜŞÜNÜRLERİ

Kronolojik açıdan İskoç aydınlanmasının ilk düşünürlerinden biri olan Francis Hutcheson, aynı zamanda bu aydınlanma akımının öncü düşünürü olarak kabul edilir. Hutcheson'ın ahlâk duygusu teorisi, piyasa egoizmi anlayışının sosyal ve kültürel duygudaşlığı zayıflattığına işaret etmekle birlikte, bunun çözümünü açıklar. Hutcheson'ın bu etik anlayışı, dönemin pek çok düşünürü tarafından benimsenir. İskoç aydınlanmasının bir diğer önemli düşünürü olan David Hume ise nispeten iktisadî meseleler üzerine fikirler ortaya koyar. Bu bağlamda Hume'un merkantilist dış ticaret yaklaşımına yönelik eleştirisi önem arz eder. Hume için dış ticarete liberalizasyon önemli ve gereklidir. Hume'un görüşlerinden etkilenen Adam Smith ise iş bölümü ve uzmanlaşma gibi kavramları literatüre kazandırır ve politik iktisadın gelişimine katkı sağlar. Smith'e göre iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde kaynak israfı azalır ve etkinlik sağlanır. Doğaldır ki, bunun sonucunda ulusal gelir ve refah olumlu yönde etkilenir.

4.1.Francis Hutcheson ve Ahlâk Duyusu Teorisi

İskoç aydınlanma felsefesinin mimarı olarak görülen Francis Hutcheson'ın önemli bir katkısı ahlâk duygusu teorisidir. Hutcheson'ın ahlâk duygusu teorisi, özellikle Smith ve Hume olmak üzere onun İskoç çağdaşlarına esin kaynağı olur. 18. yüzyıl klasik liberal yaklaşımın temel argümanlarından biri olan "*laissez faire, laissez passer*" anlayışı ve egoizmin sosyal adalet ve duygudaşlığı zedelediğini savunan Hutcheson, bunun çözümünü ahlâk duygusu teorisinde açıklar. Buna göre ahlak duygusu, gereken önemi verilmesi halinde, başta iktisadî olmak üzere, tüm toplumsal ilişkileri düzenleme becerisine ve yetkinliğine sahiptir. Bu açıdan ciddi ölçüde pratiğe odaklanarak öne sürülen ahlâk duygusu teorisi, politik ve iktisat gibi alanlarda toplumsal ilişkileri uygun bir biçimde şekillendirmeye yöneliktir. Ahlâk duygusu teorisi, liberal felsefeye sıkıca bağlı olmakla birlikte, toplumsallaşmayı ve sosyal duygudaşlığı benimsemesi nedeniyle kapitalist düzene ve liberal felsefeye yönelik eleştirilerde günümüzde halen etkilerini göstermektedir (Bakır, 2016: 148-151-152)

Bireysel çıkar ve toplumsal çıkarın birbiriyle ayrılmaz bir bütün olduğunu öne süren düşünürlerden biri de Hutcheson olur. Bununla birlikte Hutcheson'a göre fayda ile iyilik, toplumsal çıkar için bir temeldir. Çünkü ona göre, insanlar bireysel ahlâkı gereği başkalarına yardım yapma eğilimindedir. İnsanlar

arasındaki yardımseverlik duygusunun artması toplumsal mutluluğu arttıracaktır. Bu bağlamda Hutcheson'a göre insan, başkalarına iyilik yaparak aslında kendi faydasını maksimize etmiş olacaktır (Kazgan, 2006: 54).

4.2. David Hume ve Madeni Para Akım Mekanizması

Empirizm akımının en büyük temsilcilerinden olan David Hume'un iktisat hakkındaki en belirgin görüşlerinin *Ahlak, Siyaset ve Yazın Denemeleri (Essays Moral, Political and Literary)* adlı eserinde yer alır. Adam Smith'in hem çağdaşı hem de meslektaşı olmakla birlikte Hume, onun *Milletlerin Zenginliği* adlı eserini ölmeden önce okuma şansı bulur. Kimi araştırmacılara göre David Hume, Smith'in iktisada ilişkin yaklaşımlarında etkili bir isimdir (McGee, 1989: 184).

Hume, *Politik Söylevler (Political Discourses)* adlı kitabında iktisadî üstünlük kazanan sınıfın politik gücü de elde ettiğini kabul eder ve tüccarların iktisadî sistemde en faydalı sınıf olduğunu öne sürer. Ona göre tüccar sınıf, tasarrufları aracılığıyla sermaye birikimini hızlandırır ve faizlerin düşmesini sağlar. Böylece ekonomide rekabet ile verimlilik artışı gerçekleşir ve bunun doğal bir sonucu olarak toplumsal refah düzeyi yükselir (Kazgan, 2006: 53).

Geleneksel ve hatta modern iktisat teorilerinde bile geniş yer tutan paranın miktar teorisine yönelik ilk ciddi katkının David Hume tarafından yapıldığı kabul edilir. Hume'un paranın miktar teorisi, esas olarak, fiyatlar genel düzeyi ile para miktarı arasındaki kuramsal ilişkiyi izah eder. Buna göre fiyat yükselişleri, değerli maden stokundaki artışın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ayrıca fiyatlardaki yükselişler hemen gerçekleşmez, belirli bir zaman gecikmesiyle ortaya çıkar. Bu çerçevede, fiyat artışı ile para miktarı artışı arasındaki ilişki doğru yönlü olur. David Hume'un iktisadî teoriye yönelik en dikkat çekici katkılarından biri olan *madeni para akım mekanizmasına (specie-flow mechanism)* göre ülkeye yönelik madeni para akışı, yurt içi fiyatları yükseltmekte ve ticaret hadlerini etkiler. Nihai kertede söz konusu ülkede ihracatta azalış ve ithalatta artış gerçekleşir ve dış ticaret fazlası azalarak ortadan kalkar. Bu sayede otomatik olarak (kendiliğinden) denge sağlanır (Schabas ve Wennerlind, 2011: 218; Akbay, 2009: 4). Özellikle belirtmek gerekir ki, David Hume'un madeni para akım mekanizması, esas olarak, merkantilistlerin zenginliğin kaynağı olarak değerli madenleri ve dış ticaret fazlasını göstermesine yönelik bir eleştiri mahiyetindedir.

Klasik liberal iktisadın dış ticarete ilişkin ilk açıklaması Hume tarafından gerçekleştirilir. Daha önce belirtildiği gibi merkantilizmin dış ticarete ilişkin görüşlerini keskin bir dille eleştiren Hume, tıpkı diğer liberal filozoflar gibi müdahalenin olmadığı, serbest bir dış ticaretin faydalarını ön plana çıkarır ve onu

destekler. Ona göre merkantilistlerin uluslararası ticareti sıfır toplamlı bir oyun tanımlaması doğru bir yaklaşım değildir. Bir başka ifadeyle, iki ülkeli bir model çerçevesinde uluslararası ticaret yalnızca tek tarafın kazanç sağlayacağı bir olgu olarak düşünülemez. Uluslararası ticaret sayesinde taraflar karşılıklı fayda sağlar ve iktisadî gelişimlerini ivmelendirir. Bu nedenle uluslararası ticarete yönelik devlet müdahalesi yanlıştır; serbest uluslararası ticaret, faydaların her iki tarafa da dağıtımını sağlar. Buna ilave olarak Hume'a göre ihracat, ülke ekonomilerinde sanayi faaliyetlerinin canlanmasına ve etkinliğinin artmasına imkân tanır.

Özellikle otomatik denge konusunda Hume ve onun İskoç çağdaşları arasında yapılan tartışmalar, serbest ticaret-müdahaleci anlayış çerçevesinde günümüze dek ulaşan iktisadî konular için anılmaya değer bir kaynak niteliğindedir (Akbay, 2009: 6).

4.3. Adam Ferguson'un Sosyo-Politik Yaklaşımı ve Yabancılaşma

Tıpkı İskoç aydınlanması döneminin diğer düşünürleri gibi Adam Ferguson, ticaret toplumuna geçişin ve sanayileşmeye doğru ilerleyen bir sosyal ve iktisadî yapının tanığı olur. Ahlâk felsefesi alanına da önemli katkılar sağlayan Ferguson, çalışmalarında genellikle iktisat ve siyaseti birlikte ele alır. Politik iktisadı ise ahlâk felsefesiyle yakından ilişkilendirerek değerlendirir. Onun vergi politikasına ilişkin fikirleri, Adam Smith'in ortaya koyduğu ve literatürde *Vergileme İlkeleri (Principles of Taxation)* olarak anılan yaklaşımı dikkate değer ölçüde etkiler (Savaş, 2000: 265).

Yaşadığı dönemde sıkça tartışılan iş bölümü ve uzmanlaşma konusuna Ferguson, farklı bir perspektiften bakar. Bu bağlamda Ferguson, iş bölümü yaklaşımını hem iktisadî sonuçları hem de sosyo-politik sonuçları itibarıyla değerlendirir. Buna göre iş bölümü sayesinde iktisadî faaliyetler neticesinde elde edilen çıktı, hem niceliksel hem de niteliksel anlamda gelişim göstererek; maliyet düşürücü, kârlılık oranlarını arttırıcı ve tüketicinin ihtiyaçlarını daha tatmin edici bir boyuta ulaştıran bir etki yaratır. Buna karşın iş bölümünün birtakım olumsuz yansımaları da söz konusu olur. Bunlardan en önemlisi iş bölümünün toplumsal sistemde kamu ruhunu yozlaştırıcı izler bırakmasıdır. Bu itibarla Ferguson, iş bölümü ile yabancılaşma arasında ciddi bir bağın olduğuna işaret eder. On dokuzuncu yüzyılın önemli filozoflarından Karl Marx'ın *yabancılaşma teorisi (alienation theory)* ile Adam Ferguson'un bu fikirlerinden etkilendiği görülür (Göneç, 2001: 18).

4.4. Adam Smith'in Doğal Düzen ve Evrensel Uyum Yaklaşımı

Politik iktisadın öncüsü ve İskoç Aydınlanması döneminin önemli düşünürlerinden biri olan Adam Smith esas olarak bir ahlâk profesörüdür. Bir başka İskoç düşünür Francis Hutcheson'un öğrencisi olan Smith'in politik iktisada ilişkin görüşlerinde David Hume'dan etkilendiği ifade edilir. Smith'in 1776 yılında yayınladığı *Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations)* adlı kitabı iktisat bilimini bir model çerçevesinde inceleyen ilk eser olarak kabul edilir. Bu nedenle Smith bilimsel iktisadın kurucusu olarak gösterilir. Adam Smith'in yaklaşımları, öz olarak, İskoç aydınlanması düşünürlerinin politik iktisat bağlamında tartıştığı konulara ve çözüm aradığı sorunlara ışık tutar niteliktedir (Kaymak, 2010: 297).

Adam Smith'in yaşadığı dönemde iktisat bilimi, genellikle politik iktisat olarak isimlendirilir. Smith'in yaşadığı bu dönemde açıklamaya ve/veya çözmeye çalıştığı asıl politik ve iktisadî problem, devlet ile birey arasındaki gerçek bağlantıdır (Ekulund ve Hebert, 2014: 110-111).

Her şeyden önce Smith'in görüşlerinde yaşadığı dönemin siyasi ve iktisadî koşulları ciddi ölçüde etkili olur. Söz konusu dönemde İngiltere'de tarımsal devrim tamamlanır ve sanayi devrimi yeni yeni filizlenmeye başlar. Bu dönemde Smith, toprak sahiplerine ve emeğe olumlu bir yaklaşım gösterirken, tüccar sınıfına ise şüpheci bir yaklaşım gösterir (Hamitoğulları, 1982: 111).

İskoç Aydınlanması döneminin politik iktisadın gelişimine katkıları açısından *Milletlerin Zenginliği* adlı eser geniş bir yer tutar. Smith, bu eserinde otomatik olarak işleyen, tabii bir mekanizmaya sahip olan piyasa düşüncesini canlandırmakla birlikte, tarım ve sanayi faaliyetlerinin, sermayenin ve iş bölümünün iktisadî yaşamın sürdürülür nitelikte olması için bir temel olduğuna işaret eder. Smith'e göre tarım veya sanayi alanında olması fark etmeksizin ekonomi, iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde yüksek verimliliğe sahip olur ve toplumsal refah artışı sağlanır (Çiğdem, 2009: 71).

Kendisinden önceki hâkim ekonomik doktrin olan merkantilizmin yaklaşımlarını eleştiren Smith'in fizyokratlarla bazı konularda ortak çıkarımları olur. Adam Smith, fizyokratların benimsediği gibi, zenginliğin ve dolayısıyla da refahın kaynağını üretim ve emekte görür. Buna karşın, fizyokrasi düşüncesinin zenginliğin yalnızca toprak ile tarımsal üretimden elde edileceği ve diğer alanların kısır sayılması gerektiği biçimindeki yaklaşıma karşı çıkar. Smith, bunun nedenini *Milletlerin Zenginliği* adlı kitabında açıklar (Smith, 2009: 9).

Diğer taraftan Smith'in bireysel çıkar dürtüsüne ilişkin yaklaşımı da önem arz eder. Smith (2009)'e göre: *“Yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının yardımseverliğinden dolayı değil, onların kendi çıkarlarını gözetmelerinden dolayı elde ederiz. Onların insancılıklarına değil, bencilliklerine sesleniriz ve her zaman, kendi ihtiyaçlarımızdan değil onların kazançlarından söz ederiz”* Burada anlatılmak istenen yalnızca insanların bencil bir varlık olduğu değildir. Smith bu ifadesiyle insanın bencilliğinden ötürü toplumsal çıkarı sağlayan bir sistemin var olabileceğine de işaret etmektedir (Buğra, 2005: 94).

18. yüzyıla dek geçerli olan iktisadî ve toplumsal dönüşüm Smith tarafından dört aşama ile açıklanır. Buna literatürde sosyal gelişme teorisi denilir (Şekil 1). Bu yaklaşıma göre söz konusu süreç avcılık aşaması ile başlar ve onu sırasıyla çobanlık, tarım ve ticaret adı verilen aşamalar izler. Avcılık aşamasında, kurumsallaştırılmış ayrıcalıklar ve toplumun üyeleri arasında bir güç ilişkisi bulunmamaktadır. Sonraki aşama çobanlıktır. Bu aşamada toplum içerisinde mülkiyet ilişkileri belirginleşir ve devlet tezahür etmeye başlar. Ayrıca çobanlık aşamasında üretim ve güç ayrıcalığı kurumsallaşma belirtileri gösterir. Tarım aşaması ise iktisadî faaliyetlerin kalbi olduğu bir aşama olur. Bu aşamada yönetenler (toprak sahipleri) ve yönetilenler (toplumun kalan kesimi) olmak üzere iki temel sınıf meydana gelir. Smith'e göre nihai aşama olan ticaret toplumunda ise özgürlüğün en anlamlı olduğu sosyal yapı oluşur. Ticaret toplumunda devlet ne sınırlamalar getirir ne de ayrıcalıklar tanır (Bowen ve Tutan, 2005: 37-38-39; Çiğdem, 2009: 71).

Şekil 1: Smith'in Dört Aşamalı Sosyal Gelişme Teorisi

Smith *Milletlerin Zenginliği* adlı meşhur eserinde ulusların zenginliğinin neden ve nasıl arttırılacağını, gelirin nasıl bölüşülebileceğini izah eder. Ona göre zenginlik için emek ve doğal kaynakların etkin kullanımı esastır. Dolayısıyla zenginlik, insanların çalışmasına bağlıdır. İnsanlar ne kadar çok çalışırsa ve iş bölümüne ne

kadar önem verilirse ülkeler o kadar zenginleşecektir. Bu itibarla, zenginliğin asıl kaynağı emek ve iş bölümüdür. Emeğin yetenekleri ve etkinliği arttıkça ülkelerin zenginliği ve dolayısıyla refah seviyesi yükselir. Bunun için iş bölümü anahtar rol oynar. Bu açıdan Smith'e göre merkantilistlerin zenginlerin kaynağını değerli maden olarak görmesi yanlış bir yaklaşımdır (Soule, 1952: 42).

Öte yandan, fizyokratların tek üretken faktörü toprak olarak varsayması da Smith'in *emek değer kuramı* (*labour theory of value*) tarafından eleştirilir. Emek değer kuramına göre bir malın değeri o mal için harcanan emek miktarına bağlı bulunur. Fakat özellikle belirtmek gerekir ki, Smith'in değer kavramına yaklaşımında emeğin değeri olan ücret ile emeğin zamanı birlikte ele alınır. Ortalama bir bireyin refahı ise üretim çıktısının nüfusa bölünmesiyle elde edilir (Soule, 1952: 42; Kaymak, 2010).

Smith'in dış ticarete ilişkin yaklaşımına temas etmekte fayda vardır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Smith'in dış ticarete ilişkin görüşleri klasik liberal iktisadın dış ticaret teorilerinin temelini teşkil eder. Smith'e göre uluslararası ticaretin serbest bırakılması gereklidir. Bir başka deyişle, uluslararası ticarete devlet müdahalesi söz konusu olmamalıdır. Bu noktada Smith'in geliştirdiği ve merkantilizme karşı bir eleştiri niteliğinde olan *mutlak üstünlükler kuramı* (*theory of absolute advantages*) önem arz eder.

Mutlak üstünlükler kuramı iki ülkeli ve iki mallı bir model çerçevesinde açıklanmaktadır. Mutlak üstünlükler kuramına göre, iki ülkeden herhangi biri hangi malı daha az maliyete katlanarak üretebiliyorsa o maldaki uzmanlaşmalı ve ayrıca o malı ihraç etmelidir. Daha fazla maliyete katlanmak suretiyle ürettiği malı ise üretmemeli, bu mal için harcanan emeği daha verimli olarak kullandığı malın üretimine yönlendirmelidir. Böylece kuramda belirtilen her iki ülkede hem kaynaklar daha etkin bir biçimde kullanılmış olacak hem de daha düşük bir maliyetle tüketim gerçekleşmiş olacaktır. Bu sonuçlar bir bütün olarak düşünüldüğü takdirde, bu kaçınılmaz olarak refah düzeyinin yükselmesine olanak sağlayacaktır.

Adam Smith devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkar. Ona göre bütün piyasalar kendiliğinden dengeye yönelir. Bir başka deyişle, *görünmez bir el* (*invisible hand*), piyasa üzerinde dengeyi sağlayan bir etki yaratır. Bu bağlamda, devletin ekonomiye müdahalesi gereksiz ve hatta zarar verici nitelikte olur. Bu nedenle, devletin piyasaya müdahalesi sınırlandırılmalıdır. Devlet, yalnızca piyasa mekanizmasının rekabetçi ve etkin çalışması için gerekli özel sözleşmeleri yürütmeli ve piyasa mekanizmasının güvenliğini tesis etmelidir. Devlet böyle bir kurumsal yapıyı inşa etmekle uğraşmalıdır. Daha açık bir anlatımla, devletin

görevi; bireylerin hem özel hem de iktisadî yaşamına yönelik olası olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve ülke vatandaşlarının diğer toplumlardan gelebilecek şiddet, zulüm ve istilalardan korumak olmalıdır (Sandmo, 2014: 10).

Aydınlanma felsefesinden, doğal yasalar ideolojisinden ve evrensel uyum düşüncesinden etkilenen Smith'in piyasaya ve ayrıca iktisadî özgürlüğe dayalı bir topluma güveni tamdır. Ona göre ekonomik etkinliğin ve zenginliğin sağlanması için tüccarlar ve üreticiler kesinlikle anlaşma yapmamalıdır. Ayrıca emekçiler için çalışma özgürlüğünü kısıtlayan düzenlemeler de gereksizdir. İşçilerin sahip olduğu en büyük güç emeğidir. Emeğe uygulanacak her türlü müdahale kabul edilemez bir harekettir. Smith bu durumu hem işçiye hem de işverenin özgürlüğüne yönelik bir zorbalık olarak nitelendirir (Beaud, 2016: 91).

5.SONUÇ

Politik iktisat disiplininin temellerinin atılmasında aydınlanma çağı yadsınmaz bir role sahiptir. Batı aydınlanmasının önemli bir parçası olan İskoç aydınlanması, 18. yüzyıl İskoçya'sında başlayan ve düşünsel bir devrimin yaşandığı dönemdir. Aydınlanma döneminin İskoç düşünürleri, doğal düzene dayanan bir iktisadî yaklaşım ortaya koyar. Bu bağlamda aydınlanma döneminin düşünürleri ekonomilerin tıpkı bir evren gibi kendiliğinden ve müdahalesiz bir biçimde işlemesi gerektiğini savunur. Bu anlamda, İskoç düşünürler fizyokratların doğal düzen yaklaşımının takipçisi olur.

Kuşkusuz politik iktisadın temellerinin atılmasında ve gelişmesinde sağladığı katkılar nedeniyle İskoç düşünürler arasında Adam Smith ve David Hume ismi literatürde daha fazla anılır. Fakat bu eksik bir yaklaşım olur. Çünkü çağın diğer düşünürleri olan Francis Hutcheson ve Adam Ferguson'un katkıları da önem arz eder. Nitekim bu entelektüel hareketin öncüsü olarak görülen Hutcheson, İskoç aydınlanma etiğinin temellerini inşa eder. Bir başka İskoç düşünür Ferguson, iş bölümü- toplumsal yabancılaşma ilişkisine yönelik yaklaşımıyla literatüre dikkate değer bir katkı yapar.

İskoç aydınlanması düşünürlerinin tartışmalarının merkezinde iktisadî düşünce tarihinde önemli bir yer tutan zenginliğin kaynağı konusu yer alır. Bilindiği üzere, fizyokratlar zenginliğin kaynağını tarımsal üretim olduğunu savunur. 16.yüzyıla hâkim olan merkantilist doktrine göre ise zenginliğin kaynağı ihracatın ithalatı aşmasını (dış ticaret fazlası) sağlayan ve dolayısıyla değerli maden girişini özendirilen müdahaleci bir devlet politikasıdır. Fakat Hume ve Smith gibi İskoç düşünürler bu görüşlere karşı çıkar. Hume, dış ticaret fazlasının otomatik bir

mekanizma sayesinde dengeye yöneleceğini öne sürer ve bu nedenle uluslararası ticarete devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu savunur.

Dönemin bir başka düşünürü olan Adam Smith, politik iktisat disiplininin öncüsü kabul edilir. Smith, merkantilizmin zenginliğin kaynağına ilişkin yaklaşımını emek ve iş bölümü tezleriyle eleştirir. Smith'e göre zenginliğin kaynağı emek ve emeğin verimliliğini artmasına imkân tanıyan iş bölümüdür. Ayrıca Smith, merkantilizmin aksine ekonomiye devlet müdahalesine karşı çıkar ve ilk olarak fizyokratlar tarafından gündeme getirilen "*laissez-faire laissez-passer*" (*birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*) anlayışını savunur. Bir başka deyişle, Smith, devletin ekonomiye müdahalesi konusunda ekonominin doğal bir şekilde işlediğine inanmış ve bu yönüyle fizyokratların bu ünlü sloganını desteklemiştir. Smith'e göre *görünmez bir el* sayesinde, devlet müdahalesine gerek duyulmaksızın, ekonomi kendiliğinden dengeye gelir. Bu bağlamda, Isaac Newton'ın doğa yasalarının ilk kez Smith'in Milletlerin Zenginliği adlı eserinde politik iktisat disiplini için kullanıldığı kabul edilir. Bu nedenle Smith, "*politik iktisadın Newton'u*" olarak nitelendirilir. Diğer taraftan Smith, devletin temel görevinin yalnızca savunma, adalet ve güvenliğe ilişkin faaliyetler olması gerektiğini ifade eder.

Serbest-müdahaleci uluslararası ticaret tartışmaları bağlamında Smith'in dış ticaretin yapılma nedenini açıkladığı mutlak üstünlükler kuramı önem arz eder. Smith'e göre merkantilist doktrinin uluslararası ticaret için tek tarafın kazançlı çıkabileceği (sıfır toplamlı) bir oyun olduğu biçimindeki yaklaşımı geçersizdir. Smith'e göre serbest uluslararası ticaret sayesinde, ticarete taraf olan ülkeler karşılıklı olarak kazanç elde eder ve üretim ile refah seviyelerini yükseltir.

Tarihsel süreçte iktisat biliminin modern biçimine ulaşmasında pek çok ekol önemli rol oynar. Bu bağlamda İskoç aydınlanma çağı, bu sürecin önemli bir parçasını temsil ettiği rahatlıkla ifade edilebilir. Aydınlanma çağı düşünürleri, merkantilist doktrinin pek çok savını reddederken, doğal düzen fikri (ki bu kavram Adam Smith tarafından görünmez el kavramıyla açıklanır) gibi fizyokratlarla buluştuğu bazı ortak noktalar olur. Politik iktisat disiplininin gelişimi İskoç aydınlanması döneminden sonra dinamik bir seyir izler. İskoç düşünürlerin ortaya koyduğu bazı yaklaşımlar, izlenen dönemde farklı iktisat ekolü tarafından eleştirilir. Bununla birlikte, İskoç düşünürlerin günümüzde iktisat bilimi üzerinde izleri belirgin bir biçimde görülür.

KAYNAKÇA

- Akbay, Oktay Salih. "Hume'un Uluslararası Ticarete Otomatik Akım Mekanizması Yaklaşımının Toplumsal ve Felsefi Temelleri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 23, 2009, 1-6.
- Bakır, Kemal. Francis Hutcheson ve Ahlak Duyusu Teorisi. Ankara: Doğubaki Yayınları, 2016.
- Başdemir, Hasan Yücel. "İskoç Aydınlanma Etiği: Hutcheson Hume ve Smith", Liberal Düşünce Dergisi, 10, Kış 2005, 27-44.
- Beaud, Michel. Kapitalizmin Tarihi: 1500-2010. İstanbul: Yordam Kitap, 2016.
- Bowen, Barton R. ve Tutan, Ufuk M. History of Economic Thoughts and Theories. İzmir: İzmir University of Economics Publication, 2005.
- Buğra, Ayşe. İktisatçılar ve İnsanlar: Bir Yöntem Çalışması. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Çiğdem, Ahmet. Aydınlanma Düşüncesi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Dağ, Ahmet. "David Hume'un Siyasal Ekonomisi ve İnsan Doğası", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7:1, 2016, 947-968.
- Dow, Alexander ve Dow, Sheila. Economic Development in the Scottish Enlightenment: Ideas as Cause and Effect. K. Ruziev, ve N. Perdakis (Ed.), *In Development and Financial Reform in Emerging Economies*. London: Pickering & Chatto, 2015, ss.7-22.
- Dow, Alexander & Dow, Sheila & Hutton, Alan ve Keaney, Michael. "Traditions in Economics: The Case of Scottish Political Economy", *New Political Economy*, 3:1, 1998, 45-58.
- Duman, Fatih. "Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 61:1, 2006, 117-151.
- Ekelund, Robert. B. ve Hebert, Robert. F. A History of Economic Theory and Method. Illinois: Waveland Press, 2014.
- Göçmen, Doğan ve Kaya, Gazanfer. "Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair bir Kuramsal Çerçeve", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 2013, 85 - 109.

Gönenç, Ayşenur A. Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi. İstanbul: Alt Kitap, 2001.

Hamitoğulları, Beşir. Çağdaş İktisadi Sistemler. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Kaymak, Muammer. Adam Smith'in Yeryüzü Cenneti: Ulusların Zenginliği'nin Ticari Topluma İlişkin İyimser Bakış Açısının Maddi ve Entelektüel Kaynakları. H. Kapucu, F. Morady, Ü. Çetin, M. Aydın, ve İ. Şiriner (Ed.), *Politik İktisat ve Adam Smith*. İstanbul: Yön Yayıncılık, 2010, ss.289-298.

Kazgan, Gülten. İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.

Küçükcalay, Abdullah M. İktisadi Düşünce Tarihi. İstanbul : Beta Yayınevi, 2010.

McGee, Robert W. *"The Economic Thought of David Hume"*, Hume Studies, 15:1, 1989, 184-204.

Omori, Ikuo. The Scottish Triangle in the Shaping of Political Economy: David Hume, Sir James Stuart and Adam Smith. T. Sakamoto, ve H. Tanaka (Ed.), *The Rise of Political Economy in the Scottish Enlightenment*. London: Routledge, 2003, ss.103-118.

Sandmo, Agnar. *"Adam Smith and Modern Economics"*, NHH Dept. of Economics Discussion, Paper No: 13, 2014, 1-22.

Savaş, Vural Fuat. İktisatın Tarihi. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

Smith, Adam. Milletlerin Zenginliği. (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Schabas, Margaret ve Wennerlind, Carl. *"Hume on Money, Commerce and Science of Economics"*, The Journal of Economic Perspectives, 25:3, Summer 2011, 217-229.

Soule, George Henry. Ideas of the Great Economists. New York: The New American Library, 1952.

Tekin, Yasemin Oğuzlar. *"Avrupa Birliğinin Kimlik Yaratma Çabaları"*, Avrupa Araştırmaları Dergisi, 17:1&2, 2009, 145 - 173.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

MEZO-KURUMLAR: TANIM, İŞLEYİŞ VE EKONOMİDEKİ ÖNEMİ*

Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN¹

Dr. Öğr. Üyesi

Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ybcicen@gumushane.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3425-280X

Özet

Literatürde Kurumsal İktisat ve bunu takip eden ekoller ağırlıklı olarak makro ve mikro kurumlar üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmada literatürde ihmal edilen mezo-kurumların teorisi, işleyişi ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu anlamda yapılan bu çalışma Türkçe kurumsal iktisat literatürüne katkı sağlayacaktır. Çalışmada öncelikle makro-mezo-mikro düzeyde kurumsal katmanlar ve arasındaki bağlantılar anlatılmıştır. Bu bağlantıların keşfi için üç yeni kavramdan bahsedilmiştir: Kurumsal bağlantı, kurumsal tamamlayıcılık, kurumsal uyum. Ardından mezo-kurumların işleyişinde karar ve mülkiyet haklarında kurumsal görev dağılımına dair mekanizmalar, merkezileştirme derecesine göre şekil yardımıyla anlatılmıştır. Ayrıca kamu sektörünün performansının artırılması için gerekli politika önerileri bu aşamada sunulmuştur. Diğer bir alt başlıkta heteredoks mezo-ekonomik kurumlar dört başlık halinde detaylandırılmıştır. Bunlar yerleştirilmiş yapıların mezo-ekonomisi, ağ yapıların mezo-ekonomisi, kurumsal mezo-ekonomi ve yeniden üretim mezo-ekonomisi şeklindedir. Son olarak mezo-kurumların önemi ve gerekliliği farklı örnekler üzerinden detaylandırılmıştır.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ybcicen@gumushane.edu.tr

Atf (APA): Çiçen, Y. B., (2020), Mezo-Kurumlar: Tanım, İşleyiş ve Ekonomideki Önemi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (2): 147-160.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumlar, Mezo-kurumlar, Kurumsal katmanlar.

Alan Tanımı: Kurumlar (Mikro İktisat)

MESO-INSTITUTIONS: DEFINITION, FUNCTIONING AND ITS IMPORTANCE IN ECONOMICS

Abstract

In the literature, Institutional Economics and the following schools have mainly worked on macro and micro institutions. In this study; the theory, functioning and importance of meso-institutions that are neglected in the literature are emphasized. In this sense, this study will contribute to the Turkish institutional economics literatüre. In the study, primarily the institutional layers at the macro-meso-micro level and the connections between them are explained. Three new concepts were mentioned for the discovery of these connections: Institutional interconnectivity, institutional complementarity, and institutional alignment. Then, the mechanisms regarding the institutional distribution of duties in decision and property rights in the functioning of meso-institutions are explained with the help of figures according to the degree of centralization. In addition, policy recommendations required to increase the performance of the public sector are presented at this stage. In another subtitle, heterodox meso-economic institutions are detailed under four headings. These are the meso-economics of localized structures, meso-economics of networks structures, institutional meso-economics and the meso-economics of reproduction. Finally, the importance and necessity of meso-institutions are detailed through different examples.

Key Words: Institutions, Meso-institutions, Institutional layers.

Jel Codes: D02, D04

1. GİRİŞ

Kurumsal ve Organizasyonel İktisat (KOİ)² son dönemde iktisat literatürüne en önemli katkılar yapan disiplinler arası okullardan bir tanesidir. Bu anlamda Ronald Coase, Douglass C. North, Olivier E. Williamson, Elinor Ostrom, Oliver Hart ve Bengt Holmström gibi önemli iktisatçıların öncülüğünde KOİ, kurumları merkezine alarak Neoklasik İktisat'ın bu zamana değin net olarak açıklayamadığı piyasaların işleyişini dinamik bir anlayışla açıklamıştır. Bu noktada KOİ özellikle literatürde kurumlar, kurumsal değişim, işlem maliyetleri, sınırlı rasyonalite,

² KOİ okulunun önceki ismi Yeni Kurumsal İktisat'tır. 2015 yılının sonundan itibaren KOİ ismiyle yola devam etmektedir (Çiçen, 2020: 10).

mülkiyet hakları, eksik sözleşmeler ve organizasyon teorisi konularıyla büyüme, kalkınma, yönetim ve firma yönetimi gibi alanlarda önemli araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Çetin, 2016; Çiçen, 2020).

KOI'nin dinamik ve hızla gelişen literatürü, son dönemde iki temel konu üzerinde odaklanmaktadır: Hibrit düzenlemeler ve mezo-kurumlar. Hibritler, yasal özerk kuruluşlar olan melez yapılar olarak ifade edilebilir. Hibritlere örnek olarak kooperatifler, marka kiralamalar (franchising), stratejik ittifaklar ve tedarik sağlayıcı firmalar örnek verilebilir. Hibritlerin modern organizasyon ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir (Haigh ve Hoffman, 2012, 133).

Bu çalışmada özellikle mezo-kurumlar ve bu kurumların işleyişi anlatılacaktır. Temel olarak mezo-kurumlar; makro-kurumlar (genel kurallar) ve mikro-kurumlar (organizasyonel düzenlemeler) arasındaki orta katmanı oluşturan örgütsel yapılar ve spesifik kurallardır (Menard, 2017: 2). Diğer bir tanımda mezo-kurumlar, kurumsal ayrışmayla birlikte yeni ve daha sağlam kurumların gelişimi arasındaki boşluğu dolduran nispeten zayıf, ara kurum biçimleri olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal değişimden kaynaklanan karışıklıkta mezo-kurumlar nasıl yön bulacağımıza dair ipuçları sunmaktadır (Droege ve Johnson, 2007: 81-84). Kurumsal çevreyi dikkate alan analizler çoğunlukla genel yasalar düzeyiyle sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmada işletmelerin (operatörlerin) hizmeti fiilen organize ettiği ve sunduğu mikro düzey ile kullanıcıların yararlanabileceği koşullar ve bu faaliyetleri çerçeveleyen kuralların ve normların gömülü olduğu makro düzey arasında bağlantı kurmada kilit rol oynayan ve mezo-kurumlar olarak nitelendirilen daha spesifik kurumsal düzenlemelere yer veren bir çerçeve sunulacaktır.

Ekonominin mezo-düzeeye daha fazla tahsis edilmesi fikri, heteredoks düşünceye ait okulları savunan iktisatçılar arasında (özellikle Kurumsal ve Evrimsel İktisat düşüncesine sahip ekollerde) daha fazla taraftar bulmaktadır (Dopfer vd., 2004: 265). Böylelikle ilgili var olan teorik kurumsal anlayışın sınırları genişleyecektir. Mezo-kurumlar teorisinin gelişimiyle, ekonomide geleneksel görüşlere kurallar ve normların eklenmesiyle aşağıdan yukarıya doğru bir süreç sağlanırken, aynı zamanda makro düzeyde geliştirilen resmi kurumsal normların var olan kurumsal yapıya uyarlanması için yukarıdan aşağıya doğru olan süreçler işletilir. Ayrıca mezo-kurumlar formel ve enformel kurumsal dönüşümler için stratejik omurga yapıları olarak düşünülebilir. Bu noktada Claude Menard'ın mezo-kurumlar teorisi, kurumsal tasarım ve reform teorisi gibi alanlarda kullanılabilecektir (Kruglova, 2018: 50).

2. MEZO-KURUMLAR

Douglass North, kurumları "insanların kendi aralarındaki etkileşimini şekillendirmek için tasarladıkları her türlü kısıtlama" olarak tanımlamıştır. Kurumlar bu rolü kurallar oluşturarak ve/veya normları resmileştirerek ve bunları uygulamak yoluyla gerçekleştirirler. Kurumlar böylelikle belirsizliği azaltarak ve işlem maliyetlerini minimize ederek piyasada güvence sağlamaktadır. Literatürde politik sistemlerden, yargı ve idareye kadar bu tür konularla ilgilenen "makro kurumlar" hakkında bol miktarda çalışma bulunmaktadır. Makro düzeyde tanımlanan kuralları ve normları uygulamak ve izlemek için gereken özel kurumsal düzenlemeler söz konusu olduğunda, literatür sadece düzenleyici kurumlara odaklanmıştır. Ancak bu noktada makro kurumsal düzeyde tanımlanan oyunun genel kurallarının ve mikro düzeyde işlemleri organize eden işletmelerle etkileşime giren mezo-kurumlar gözden kaçmaktadır. Mezo-kurumlar konusunda zenginleştirilmiş bir çerçeveye ihtiyaç bulunmaktadır (Kim, Wennberg ve Croidieu, 2016: 286). Kurumsal katmanlar arasındaki uyumsuzluklar ekonomide kaynak tahsisinde, teknoloji gelişiminde ve ekonomide sektörel performans açısından olumsuz etkiler oluşturabilir (Vinholis vd., 2020: 4-5).

Mezo-kurumlar, işletmecileri (piyasadaki aktörleri) ve genel kuralları birbirine bağlayan orta düzeydir. Mezo-kurumlar, kuralların ve hakların yorumlandığı ve uygulandığı, böylece paydaşlar arasındaki olası işlemlerin alanını çerçeveleyen düzenlemeler olarak tanımlanır. Yerel veya bölgesel düzeylerde (örneğin, belediye yetkilileri) tanımlanan ve uygulanan kurallar olmasına rağmen mezo-kurumlar kavramı bir mekânsal boyuta atıfta bulunmamaktadır. Mezo-kurumlar, içme suyu gibi hizmetlerin fiili organizasyonuna sosyal altyapıyı sağlayan düzenlemeler olarak örneklenebilir. Sektör düzenleyicileri, bölgesel kuruluşlar, özel operatörleri (işletmeleri) denetleyen kamu büroları, düzenleyici işlevlerine ve yetki alanlarına göre farklılık gösteren mezo-kurum örnekleridir. Şekil 1, bahsedilen bu ara düzenlemeleri, kurumsal katmanların genel çerçevesi içinde göstermektedir. Buna göre farklılaştırılmış koşulları anlamak için genel kurallardan daha fazlasını analiz etmek gereklidir. Tamamlayıcı kurumsal düzenlemeler, bu makro ve mikro düzeyler arasındaki boşluğu doldurmalıdır (Menard, 2017: 2-3).

Şekil 1. Kurumsal Katmanlar

Kurumlar	Makro-Kurumlar (Hakları belirleyen genel kurallar ve bunların tahsisine ilişkin usuller)
	Mezo-Kurumlar (Olası işlemlerin etki alanını tanımlayan belirli kuralları belirleme ve uygulama)
	Mikro-Kurumlar (Bu kurallar dahilinde işlemlerin fiili organizasyonu)

Kaynak: Menard, 2017: 3

Kurumsal çevre (makro kurumlar) ile organizasyonel düzenlemeler (mikro kurumlar) arasındaki bağlantıdan orta katmanın sorumludur (Oliveira, 2019: 21). Kurumsal katmanlar incelendiğinde makro kurumlar, hakları belirleyen genel kurallar ve bunların tahsisine ilişkin usullerdir. Mezo-kurumlar, olası işlemlerin alanını sınırlandıran belirli kuralları belirlemekte ve uygulamaktadır. Mikro kurumlar belirlenen bu kurallarla işlemlerin gerçekleştirildiği organizasyondur. Mezo-kurumlar, makro ve mikro kurumlar arasında uygun şekilde karakterize edilebilir. Örneğin makro düzeyde tesis edilen mülkiyet hakları (özelleştirmeyi çerçeveleyen yasalar veya kamu-özel ortaklıkları gibi), bu hakların kabul edilebilir kullanımını tanımlamak, uygulamak ve kontrol etmek için özel araçlar gerektirir (Menard, 2017: 3).

Literatür incelendiğinde bahsedilen üç katman arasındaki ilişkiyi detaylandıran sistematik bir yaklaşım hala eksiktir. Makro, mezo ve mikro kurumlar arasında ilişkinin nasıl yürüdüğünün anlaşılır kılınması, yeni önemli ayrıntıların keşfedilmesini de sağlayacaktır. Oliveira (2019) çalışmasında kurumsal katmanların nasıl ilişki içerisinde olduklarını keşfetmek için üç yeni kavram sunmaktadır: Kurumsal bağlantı, kurumsal tamamlayıcılık, kurumsal uyum. Bu kavramlar kaynakların oluşturulması, uygulanması ve kuralların işlevsel hale getirilmesinde işlem maliyetleri üzerinden bir verimlilik perspektifine dayanmaktadır. Burada önerilen kavramsal çerçeveye göre, kurumsal katmanların etkinliği ve kuralların meşruiyeti verimli kurumlar yoluyla işlem maliyetlerini

düşürmektedir. Bu üç kavramın kısa açıklamaları şu şekildedir (Oliveira, 2019: 23-24):

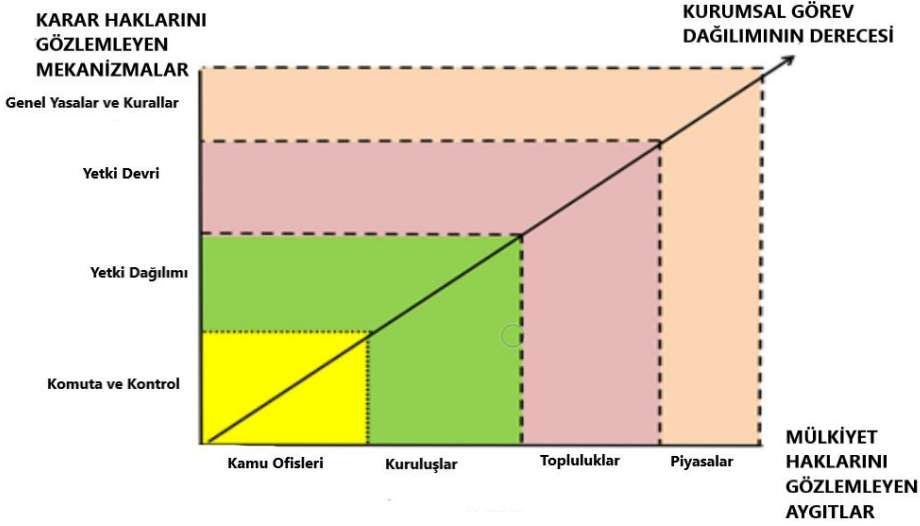
- Kurumsal bağlantı, bu üç katman arasındaki dikey ilişkiye işaret etmektedir. Her bir adımda kuralların oluşturulması (makro), uygulanması (mezo) ve operasyonel hale getirilmesi (mikro) aşamalarında bilgi ve iletişimi özelleştirilmiş kaynaklara (insan sermayesi ve bilgi vb.) bağlı kılar.
- Kurumsal tamamlayıcılık, üç katman içindeki yatay ilişkiyi ifade etmektedir. Özelleştirilmiş faaliyetin boyutu açısından aynı katman içerisinde belirgin varlıklar oluşturulmalıdır. Her seviyedeki varlıkları sınırlayan unsur, ölçek ekonomileri ve işlem maliyetleridir. Katmanlar; aynı seviyeden varlıklar kendilerini ayrı fakat bağlantılı kurallar oluşturarak (makro), farklı varlıklarda aynı kuralların farklı bölümlerini uygulayarak (mezo) ve aynı pazardaki temsilcilerin tercihlerinden kaynaklanan farklılıklar sebebiyle aynı kuralları farklı yollarla operasyonel hale getirerek (mikro) ihtiyaca göre kendilerini tamamlayabilirler.
- Kurumsal uyum, her bir katman arasındaki ilişkiyi ve söz konusu kurallara ilişkin teknolojik sınırları ifade etmektedir. Bu sınırlar sadece kuralların oluşturulması için önemli değildir, aynı zamanda uygulama ve operasyonel hale getirme açısından da önemlidir. Örneğin bir düzenleme, teknik parametrelerin kalitesini tanımlarken mezo-kurumların bağlı olduğu kurallara uyulup uyulmadığını analiz ve gözlemlerken mevcut teknolojileri dikkate almalıdır.

2.1. Mezo-Kurumların İşleyişi

Mezo-kurumlara ilişkin teorik çerçeve Şekil 2’de özetlenmektedir. Yatay eksen, mülkiyet haklarını izleyen aygıtlar (araçlar), bu haklar ve ilgili varlıklar üzerindeki kontrolün yoğunluğuna göre, en merkeziden (kamu ofisleri-bürolar) daha merkezi olmayanlara (pazarlar) kadar farklılaştırılır. Dikey eksen boyunca, karar haklarının işlediği mekanizmalar, daha merkezileşmiş olandan (komuta ve kontrol) merkezi olmayanlara (genel yasalar ve düzenlemeler yoluyla) kadar benzer şekilde merkezileşme derecelerine göre dağıtılır. Köşegen, bu iki boyutun eşleşmesine karşılık gelir ve teorik olarak merkezileştirmeden âdem-i merkezîyetçiliğe kadar sektörün (ve diğer ağ altyapılarının) düzenlenmesinde yer alan genel ideal mezo-kurum türlerini karakterize eder. Burada iki nitelik karşımıza çıkar. Birincisi, mezo-kurumların merkezileştirme dereceleri boyunca karakterize edilmesinde yargılayıcı bir yön yoktur. Buna göre ilgili sektörün etkili ve verimli organizasyonu için merkezileştirme derecesinin iyi veya kötü olup

olmadığı tek başına söylenemez. İkincisi, gerçek dünyada düzenleyici kurumların çoğu köşegen tarafından önerilen teorik eşleştirme biçimlerine karşılık gelmez. Bir anlamda çoğu düzenleme yanlış hizalanmış ve farklı özellikleri karıştırıyor olarak görülebilir. Bu bir anlaşmazlığın kaynağı olabilir ama aynı zamanda arzu edilen reformlara doğru iten teşviklerin kaynağı da olabilir (Menard, 2017: 4).

Şekil 2. Temel Yapıların Görünüşü

Kaynak: Menard, 2017: 4

Mezo-kurumların işleyişi mekanizma ve aygıt üzerinden gerçekleşir. Örneğin regülasyon bir mekanizma iken, düzenleyici kurum bir aygıttır (Menard vd., 2018, 3). Mezo-kurumlar üç temel yöntemle işlemlerini gerçekleştirir. Birincisi hakların ve kuralların dönüşümü ve dağıtımıdır. Buna örnek olarak bir sektöre getirilecek regülasyon kararında kuralların oluşturulması, standartların sağlanması, rekabetin oluşturulması ve böylelikle hakların dağıtılması gösterilebilir. İkincisi uygulama aşamasıdır. Buna göre mezo-kurumlar spesifik kural ve hakların uygulanmasında merkezi roledirler. Örneğin kurallara uymayan firmalara cezaların uygulanması ve piyasa dışı bırakılması gerçekleştirilebilir. Üçüncüsü gözlem ve teşviiktir (Menard, 2018: 8).

Diğer yandan mülkiyet ve karar haklarının izlenmesini organize etmek için gerekli aygıtların ve mekanizmaların oluşturulması ve çalıştırılması ve ayrıca kamu makamlarının sürekli denetim içerisinde olması politik işlem maliyetini ortaya çıkarmaktadır. Ağ altyapılarını düzenleyen mezo-kurumlar söz konusu olduğunda,

Şekil 2'de gösterilen alternatif çözümler politik işlem maliyetinin seviyesini belirler (Menard, 2017: 5).

Bu noktada mezo-kurumların inşasının zorluğundan bahsetmek gerekir. Paradoksal olarak, kuralların karmaşıklığı kendi başına ek bir belirsizlik kaynağı olabilir. Bu karmaşıklığı besleyen çeşitli özellikler şunlardır (Menard, 2017: 1):

- Kuralların çeşitliliği. Çünkü kurallar çok çeşitli teknolojik, ekonomik, çevresel ve sağlık sorunlarını kapsamaktadır.
- Çok aşamalı karar verme sistemleri (yerel, bölgesel, ulusal, uluslar üstü).
- Potansiyel olarak birbiriyle çelişen hedefleri olan kullanıcıların olması.
- Kurumsal düzenlemeleri inşa etmenin ve koordine etmenin maliyeti.
- İstenilen değişikliklerin fizibilitesini belirsizleştiren kurumların yapışkanlığı.

Yüksek performanslı kamu sektörü, kurumsal ve ulusal stratejik hedeflere ulaşmasıyla ekonomik büyüme ve kalkınmanın anahtarıdır. Modern organizasyonların teknik, sosyal, politik ve ekonomik faktörlerde hızlanan değişimine yanıt olarak mezo-düzeyde önemli dönüşümler yapılması gerekmektedir. Vatandaşların talep ettiği yüksek performansı sunmak için, devlet kuruluşlarının odaklarını hizmet işlemleriyle geleneksel meşguliyetten daha büyük bir amaca kaydırmaları gerekmektedir. Yüksek ve düşük performanslı kamu kuruluşlarının durumunu analiz etmek için Parstan ve Goodman (2008) beş unsur kullanmıştır. Bunlar liderlik kalitesi, insan kaynakları kalitesi, örgüt sistem kalitesi, kamu hizmet kalitesi ve vatandaş-kamu sektörü ortaklık kalitesidir (Feyissa, 2018: 380). Bu noktada devlete sunulan politika önerileri şu şekilde sıralanmaktadır (Feyissa, 2018: 407):

- Liderlerin uygun şekilde seçildiği, sürdürülebilir kamu liderliği geliştirme ve bilgi yönetimi stratejileri aracılığıyla değere dayalı, ilke merkezli ve hesap verebilir kamu liderliği.
- Kamu kuruluşlarının pratik uygulamaya dayalı olarak olgunluk modelini hayata geçirerek strateji odaklı ve modern kamu kuruluşlarının oluşturulması.
- Zihniyet geliştirme odaklı eğitim ve diyalog yoluyla kamu görevlilerinin psikolojik veya katkı uyumunu teşvik etmek; göreve yönelik özel hazırlanmış eğitim ve işle ilgili koçluk yoluyla beceri uyumunu güçlendirmek ve işyerinde konuşlandırma hizalamasının iyileştirilmesi ve böylece doğru pozisyon için doğru kişinin pratikte retorikten daha fazla uygulanması.

- Kamu sektöründe sürdürülebilir yüksek performans için bir hesap verebilirlik kültürü oluşturmak. Bunun için kamu görevlilerinin taahhüdüyle performans ölçümü yapılması, sistemin yürütülmesi için kolaylaştırıcı çalışma ortamının oluşturulması ve vatandaşlara ilişkin tüzüğü kurumsallaştıran, onlara değer veren ve hesap verebilirlik kültürünü teşvik ederek stratejik performans yönetim sisteminin oluşturulması.

2.2. Mezo-ekonomik Kurumlar

İktisat teorisindeki mikro-makro ikileminin modern ekonomide giderek karmaşıklaşan ilişkileri ve ortaya çıkan yeni yapıları incelemeye izin vermez. Bu ortodoks anaakımın dışında, heterodoks iktisatta bu yeni olguların anlaşılmasına ve analizine adanmış yeni bir ekonomi teorisi alanı oluşmaya başladı. Buna heterodoks mezoekonomi denilmektedir. Heterodoks mezo-ekonomik çalışmaları dört başlıkta incelemek mümkündür: Yerelleştirilmiş yapıların mezo-ekonomisi, ağ yapıların mezo-ekonomisi, kurumsal mezo-ekonomi ve yeniden üretim mezo-ekonomisi. Bu gruplama reel ekonominin ve ekonomik kalkınmanın giderek artan karmaşıklığını mekânsal, işlevsel ve zamansal ekonomik yapılarla incelemektedir. İlgili kavramlar şu şekilde açıklanabilmektedir (Kirdina-Chandler ve Maevsky, 2020: 10-17):

- Yerelleştirilmiş Yapıların Mezo-ekonomisi: Bu tür mezo-ekonomik yapılar, bireysel firmalara kıyasla daha karmaşıktır. Tek boyutlu değil, çok boyutludurlar. Bu yapılar, şirketler üstü bir yapıya sahiptir ve bölgeler, sektörler, endüstriler vb. gibi ekonomik alanlardaki "yerel bağlantılar" ile karakterize edilir. Bu nedenle, bu kavram yerelleştirilmiş yapıların mezo-ekonomisi şeklinde tanımlanmaktadır.
- Ağ Yapılarının Mezo-ekonomisi: Ağ yapılarının mezo-ekonomisi, kümeleri analiz etmek için mezo-ekonomik yaklaşım sunar. Kümeler, birbirine bağlı heterojen bağımsız ekonomik birimlerden ve bu ajanların rollerini belirleyen yerel özel kurumlardan oluşan ve sınırları belirsiz olan yerelleştirilmiş mezo-ekonomik sistemler olarak tanımlanır. Çalışılan nesnelere arasında yenilik kümeleri, bilim ve mühendislik kümeleri, uluslararası ekonomik bütünleşmenin küme sistemleri vb. yer almaktadır. Kümeler çoğunlukla mekânsal ve teknolojik faktörlerin bir kombinasyonu olarak görülür.
- Kurumsal Mezo-ekonomi: Ağ yapılarını analiz etmenin modern yolu, tamamen maddi nesnelere dikkate alınmasının ötesine geçmektedir ve giderek daha fazla kurumsal faktörlerin analizini içermektedir. Bu anlayış, "kurumsal mezo-ekonomi" olarak tanımlanan önemli heterodoks mezo-

ekonomik araştırma alanına büyük ölçüde karşılık gelmektedir. Mezo-koordinasyon süreci, örneğin bir kuralın somutlaştırılması yoluyla ekonomide mezo-düzeni desteklemek için sürekli onarım ve bakımla güçlendirilerek kurumsallaşma eğiliminde olmasıdır. Kurumsal mezo-ekonominin amacı, kurumları ve bunların oluşum kurallarını incelemektir. Bu yönüyle iktisat teorisindeki çeşitli teorik geleneklerden ayrılmaktadır. Evrimsel iktisadı savunan bazı kurumsal mezo-iktisatçılar, ekonomik evrim sürecinde bu tür kuralların nasıl oluştuğuna ve değiştirildiğine özellikle dikkat ederler. Geliştirilen yenilikçi çözümlerin ortaya çıkmasıyla, kurumsal kuralların değişmesi, beraberinde ekonomik gelişim kurallarının ortaya çıkması, uyarlanması, yayılması ve kurumsallaşması aşamaları ortaya çıkar ve sonuç olarak ekonomik performans artar.

- Yeniden Üretim Mezo-ekonomisi: Heterodoks mezo-ekonominin yeni ve az bilinen bir yönü yeniden üretim mezo-ekonomisidir. Bu alan metodolojik olarak Karl Marx'ın klasik sermayenin yeniden üretimi teorisiyle ilişkilidir ve onu kreatif bir şekilde geliştirir. Teorinin göze çarpan özelliği, gerçek ekonomik süreçlerin koordinasyon mekanizmalarının analizine ve ayrıca maddi ve teknolojik faktörlerin dikkate alınmasına vurgu yapmaktır. Bu teoride sermaye ve tüketim malları birlikte ele alınmaktadır. Bu üretim yapıları bir bütün olarak ekonomiyi oluşturur. Üretim yapılarının her birinin sabit sermayesi periyodik olarak değiştirilir ve yenilenir. Böylelikle ekonominin yeniden üretimi süreci sağlanmış olur. Oluşturulan bu modellerle, bir yandan emtia ve nakit akışları, diğer yandan da yatırımın tüketime bağlanması sağlanmış olacaktır. Bu heterodoks mezo-ekonomik modellerde, paranın diğer iş süreçleriyle tutarsızlığı da ortadan kaldırılmış olur.

Heterodoks mezo-ekonomi, mezo-ekonomik temellere dayanan basitleştirilmiş mikroekonomik temellerin reddedilmesiyle karakterize edilir. Modern ekonomik paradigmanın anlaşılır kılınması için bu tarz heterodoks ekonomik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Böylelikle uygulamada ortaya çıkacak boşluklar doldurulacak ve yeni tamamlayıcı düzenlemeler geliştirilecektir.

2.3. Mezo-Kurumların Önemi

Mezo-kurumlar literatürü incelendiğinde sadece düzenleyici kurumlara odaklanılmıştır. Ancak mezo-kurumlar toplumlar, ülkeler ve bölgeler arasında aynı genel kurallara tabi olsa da önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bu durum kamu otoritelerinin kurumsal kapasitelerine, güvenilir taahhüde ve özerk düzenleyici kurumların gelişime bağlıdır (Droege ve Johnson, 2007: 95-96).

Örneğin bir iklim değişikliği konusunda devlete ait kapasitenin geliştirilmesi ve toplulukların yönlendirilmesi için mezo-kurumlara daha fazla fon ayrılması gerekmektedir. Böylelikle kalkınma çabalarının temelinde bulunan yerel toplulukların sorunlarının belirlenmesi, planlanması ve katılımcı yaklaşımlar geliştirilmesi sağlanabilir (Rasmussen vd., 2019: 355-356). Benzer şekilde mezo-kurumların yokluğu, sağlık sektöründe oluşan sosyoekonomik eşitsizlikleri karşımıza çıkarmaktadır. Örneğin çocukluktan başlayarak yetişkinliğe kadar farklı gelişim aşamalarında sağlık eşitsizliklerini üretmede kurumların rolü, yani mikro (birey) ve makro düzey arasında bağlantı oluşturan toplumsal varlıklar hakkında teorik ve ampirik bilgi eksikliği bulunmaktadır. Bu eksiklik, kurumlar tarafından alınan politikalar veya kurumsal müdahaleler gibi önleyici tedbirlerin etkili bir şekilde tasarlanmasını engellemektedir (Richter ve Dragano, 2017: 163-164). Diğer bir sorun karmaşık sosyal sorunlara ilişkindir. Bu sosyal sorunlara yoksulluk, kentsel hareketlilik, gelir eşitsizliği ve toplumsal şiddet olayları örnek verilebilir. Bu sosyal sorunlar, çoklu sistem ve aktörler arasında önemli karşılıklı bağımlılıklar içerdiğinden, yenilikçi çözümler geliştirmek ve uygulamak, yerleşik kurumların yeniden müzakere edilmesini veya yenilerinin inşa edilmesini gerektirmektedir. Çünkü aktörler arasındaki sosyal etkileşimler, aktörlerin neden mikro düzeyde sosyal inovasyona katıldıklarını açıklayabilirken, sosyal değişimi gerçekleştirmek için gereken sürekli çabalar mezo-düzeyde daha iyi anlaşılmaktadır (Van Wijk vd., 2018: 2-5).

Sistemin yürütülmesinde gözlem ve teşvik için mezo-kurumlar kritik roledirler. Buna örnek olarak güvenlik standartlarının gözlemlenmesi ve sisteme giriş için yeterli teşvik sağlanması verilebilir (Menard, 2018: 8). Diğer bir örnek olarak teknoloji transferi verilebilir. Bu alanda araştırmacıların orta düzeye yoğunlaşmasına daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır. Bu mezo-kurumlara örnek olarak bölgesel kamu otoriteleri, ulusal finansman ajansları, kamusal ve özel olarak finanse edilen kuluçka merkezleri ve teknoloji transfer ofisleri verilebilir. Orta katman çalışmaları için bir başka potansiyel alan, teknoloji transferinin bölgesel ve endüstri bağlamını incelemektir. Çünkü ekonomik, sosyal ve teknolojik donanımlarda farklılıklar olan bölgelere ve bunun teknoloji transferini nasıl etkilediğine odaklanmaya ihtiyaç vardır (Cunningham ve O'Reilly, 2018: 551).

Pek çok ülkede, yasada ve politikada belirtilenlerle fiilen sahada olup bitenler arasında önemli bir boşluk vardır. Buna politika uygulama boşluğu denilmektedir. Bu durumda kurumsal düzenlemelerin, verilen teşviklerin ve kullanılan kaynakların yanlış hizalanması sebebiyle politikalar kısmen veya tamamen başarısızlığa sürüklenebilmektedir (Hudson vd., 2019: 2). Dolayısıyla bahsedilen

politik uygulama boşluğunun ortadan kaldırılması, kurumsal verimliliğin artırılması ve geliştirilmesi için yeni-spesifik mezo-kurumların kurulması, yenilenmesi ve yönetilmesi gereklidir. Tamamlayıcı kurumsal düzenlemeler, makro ve mikro düzeyler arasındaki boşluğu doldurmalıdır. Örneğin mezo-düzeyde sınırların korunması, sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi ve siber tehditlere karşı savunma yapmak için çeşitli kurumlar geliştirilebilir. Ayrıca birbirine sıkı sıkıya bağlı bu üç katman kurumun (mikro, mezo ve makro) adaptasyonunun ve yenilenmelerinin gerçekleştirilmesiyle, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin teşvik edilmesi sağlanacaktır (Roberts, 2019: 27).

3. SONUÇ

Bu çalışmada mezo-kurumlar, bu kurumların işleyişi ve önemi üzerinde durulmuştur. Mezo-kurumlar; makro ve mikro kurumlar arasındaki orta katmanı oluşturan spesifik kurallar ve kurumsal düzenlemelerdir. Ancak literatürde mezo-kurumlar konusunda yapılan çalışmalar sınırlıdır. Mezo-kurumları genel çerçevesiyle anlatan Türkçe bir çalışma literatürde bulunmamaktadır.

İktisat teorisindeki mikro-makro ikilemi, modern ekonomide giderek karmaşıklaşan ilişkileri ve ortaya çıkan yeni yapıları incelemede yetersiz kalmaktadır. Son dönemde yapılan heteredoks mezo-ekonomi çalışmaları bu alandaki bilinmeyen olguların anlaşılmasına ve analizine odaklanmıştır. Ekonomideki kompleks ilişkiler ağının daha iyi anlaşılması için farklı mezo-ekonomik gruplar tanımlanmaktadır. Çalışmada anlatılan dört farklı mezo-ekonomik yaklaşım tarihsel gelişim içerisinde ekonomik sistemlerin anlaşılması ve iktisadi ihtiyaçların giderilmesi amacıyla geliştirilmiştir ve gelişmeye devam etmektedir. Diğer yandan çalışmada farklı sektörlerle ilişkin verilen örneklerde mezo-kurumların yokluğu politik ve uygulama boşluklarını ortaya çıkardığı gösterilmiştir. Bu boşluklar yeni-spesifik mezo-kurumlar ve tamamlayıcı düzenlemelerle doldurulduğu takdirde iktisadi verimlilik artış gösterecektir.

Çalışmada kurumsal katmanların nasıl ilişki içerisinde olduklarını keşfetmek için üç yeni kavram anlatılmıştır. Bunlar kurumsal bağlantı, kurumsal tamamlayıcılık, kurumsal uyum şeklindedir. Bu kavramlar kaynakların oluşturulması, uygulanması ve kuralların işlevsel hale getirilmesinde işlem maliyetleri üzerinden bir verimlilik perspektifine dayanmaktadır. Bahsedilen üç katman kurumun uyumlarının daha iyi bir şekilde sağlanmasıyla ekonomik büyüme verimlilik artışları üzerinden hızlandırılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Cunningham, James A. & Paul O'Reilly. *"Macro, Meso and Micro Perspectives of Technology Transfer"*, The Journal of Technology Transfer. 2018, 43:3, 545-557.

Çetin, Tamer. *"Kurumsal ve Organizasyonel İktisat Üzerine"*, İktisat ve Toplum Dergisi. 2016, c.64, 10-19.

Çiçen, Yıldırım Beyazıt. *"Kurumsal ve Organizasyonel İktisat"*, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi. 2020, 12:1, 78-94.

Dopfer, Kurt, John Foster & Jason Potts. *"Micro-meso-macro"*, Journal of Evolutionary Economics. 2004, 14:3, 263-279.

Droege, Scott & Nancy Brown Johnson. *"Broken Rules and Constrained Confusion: Toward a Theory of Meso-institutions"*, Management and Organization Review. 2007, 3:1, 81-104.

Feyissa, Kebede Geneti. *"A Comparative Analysis Of 'High' And 'Low' Performance Government Institutions At Macro, Meso And Micro Levels In Oromia Regional State Against High Performane Factors"*, Addis Abbaba University, 2018, Dissertation.

Haigh, Nardia & Andrew John Hoffman. *"Hybrid Organizations: The Next Chapter in Sustainable Business"*, Organizational Dynamics. 2012, 41:2, 126-134.

Hudson, Bob, David Hunter & Stephen Peckham. *"Policy Failure and the Policy-implementation Gap: Can Policy Support Programs Help?."*, Policy Design and Practice. 2019, 2.1, 1-14.

Kirdina-Chandler, Svetlana G. & Vladimir I. Maevsky. *"Mesoeconomics from the Heterodox Perspective and Its Structure"*, Journal of Institutional Studies. 2020, 12:2, 7-24.

Kim, Phillip H, Karl Wennberg & Grégoire Croidieu. *"Untapped Riches of Meso-Level Applications In Multilevel Entrepreneurship Mechanisms"*. Academy of Management Perspectives. 2016, 30:3, 273-291.

Kruglova, Maria S. *"Claude Menard's Meso-institution Theory and it's Application in the Institutional Design"*, Journal of Institutional Studies. 2018, 10:3, 49-57.

Menard, Claude. *"Meso-institutions: The Variety of Regulatory Arrangements in the Water Sector"*, Utilities Policy. 2017, 49, 6-19.

Menard, Claude. “*Research Frontiers of New Institutional Economics*”, RAUSP Management Journal. 2018, 53:1, 3-10.

Menard, Claude, Alejandro Jimenez & Hakan Tropp. “*Addressing the Policy-implementation Gaps in Water Services: The Key Role of Meso-institutions*”. Water International. 2018, 43:1, 13-33.

Oliveira, Gustavo Magalhaes de. “*Essays on Meso-institutions: Evidences from the Dairy Sector*”, 2019, Doctoral Dissertation, Universidade de São Paulo.

Parston, Greg & John Goodman. “*High-performance Government Organizations: Principles for Creating Public Value*”. 2008, <http://www.bradytx.us/DocumentCenter/View/1152/Appendix-A-High-Performance-Government-Organizations---Principles-for-Creating-Public-Value>, (Erişim Tarihi: 24.09.2020)

Rasmussen, Julie. F., Esbern Friis-Hansen & Mikkel Funder. “*Collaboration between Meso-level Institutions and Communities to Facilitate Climate Change Adaptation in Ghana*”. Climate and Development. 2019, 11:4, 355-364.

Richter, Matthias & Nico Dragano “*Micro, Macro, but What about Meso? The Institutional Context of Health Inequalities*”, International Journal of Public Health. 2018, 63, 163-164.

Roberts, Alasdair. “*Bridging Levels of Public Administration: How Macro Shapes Meso and Micro*”, Administration & Society. 2019, 52:4, 631-656.

Van Wijk, Jakomijn, Charlene Zietsma, Silvia Dorado, Frank de Bakker & Ignasi Marti. “*Social Innovation: Integrating Micro, Meso, and Macro Level Insights from Institutional Theory*”. Business & Society. 2019, 58:5, 887-918.

Vinholis, Marcela de Mello Brandao, Maria Sylvia Macchione Saes, Marcelo Jose Carrer & Hildo Meirelles de Souza Filho. “*The Effect of Meso-institutions on Adoption of Sustainable Agricultural Technology: A Case Study of the Brazilian Low Carbon Agriculture Plan*”. Journal of Cleaner Production, 2020, 124334.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

İKTİSADIN MATEMATİZASYONU

Marshall'dan Keynes'e; Mises'den Hayek'e; Buchanan'dan Coase'a: Matematiksel İktisada Yönelik Eleştiriler*

Coşkun Can AKTAN

Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Sema YILMAZ GENÇ¹

Doç. Dr.

Kocaeli Üniversitesi, Ali Rıza Veziroğlu Meslek Yüksekokulu

E-mail: semayilmazgenc@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3138-1622

Özet

Matematiksel formalizm özellikle 1970'lı yılların başlarından itibaren modern iktisatta hakimiyet kurmuştur. Matematiksel iktisat, ekonometri ve diğer kantitatif metodlar tüm dünyada üniversitelerin iktisat bölümlerindeki müfredat programlarında yaygınlık kazanmıştır. İktisadın matematizasyonu Alfred Marshall, John Maynard Keynes gibi iktisat biliminin kurucu isimleri yanısıra diğer pek çok Nobel ekonomi ödülü kazanmış iktisatçı tarafından da eleştirilmiştir. Bu çalışmamızın amacı tanınmış büyük iktisatçıların gözüyle matematiksel formalizm ve matematiksel iktisada yönelik eleştirileri özetlemekten ibarettir.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** semayilmazgenc@gmail.com

Atıf (APA): Aktan, C. C. & Yılmaz Genç, S., (2020), Marshall'dan Keynes'e; Mises'den Hayek'e; Buchanan'dan Coase'a: Matematiksel İktisada Yönelik Eleştiriler Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (2): 161-189.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Matematiksel Formalizm, Matematiksel İktisat, Ekonometri, İktisadın Matematizasyonu

Alan Tanımı: İktisadi Düşünce

MATHEMATIZATION OF ECONOMICS

From Marshall to Keynes From Mises to Hayek; From Buchanan to Coase: The Critique of Mathematical Economics

Abstract

Mathematical formalism has dominated within modern economics since the beginning of 1970's. Mathematical economics, econometrics and other quantitative methods have swamped the curricula in economics departments in universities all over the world. Increasing emphasis given to mathematical economics (mathematization of economics) have been criticized by many notable economists including Alfred Marshall, John Maynard Keynes and many other Nobel laureates. This paper aims to explore the arguments againts mathematical formalism and mathematical economics from the eyes of famous economists.

Key Words: Mathematical Formalism, Mathematical Economics, Econometrics, Mathematization of Economics

JEL Codes: B16, B23, B40, B41, C01, C02, C18, C6

İ.GİRİŞ

İktisadın matematizasyonu ya da matematikselleşmesinin başlangıç tarihi 19. Yüzyılın sonlarına rastlar. Fransız iktisatçı Antoine-Augustin Cournot (1801-1877), William Stanley Jevons (1835-1882) ve Leon Walras (1834-1910) iktisada matematik tohumlarını atan ilk öncülerdir. İngiliz iktisatçı Jevons “eğer iktisat tam anlamıyla bir bilim olmak istiyorsa çok açıktır ki matematiksel bir bilim olmak zorundadır”² (Jevons, 1879:7) diyecek kadar konuyu iddialı bir noktaya taşımıştır. 20. Yüzyılın ilk yarısında ise matematiksel iktisat, ekonometri, genel

² “It is clear that economics, if it is to be a science at all, must be a mathematical science.. To me it seems that our must be mathematical, simply because it deals with quantities.” s.3. Bkz. William Stanley Jevons, 1888ç The Theory of Political Economy, London: Macmillan, 1888. 3rd ed. Açık erişim için bkz. <<https://oll.libertyfund.org/titles/625>>

denge analizi, iktisadi modeller, girdi-çıktı analizi, doğrusal programlama, oyun teorisi vs. kantitatif çalışmalar öylesine büyük bir gelişme göstermiştir ki, neredeyse tüm iktisat dergileri matematiksel formalizm ile dolup taşmıştır. Bu alana katkı sunan Paul A. Samuelson, Ragnar Frisch, Gerard Debreu, John von Neumann, Jan Tinbergen, Kenneth Arrow, John Nash, Robert Solow, Wassily Leontief gibi iktisatçıların Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılmasının ardından matematiksel iktisatçılar ve ekonometrisyenler iktisadın Walras'ın hayalini kurduğu “*matematiksel bilim*” olma hüviyetini ispatladığını düşünerek zaferlerini ilan etmişlerdir.

Eğer bu “*matematiksel formalizm*” akımı iddia edildiği üzere iktisada “*bilimsellik*” gömleğini giydirmeye yönünde bir yarar sağlamışsa bunu büyük ölçüde yukarıda saydığımız isimlere borçluyuz; yok eğer iktisadın matematizasyonu akımı iktisat bilimini soyut, karmaşık, gerçek yaşamdan kopuk bir “*zavallı bilim*”e (dismal science) dönüştürmüştüğüne bunu günahı ve vebali yukarıdaki isimlere aittir. Biz bu çalışmamızda formalizmin, iktisat bilimine yarardan çok zarar sağladığını düşünen ve matematiksel iktisada kısmen ya da tamamen karşı olan önemli iktisatçıların görüşlerini sunmaya çalışacağız.

II. MATEMATİKSEL İKTİSADA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Bu bölümde ilk olarak modern iktisadın en önemli iki ismi olan Alfred Marshall ve John M. Keynes'in matematiksel formalizm üzerine görüşlerini açıklayacağız. Daha sonra da iktisat bilimine çok kıymetli katkılar sunmuş ve Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılmış bazı önemli iktisatçıların matematiksel iktisada yönelik eleştirilerini sunacağız.

Alfred Marshall (1842-1924)

“Benim görüşüme göre, rakamlarla ifade edilebilecek yapıda olsun ya da olmasın, her iktisadi olgu diğer pek çok olguyla neden-sonuç ilişkisi içindedir. Bu olguların hepsini rakamsal olarak ifade etmek hiçbir zaman mümkün olmadığına göre, bunun mümkün olduğu olgulara kesin matematiksel yöntemlerin uygulanması neredeyse daima vakit kaybından ibarettir; pek çok durumda da

kesinlikle yanılıcıdır. Bu türden çalışmalar hiç yapılmamış olsaydı, dünya daha fazla ilerlemiş olurdu.”³

Alfred Marshall

Neoklasik iktisadi düşüncenin doğuşunu hazırlayan ve bu süreçte marjinalizm’in uygulama alanını yetkin bir şekilde geliştirip kapsamlı çalışmalar yapan Cambridge Üniversitesi’nde matematik profesörü olan Alfred Marshall’dır. Marshall, klasik iktisadi düşüncenin güçlü yönlerini marjinalizm’in ilkeleriyle birleştirmeyi ve sonrasında bu ilkeleri neoklasik iktisadi düşünce ile sentezlemeyi başarmış bir iktisatçıdır. Marshall tarafından kaleme alınan ve 1890 yılında yayınlanan *İktisadın Prensipleri (Principles of Economics)*⁴ adlı eseri matematiksel iktisadın erken dönemdeki kullanımına yönelik önemli çalışmalar arasında gösterilir.

Marshall’ın matematiksel iktisat ile bu denli ilgilenmesinin sebebi eğitim gördüğü Cambridge Üniversitesi eğitim müfredatının matematiksel yoğun uygulamalar içeren bir müfredat olmasıdır (Weintraub, 2002:12). Cambridge Üniversitesi’nden mezun olmada en son yapılan matematik sınavı ile kazanılan bir şeref payesi olan Tripos’a sahip Marshall (Gascoigne, 1984) döneminin önde gelen matematikçilerindendir. Ancak uzman bir matematikçi olmasına rağmen Marshall’ın iktisadi analizlerde matematiğin kullanımının yararı ile ilgili şüpheleri vardır. Bu nedenle *İktisadın Prensipleri* adlı eserinde matematiksel ifadeleri ana metinlerinde değil dipnot ya da eklerde kullanmayı tercih etmiştir.

Marshall’a göre iktisat prensiplerinin aktarımında kullanılan matematiksel yöntemler kendi düşüncelerini netleştirmesi açısından önemlidir. Ancak Marshall iktisadi bulguların insan hayatının pratik sorunlarını aydınlatmasının gerekliliği açısından anlaşılır ve net olması için matematik kullanımının gereksizliğini öne sürer.

³ Alfred Marshall, 1996. *The Correspondence of Alfred Marshall*, 2. vol, Ed. John K. Whitaker, Cambridge: Cambridge University Press. s. 306. Alıntıyı şu kaynaktan aktarıyoruz: Can Madenci, "Marshall ve Karatahta İktisadı", *İktisadiyat*, 23.02.2015.

<http://www.iktisadiyat.com/2015/02/23/marshall-ve-karatahta-iktisadi/>

⁴ Çalışmanın tamamı açık erişimdedir. Bkz. Alfred Marshall, *Principles of Economics* (London: Macmillan and Co. 8th ed. 1920). <<https://oll.libertyfund.org/titles/1676>>

Marshall, 27 Şubat 1906 tarihinde arkadaşı Sir Arthur Lyon Bowley'e yazdığı mektupta iktisatta matematiğin kullanımı ile ilgili görüşlerini şöyle aktarır (Pigou, 1925:427-428).⁵

Sevgili Bowley,

Size yararı olacak olan Matematiksel İktisat ile ilgili olarak hiçbir nota el atamadım. Ancak, çalışmalarımın sonraki yıllarında giderek artan güçlü bir kaniya vardım ki; iktisadi hipotezlerle ilgili iyi bir matematiksel teoremin iyi bir iktisat olması ihtimali çok düşüktür ve bu yüzden çalışmalarımda şu ilkeleri benimsedim: (1) Matematiği, araştırmanın bir sorgulama motoru olarak kullanmak yerine, kısaltma dili olarak kullan (2) Araştırmayı bitinceye kadar matematiği kullanmaya devam et (3) Matematiği İngilizceye çevir (4) Gerçek hayatta önemli olan örneklerle destekle (5) Matematiği yak. (6) Eğer dördüncü kuralı yerine getirmede başarılı olamıyorsan, üçüncü kuralı yak. Bu sonuncu kuralı sıklıkla yaptım.

Newton'un Principia Metodlarına inanıyorum, çünkü çok fazla yalın düşünce içermektedir. Doğası gereği matematikçi olmayan birinin araştırma tezinde kullanılan matematik – ki buna sıklıkla rastladım - bana katıksız bir kötülük gibi geliyor. Bana göre İngiliz dilinin matematik dili kadar kısa olduğu durumlarda, insanların matematik kullanmalarını engellemek için elinizden geleni yapmalısınız.

Matematikçiler, Jevons'un büyük bir analitik yanılgısı olarak kabul ettiğim hatayı neredeyse hiç durmadan tekrar ediyorlar. O'nun geometrik ortalamaya olan övgüsü genel olarak anlamlıdır. Ancak kullanımına göre geometrik ortalamanın hatalı ağırlıklandırmasının aritmetik ortalamadan daha fazla sorun yaratabileceğini görmüyorlar Onları bu tehlike konusunda ikna etmek için hep biraz zaman harcamak zorunda kalıyorum.

Ben de çaresiz kaldım

Alfred Marshall

⁵ A. C. Pigou. 1925. *Memorials of Alfred Marshall*, New York: Macmillan, 1925. Kitabın tamamına online erişim için bkz:

<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.275351/page/n4/mode/2up>

Arthur Cecil Pigou'nun tespitlerine göre Marshall yetenekli bir matematikçi olmasına rağmen, matematiği çalışmalarında ihtiyatlı bir şekilde kullanmıştır. Marshall'a göre iktisatçıların analizlerinde matematiğe aşırı güvenmeleri, gerçek hayat koşullarına uymayan hayali sorunların peşinden gitmelerine yol açabilir. Ayrıca, Marshall matematik yoluyla ele alınması mümkün olmayan bulguların da ihmal edilmesine neden olduğunu düşünür. Marshall'ın Sir Isaac Newton'un (1846) "*Doğal olayları açıklamaya yetecek ölçüde neden varsa, araya başka nedenler katmak gerekmez*" düşüncesinin kendisinde yarattığı etkiyi matematiksel yöntemlerin iktisatta yoğun olarak kullanılmasından duyduğu kaygıyla bağdaştırmış olabileceği akla gelmektedir. Çünkü Marshall'a göre iktisadi bulguların anlaşılması insanın, hayatın sıradan meşguliyeti içinde incelenmesiyle mümkündür. İktisat ve insan anlayışı arasındaki uyum matematiksel ifadelere gerek kalmadan sosyal bilimlerin diğer bir çok dalı kanalıyla açıklanabilir (Pigou, 1925:84).

Marshall iktisatçıların matematik bilmelerine çok önem vermesine ve öğrencilerini sağlam bir matematik formasyonu olanlar arasından seçmeye özen göstermesine rağmen, matematiksel modeller kullanma gayretinin, gerçekliğin göz ardı edilmesine yol açtığını düşünür. Buradan hareketle Marshall iktisatta matematik kullanımı konusunda çok dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır (Buğra, 2010: 158).

İktisadi analizde ampirik temeli olmayan soyut kavramların matematiksel yöntem kullanılarak genelleştirilme çabalarının eleştirilmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda Marshall'ın çağdaşı olan iktisatçıların pek çoğu, matematik kullanımını, hem karmaşık gerçekliği yanıltıcı bir biçimde basitleştirip saptırdığı, hem de iktisadi anlaşılabilir bir hale getirdiği için şiddetle kınamışlardır.

Joan Robinson (1903-1983)

"İktisat öğrenmenin amacı, iktisadi sorunların hazır cevaplarını elde etmek değildir; iktisatçıların tarafından kandırılmamayı öğrenmektir."

Joan Robinson

İktisat bilminde matematiksel araştırmalara karşı olan bir diğer ünlü iktisatçı Joan Robinson'dur. İngiliz iktisatçı Robinson henüz kariyerinin başında iktisat metodolojisi üzerine başlığı hayli ilginç olan bir monografi kaleme alır (Robinson, 1932): *İktisat Önemli bir Konudur: Bir İktisatçının Matematikçilere, Bilim*

*Adamlarına ve Sade İnsanlara Bir Özür Mesajı.*⁶ Robinson bu çalışmasında iktisat metodolojisinde tarihsel araştırmaların önemine vurgu yapar. Robinson başlığı hayli ilginç olan bu kitapta iktisatçılar tarafından *varsayımlar* yaratılırken olayların gerçek dünyadan koparılarak matematiksel yöntemlerle analiz edilmesini eleştirir.

Cambridge Üniversitesi'nde John Maynard Keynes'in Genel Teorisi'nin etkisi öğrencileri üzerinde güçlü bir etki bırakır. Robinson ve Richard Ferdinand Kahn, Keynes'in öğrencileridir. İkisi de Keynes'in teorilerini geliştirmek için çalışırlar. Çarpan kavramını ilk kez kullanan ve büyüklüğünü hesaplayan Kahn, Keynes'in teorilerine analitik katkılarda bulunur. Robinson ise uygulamalı iktisat problemleriyle ilgilenmesine rağmen, matematiği hiçbir zaman tam anlamıyla öğrenemez ve bu durumu şöyle vurgular: *"hiçbir zaman matematik öğrenmediğim için hep düşünmek zorunda kaldım."*⁷ Robinson, çalışmalarında kullandığı en basit diyagramlar için bile Kahn başta olmak üzere, başkalarından yardım ister. Joan Robinson'un, 1958'de Ragnar Frisch'den gelen *"Ekonometri Derneği"* başkan yardımcısı olma davetini reddetmesi hafızalara kazılı bir olaydır. Bu olumsuz cevabın gerekçesi de Robinson'un okuyamadığı bir dergiyi iyi idare edemeyeceğini düşünmesidir (Feiwel, 1989).

Robinson tarihsel araştırmalara fazlasıyla önem verir. Robinson'a göre matematiksel mantık, güçlü bir düşünce aracıdır, fakat iktisat kuramındaki uygulaması genellikle dairesel argümanları cebire dahil etmekten ibarettir. Bu nedenle matematiksel formalizm büyük ölçüde gereksizdir (Robinson, 1951:117).

Robinson, denge kavramının iktisat kuramı içindeki kullanımlarını ve analizle olan bağlantısını tartışır. O'na göre *tarih ve denge* arasında keskin bir ayırım, aslında, bir mücadele söz konusudur. Bu, O'nun sonraki yazılarında da yinelenen bir temadır. Robinson çalışmalarında denge kavramının çeşitli tezahürlerindeki tarihsel bağıntısının şüpheciliğinden bahseder ve bununla ilişkili olarak ortodoks iktisat kuramları hakkında acımasız eleştirilerde bulunur (Robinson, 1978). Kapitalist sistemde gerçek birikim süreci üzerinde duran Robinson'a göre sermayeyi ölçmek ile ilgili uzun süren çekişmenin asıl kaynağı, denge durumu

⁶ Joan Robinson, 1932. *Economics is a Serious Subject: the Apologia of an Economist to the Mathematician, the Scientist and the Plain Man*. La Trobe University, the Borchardt Library.

⁷ Robinson'un orijinal sözü şu şekilde: *"As I never learnt mathematics, I have had to think."* Bkz. A. S. Eichner 1984. Joan Robinson's Legacy, Challenge Vol. 27, No. 2. pp. 42-46

karşılaştırmaları ve birikim sürecinin tarihi arasındaki karmaşadır (Robinson, 1978:135). Beklentilerin gerçekleşmediği bir dünyada sadece analitik bir soyutlama olan dengeye yer yoktur. Uzun dönem gelecekteki bir tarih değil, bugünle ilişkilendirilemeyen hayali bir durumdur (Robinson, 1974). Gerçek tarihe uygulanabilir bir modelin dengeden çıkabilme özelliğine sahip olması gerekir. Aslında, durumun normali, hiç bir zaman denge içinde olmamasıdır (Robinson, 1962:25). İktisatta uygulanamayan modeller inşa etme sadece gereksiz bir oyalanmadır. İktisat ciddi bir mesele olarak ele alınmayı hak eder ve bu ancak tarihsel analizle sağlanır. Robinson iktisatta model çalışmalarını şu sözlerle eleştirir: (Robinson, 1980: 90).⁸

“Uygulanması sözkonusu olmayan modeller kurmak tamamen aylak bir eğlenceden ibarettir. İktisat sadece tarihi yorumlamak ile ciddi bir bilim olma hüviyetini kazanabilir.”

John Maynard Keynes (1883-1946)

“Beynim sarhoş gibi, aklımı mahvediyorum, tüm varlığımı bir panik içerisinde matematiğin temel konularını anlamaya çalışıyorum.”⁹

John Maynard Keynes

John Maynard Keynes birçok çalışmasında matematiksel yöntemlere başvurmasına rağmen matematiğin her fırsatta bir boşluk doldurmaya hizmet etmeden kullanılmasına karşı çıkar. Matematiğin iktisadi olguları açıklarken karşılaşılan düşünce ve mantık boşluklarını doldurabilmek için kullanılmasını önerir (Uygur, 2014:69-92).

⁸ Bu önemli sözlerin orijinalini aynen aktarmakta yarar görüyoruz: *“To construct models that cannot be applied is merely an idle amusement. It is only by interpreting history, including the present in history, that economics can aspire to be a serious subject”*.bkz. Joan Robinson, 1980. What Are the Questions? And Other Essays, Armonk, NY: Sharpe.s.90.

⁹ Keynes’in kendi ifadelerini aynen yazalım: *“I am soddening my brain, destroying my intellect, souring my disposition in a panic-stricken attempt to acquire the rudiments of the Mathematics.”* bkz Roy Harrod, 1951.The Life of John Maynard Keynes. Harcourt, Brace. S.130. Online erişim için bkz:https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.462199/2015.462199.The-Life_djvu.txt ; Ayrıca bkz. R M, O'Donnell, 1990. "Keynes on Mathematics: Philosophical Foundations and Economic Applications,"Cambridge Journal of Economics, Oxford University Press, vol. 14(1), pages 29-47, March.

Keynes'e göre diğer doğa bilimlerinden farklı olarak, iktisat biliminin malzemesi zamanla uyumlu ve homojen değildir. Bir modelin amacı, kısmen sabit olan faktörleri geçici veya değişen faktörlerden ayırmak; değişen faktörler konusunda mantıklı bir düşünme yöntemi geliştirmek ve belirli durumlarda dalgalanmaların artış gösterdiği zaman serilerini anlamaktır. İyi iktisatçı az bulunur çünkü iyi bir model seçmek adına *dikkatli gözlem* yeteneği, özel bir entelektüel teknik gerektirmese de çok nadir görülür (Keynes, 1938:297).

Keynes'e göre; matematiğe aşırı güven analizin sağduyudan ayrılmasına yol açar ve matematiğin kritik olmayan kullanımı bile analiz ile gerçeklik arasında bir kopukluk yaratır. Matematiğin kesinliğini iktisada uygulamaya çalışmak hiçbir fayda yaratmadan sadece *biçimsel* bir tatmin sağlar. Bu biçimcilik karmaşık analizlere uygunsuz bir şekilde uygulanarak matematiksel bir saplantıya yol açabilir. Matematiğe aşırı derecede bağımlı olmak, aynı zamanda anlam kaybına da yol açabilir. Genellikle *matematiksel iktisat*, iddialı ve yararı olmayan sembollerden oluşan bir labirente gerçek dünyanın karmaşıklığını ve olayların karşılıklı bağımlılık ilişkilerini gözardı eder (O'Donnell, 1990:37-38).

Keynes'in matematiksel yöntemlere karşı tutumuna yazışmalarında da rastlamak mümkündür. 18 April 1905'te Keynes, Cambridge Üniversitesi'nde Tripos sınavına çalışırken arkadaşı Bernard Winthrop Swithinbank'a şunu yazar (Franklin, 1983:232):

“Beynim sarhoş gibi, aklımı mahvediyorum, tüm varlığımı bir panik içerisinde matematiğin temel konularını anlamaya çalışıyorum.”

Keynes'in bu sitemini benzer şekilde Roy Forbes Harrod'a yazdığı mektubunda da açıkça görmek mümkündür (Harrod, 1951):

“Seni görmek istiyorum; son üç haftadır sana yazıp yazmamak arasındaydım. Sana teyamülüm hayli fazla olsa da yazmadım işte... Ben hala senin arkadaşınım, umarım sen de hala benim... Fakat ben biraz tembelim ve biz farklı üniversitelerdeyiz; ne yapsak? Bu arada, matematiğin esaslarını öğrenmek için panik içinde beynimi donuklaştırıyorum, zihnime zarar veriyorum, fitratımı bozuyorum.”

1936 yılında iktisatta devrim yaratacak ve Keynes'in *magnum opusu* olan *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* kitabı yayınlanır. Albert Einstein'ın

Göreceliğin Genel Teorisi'nin bilim dünyasında yarattığı etkinin bir yansıması nedeniyle Keynes'in de kitabına Genel Teori adını verdiği iddia edilir (Desai, 2016:10). Keynes, "genel" kelimesine vurguda bulunarak kitabını bu şekilde adlandırmasının nedeninin, klasik iktisadın konuyla ilgili argümanları ve sonuçlarıyla olan karşıtlığını ortaya koyma amacını taşıdığını ifade eder. Klasik teorinin önermelerinin genel olarak değil de, sadece özel bir duruma ilişkin uygulanabilirliğinin olduğunu, varsaydığı durumların mümkün olan denge konumları açısından sınırlayıcı olma özelliğini eleştirir (Keynes, 1936).

Keynes, Genel Teori'de matematiği nadiren kullanmıştır. Hatta matematiği fazlaca kullandıkları iddiasıyla diğer iktisatçılara da eleştiriler yöneltmiştir. Keynes'e göre iktisadi analizin amacı mutlak cevaplar almak için metod ya da körü körüne bir uygulama yaratmak değildir. Önemli olan belirli sorunlar üzerinde düşünecek organize ve düzenli bir yöntem belirlemektir. Karmaşık faktörleri birer birer eleyip geçici bir sonuca ulaştıktan sonra, faktörlerin kendi aralarında muhtemel etkileşimleri için zamana ihtiyaç vardır. İktisadi düşüncenin doğası da budur. İktisadi bir analiz sistemini biçimlendirmede kullanılan sembolik *sözde-matematiksel* yöntemlerin yarattığı yanılgı, analizin inandırıcılığını ve saygınlığını ortadan kaldırır (Keynes, 1936).

İktisadi öğretim durumunda olanların görüş ve düşüncelerinin daha sonra iktisadi karar verme mekanizmalarının çeşitli basamaklarında yer alacak olanları, içinde yaşanılan ortam derecesinde etkileme gücüne sahip olduğunu bilerek açıklamaları gerekir. Keynes bu konuda hayli etkileyici şu açıklamaları kitabına dahil eder: (Keynes, 1969:356-57).

"Ekonomi ve politika filozoflarının öne sürdüğü, doğru veya yanlış düşünceler, genellikle sanıldığından daha çok önem taşır. Doğrusunu söylemek gerekirse, dünya hemen yalnız onlar tarafından yönetilmiştir. Kendilerini doktrinlerin etkilerinden tam anlamıyla kurtardıklarını sanan aksiyon adamları, geçmişteki bir iktisatçının kullarıdır. Göklerden haber aldığı söylenen kahinler, Fakülte'nin bir kötü yazarının kafasında birkaç yıl önce doğmuş hayal ürünlerini saçıp dururlar... Gerçekte düşünceler etkilerini hemen değil, fakat bir sürelik zamandan sonra gösterirler. Ekonomi ve politika felsefesi alanında, yirmibeş veya yaşlarından büyük olup da yeni teorileri anlayabilen pek az kimse vardır. Şu halde, memurların, politika adamlarının cari yaşantıda uyguladıkları düşüncelerin de en yeni düşünceler olma şansları az demektir.

Keynes'in iktisadi analizini aktarırken matematiksel yöntemler kullanılmaktan bilinçli olarak kaçınmıştır. Kitabının bir devrim yaratması belki de teorisini ayrıntılamadan “genel” bir şekilde sade ve anlaşılabilir biçimde aktarabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Son olarak bir başka önemli tespiti daha yapalım. Keynes'in ünlü Genel Teori başlığını taşıyan kitabında sadece bir tek grafik yer almaktadır. Faiz oranının belirlenmesi ile ilgili grafiği açıklarken şu dipnotu yazmayı da ihmal etmez: “*Bu diyagram bana Bay R. F. Harrod tarafından tavsiye edildi.*”¹⁰ Keynes'in tasarruf, yatırım ve faiz arasındaki ilişki üzerine kullandığı diyagramı kendisinin bile geliştirmemiş olması fazlasıyla ilginçtir.

Önemle belirtelim ki, Keynes sonrasında adına modern iktisat denilen “Keynezyen İktisat” akımında tümüyle şekiller/diyagramlarla izah edilmiştir.¹¹ Bugün her hangi bir iktisada giriş, mikro/makro iktisat kitabı ele alan bir kimsenin kitap içerisinde onlarca diyagram ile karşılaşması asla şaşırtıcı değildir. Günümüzde temel ekonomi eğitimi modern iktisat kitaplarında yer alan yoğun grafikler/diyagramlarla yapılmaktadır. İktisadı bir kariyer olarak seçenlerin ise geometriye ilave olarak matematik alanında donanımlı olmaları beklenir. Bugün iktisat bilimi denildiğinde ilk akla gelen isimlerin başında şüphesiz J. M. Keynes gelir. Ancak anlaşılan o ki Keynes iktisatta matematik kullanımına çok fazla sempati duymuş değildir. Keynes'in “*Beynim sarhoş gibi, aklımı mahvediyorum, tüm varlığımı bir panik içerisinde matematiğin temel konularını anlamaya çalışıyorum.*” ifadesinden de bunu pekala anlayabiliyoruz.

Şunu da belirtelim ki, yukarıdaki açıklamalarımızdan Keynes'in matematiksel iktisada tümüyle karşı çıktığını söylemek doğru olmaz. Keynes *Genel Teori* içerisinde ve diğer yazışmalarında “*sahte-matematik metotların tehlike ve tuzaklarına*” (*pseudo-mathematical methods*) vurgu yaparak dikkat edilmesine özel bir vurgu yapmıştır. Örneğin, *Genel Teori* içerisinde aynen şunları yazmaktadır:

¹⁰ Bkz. John Maynard, Keynes, 1936. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan. <http://gutenberg.net.au/ebooks03/0300071h/printall.html>

¹¹ Bu çalışmanın yazarlarından Aktan'a göre “Keynes'in iktisatı” maalesef takipçileri ya da müritleri tarafından çok ciddi biçimde anlam ve yorum erozyonuna uğratarak iktisat bilimine “Keynezyen İktisat” adı altında girmeyi başarmıştır. Aktan'ın bu konudaki eleştirileri için bkz. Aktan, 2001.

“İktisadi analizin sembolik sahte-matematik yöntemlerle formel bir hale getirilmesi büyük bir hatadır. ...“Son zamanlarda (popüler bir hale gelen) "matematiksel" iktisadın çok büyük bir kısmı, dayandıkları ilk varsayımlar kadar kesin olmayan ve yazarın iddialı ve yararsız semboller labirentinde gerçek dünyanın karmaşıklıklarını ve karşılıklı bağımlılıklarını gözden kaçırmasına izin veren, yalnızca uydurmalarıdır.”¹²

Ludwig Von Mises (1881-1973)

“...ekonomide denge varmışçasına kullanılan matematiksel yöntemlerin gerçekte bir karşılığı yoktur.”¹³

Ludwig Von Mises

Avusturya iktisat okulu'nun başlangıç noktası, evrensel nitelikteki birey davranışlarının zamanlar üstü tarihi olan *praksiyoloji* bilimiyle uyumlu olan sübjektivizm düşüncesidir. Sübjektif karakteri nedeniyle birey davranışları herşeyden önce amaçsal olarak değerlendirilir. Avusturya iktisat okulu, iktisadi analizi bir eylem teorisi geliştirerek açıklamaya çalışır. Epistemolojik bir ön kabul olan birey, aklıyla bir amaç doğrultusunda eylemde bulunur. Toplumda beşeri yapılar karşısında üstünlük sağlayan *bireyin aklı*, kompleks bir yapının kurucusu durumundadır.

¹² *“It is a great fault of symbolic pseudo-mathematical methods of formalising a system of economic analysis ... that they expressly assume strict independence between the factors involved and lose their cogency and authority if this hypothesis is disallowed; whereas, in ordinary discourse, where we are not blindly manipulating and know all the time what we are doing and what the words mean, we can keep ‘at the back of our heads’ the necessary reserves and qualifications and the adjustments which we shall have to make later on, in a way in which we cannot keep complicated partial differentials ‘at the back’ of several pages of algebra which assume they all vanish. Too large a proportion of recent ‘mathematical’ economics are merely concoctions, as imprecise as the initial assumptions they rest on, which allow the author to lose sight of the complexities and interdependencies of the real world in a maze of pretentious and unhelpful symbols”* John Maynard Keynes, 1936. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan. s. 297. Açık erişim için bkz: <http://gutenberg.net.au/ebooks03/0300071h/printall.html>

¹³ L. von. Mises, 2000. *The Equations Of Mathematical Economics And The Problem Of Economic Calculation İn A Socialist State*. *Quarterly Journal Austrian Economics* 3, s.30: Alıntıları şu kaynaktan yapmış bulunuyoruz: S. Göcen 2015, *Avusturya İktisat Okulu'nun Metodolojik Görüşleri ve Ana-Akım İktisada Yönelik Eleştirileri*, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, ss. 221-237.

Neoklasik iktisadi düşüncenin insan bilgisinin tek kaynağının deney olduğunu öne süren ampirizm öğretisini iktisadi analiz için kullanma çabaları Avusturya iktisat okulu tarafından eleştirilir. İktisadi analizdeki bağımsız ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulabilmesi bağımlı değişkeni etkileyebilecek diğer değişkenlerin sabit olarak kabul edilmesine bağlıdır. İktisadi analizin ampirizme dayandırılması; zaman ve gerçeklik unsurlarından uzak, ontolojiye dayanmayan bir sorun ortaya çıkarır. *Ceteris paribus* varsayımı, basit ve tekrarlanabilir olmayan tarihi olayları yadsıyarak iktisatta gerçeklikten kopuşa neden olur. Avusturya iktisat okulu mensupları iktisadi olayların gerçekliği ve iktisadın merkezindeki sübjektif bireyin davranışlarının karmaşıklığı nedeniyle ampirizm öğretisini eleştirirler.

Matematiksel yöntemlerin iktisadi analizi *işgali* Marjinalist Devrim ile başlar. Keynezyen Devrim'in ardından rasyonel beklentiler teorisinin geliştirilmesi ile kompleks denklemlerin iktisatta yoğun kullanımı analizlerde gerçeklikten kopuşa neden olur. Avusturya iktisat okulu ve neoklasik iktisadi düşünce aynı *marjinalist* çatı altında olmasına rağmen Avusturya iktisadi metodolojik olarak matematiğe karşı muhalif duruşuyla farklı bir konumdadır (Kaymakçı, 2013:151). Matematik kullanımı *ceteris paribus* varsayımı altında *durağan durum* olarak ifade edilen herhangi bir iktisadi sürecin son durumu olan *denge* analizi için uygundur. Matematiksel denklemler kurarak hipotetik olan denge durumunun analizi bireyin tercihlerine bağlıdır. Denge durumunda, tüketici tercihlerinin bilindiği varsayılır. Ancak tercihler değişkendir ve gelecekte tercihlerin değişebilmesi nedeniyle, matematiksel yöntemlerin uygulanması için gerekli olan iktisadi denge koşulu hiçbir zaman sağlanmaz (Mises, 2000, s. 29).

Mises'e göre matematiğin insan eylemine uygulamasına mümkün değildir. İnsan eylemi söz konusu olduğu her durum bir değişim içerir. Bu değişimin varlığı matematiğin kurallarının uygulanmasını imkânsızlaştırır (Mises, 1981/2008). Mises, ironik biçimde iktisadi olayları açıklamada daha iyi bir araç bulunmadığı durumlarda, iktisatta matematiğin kullanılması gerektiğini belirtir (Mises, 2002:127). Avusturya İktisat Okulu'nun metodolojik yaklaşımının temelinde yer alan, tarihsel ve teorik olarak stratejik bir öneme sahip olan insan eylemi praksiyoloji yaklaşımının başlangıç noktasıdır (Kaymakçı, 2013:152-153). İnsan eyleminin amaçlarının kavranabilmesi, sosyal bilimlerin varoluşunun yeğane unsurudur. Avusturya iktisat okulu'nun metodolojisi; matematiksel formalizme karşı sübjektif formalizmin tercih edilmesi ve öncülüğünü Mises'in yaptığı

praksiyoloji yaklaşımıyla iktisadi olayları açıklamada gözardı edilen sosyal bilimlere de kapsayacak biçimde tasarlanır. Mises, farklı dinamikler içeren doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin düalist metodolojisini iktisadi alana uygulamaya çalışır. İktisadi alanı doğa bilimlerinin katı metodlarına tabi tutmadan ele alma imkanına ulaşır (Mises, 1985:1).

Mises'in iktisatta matematik kullanımı ile ilgili görüşleri İnsan *Eylemi* başlığını taşıyan kitabında şu sözlerle ifade edilmiştir: (Mises, 2000: 29-30)¹⁴

“Ekonomik dengeyi tanımlayan denklemler, matematiksel dildeki yaklaşım metoduna ifadesini verir. Ne daha fazla ne daha az söylerler. Onlar derler ki: Eğer bir denge durumuna ulaşırsa, o sadece, değişim yaparak isteklerinin tatminini geliştirmenin artık mümkün olmayacağı bir pozisyon olabilir... Denklemler kurarak denge durumunun analiz etmek tüketicinin tercihlerine bağlıdır. Denge durumunda, tüketici tercihlerinin bilindiği varsayılır. Ancak tercihler değişkendir. Bugün biliniyor olsalar bile, gelecekte tüketicilerin tercihleri değişecektir. Bu değişikliğin bilinemeyecek olması nedeniyle, matematiksel yöntemlerin uygulanması için gerekli olan ekonominin denge koşulu hiçbir zaman sağlanmaz... İkinci bir sorun arz ve talep eğrilerinin şeklinin bilinmiyor olmasıdır. Bu eğrilerin şeklinin bilinmiyor olması, belli bir fiyattan talebi biliniyor olması durumunda dahi başka bir fiyatta talebin ne olacağını bilinmeyeceği anlamına gelir... Üçüncü bir nokta dengenin hayali olmasıdır. Denge hipotetiktir. Bu durumda, ekonomide denge varmışçasına kullanılan matematiksel yöntemlerin gerçekte bir karşılığı yoktur.”

Ludwig von Mises *İktisadın Epistemolojik Sorunları* başlığını taşıyan eserinde (1978) açık bir biçimde iktisat biliminde akıl, mantık ve gözleme dayalı “a priori” gözlemlerin önemine vurgu yapar, hatta mümkünse matematikten kaçınılması gerektiğini ifade eder.

Friedrich August Von Hayek (1899-1992)

Hayek'in iktisadi düşünceye en önemli katkısı bilgi ve toplum arasında kurduğu bağıdır. Kompleks bir yapıdan oluşan toplum içerisindeki bilginin aktarımı gönüllü

¹⁴ Ludwig von Mises ve diğer Avusturya iktisat okulu mensuplarının matematiksel iktisada yönelik eleştirileri şu çalışmada gayet güzel bir biçimde özetlenmektedir: bkz. S. Göcen. 2015. Avusturya İktisat Okulu'nun Metodolojik Görüşleri ve Ana-Akım İktisada Yönelik Eleştirileri, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, ss. 221-237. Yukarıdaki alıntıyı Göcen'den yapıyoruz.

mübadele ve keşif ile mümkündür. Ana akım iktisadın *rasyonellik* varsayımı olması gerekeni yansıtır. Bilgisizliğin farkında olmadan, insanların her bilgiye sahip olabileceği varsayımı ile toplum ve birey arasında denge kurulur. Ancak gerçek dünyada birey, iktisadi karar alma sürecinde eksik bilginin yol açtığı belirsizlikler ve davranışları etkileyen psikolojik etkenlerle karşı karşıya kalır. Birey ve toplum arasında iktisadi karar alma sürecinde tam bir uyumun olmadığı gerçeği yadsınamaz.

Metodojisinde bireyseliği tercih eden Mises'in insan eyleminin amaçlı olması belirsizlik nedeni olan özneliği de içerir. Hayek, Mises'in *insan eylemi* argümanını analizinin merkezine yerleştirir. İktisadi analizin temel unsuru olan insan davranışı kurgulanabilir veya planlanabilir bir nitelikte değildir. Bu nedenle de matematiksel yöntemlerle açıklanamaz. Hayek'in temel argümanı iktisadi sistemin işleyebilmesinde bilimsel bilgilerin değil zımni bilgilerin etkin olduklarıdır. Bu bilgi matematiksel yöntemlerle değil, keşif ve girişimciliğe dönük insan davranışları sonucu açığa çıkar (Klein, 2004:78).

Hayek, iktisat biliminin doğa bilimlerden farklı olarak *kompleks fenomenleri* incelediğini; doğa bilimlerinde kolaylıkla gözlemlenebilen ve ölçülebilen konuların iktisat bilimi için sınırlı olduğunu belirtir. Hayek ampirik çalışmalara şüpheyle yaklaşır. Hayek'in Nobel ekonomi ödülünü aldığı salonda yaptığı konuşmadaki şu sözleri onun matematik ve iktisat ilişkisi üzerine pozisyonunu anlamamıza imkan verir:¹⁵

“İktisatta matematiksel yönetime genel olarak karşı olduğum yargısını vermekten kaçınarak konuyu açıklamak isterim... Eğer biz denklemlerdeki tüm parametreleri bilmiş olsak o zaman mal ve hizmetlerin miktar ve fiyatlarını hesaplayabilmemiz mümkün olabilirdi. Matematiksel iktisadın öncülerinden Vilfredo Pareto'nun da dediği gibi fiyatların nümerik olarak hesaplanmasını düşünmek biraz saçmadır, zira tüm bilgiye sahip olduğumuz varsayımı doğru değildir.”

Hayek aynı konuşmasında iktisat biliminin diğer doğa bilimlerinden farklılıklara sahip olduğunu; iktisatçıların fiziki bilimlerini taklit etmeye çalışmalarının bir *bilimcilik (scientism)* tutumu sergilediğini şu sözlerle vurgular (Hayek, 1974):

¹⁵ F. A. Hayek, 1974. “The Pretence of Knowledge”, Prize Lecture. Nobel Prize.org. Nobel Media AB 2019. Fri. 19 Jul 2019. <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1974/hayek/lecture/>

“İktisatçıların iktisat politikalarını yönetmekte başarısızlığa uğramalarının, fizik bilimlerinde başarılı bir şekilde uygulanan prosedürleri taklit etme çabaları ile ilgisi bulunmaktadır. Bu bizim disiplinimiz için düpedüz bir hata anlamına gelir. Bu yaklaşım ‘bilimcilik’ tutumu olarak adlandırılabilir.”

Hayek’e göre matematiksel yöntemler kullanarak iktisadi faaliyetleri tahlil etmek yararlıdır, fakat yeterli değildir. İktisadi faaliyetler sosyal, kültürel, psikolojik ve fizyolojik özellikleri dikkate alınarak açıklanmalıdır. Hayek felsefesi sadece teknik bilgilerle iktisadi anlayan, diğer sosyal bilimler özellikle tarih ve felsefe hakkında bilgisi olmayanların başarısız olacaklarının bir eleştirisi niteliğindedir (Hayek, 1991:38).

1999 yılında iktisat tarihçisi Robert Heilbroner ile yaptığı bir söyleşide Hayek şunları söylemektedir: (Heilbroner, 1999.)

“Sanırım son yirmi ila otuz yıl içinde bilimsel yaklaşım mesleğe nüfuz etmeye ve kısa sürede hakim olmaya başladı. Bu, kısmen çeşitli türlerde matematiksel analizin "icadı" ve gerçekten de önemli gelişmeler nedeniyle ortaya çıktı. Yaşadığımız çağ yalnızca daha fazla veriye değil, aynı zamanda daha karmaşık veri kullanımına sahip olduğumuz bir çağdır. Veri yüklü bir bilim çağında yaşıyoruz; bu, katıksız sayısal, katıksız denklemler ve dergi sayfalarını kaplayan sayısal sanki bilimle belli bir benzerlik gösteriyor. . . Bu tek merkezi faaliyet bilimselmiş gibi görünüyor. Onu anlıyorum. Bu (matematikçilik) evrensel bir eğilim olarak görünüyor. Ancak bir bilime benzemek bilim olmaktan farklıdır.”

Milton Friedman (1912-2006)

“... formel mantık ve matematik, bir neden-sonuç ilişkisini anlamak, hipotezi sınamak, hiptetezler arasındaki ilişkileri anlamak için gereklidir... Fakat iktisat teorisi kendini gizlemiş matematikten çok daha fazlası olmalıdır.”¹⁶

Milton Friedman

¹⁶ M. Friedman, 1953. The Methodology of Positive Economics, In: M. Friedman, Essays in Positive Economics. University of Chicago Press. pp. 3-43.

Milton Friedman, 1976 yılında tüketim analizi, para tarihi, para teorisine katkılarında ve istikrar politikasının karmaşıklığına getirdiği çözüm önerilerinden dolayı Nobel İktisat Ödülü'nü alır. Friedman'a göre iktisat, belli bir toplumun iktisadi sorunlarına çözüm üreten bir bilimdir ve bireyin iktisadi faaliyetlerini yürütmesinde gönüllülük esas olmalıdır. Emir komuta ile yönlendirilen iktisadi faaliyetler tutarsızdır. Friedman, varsayımların gerçekçi olup olmadıkları değil, kullanışlı olup olmadıklarına inanır (Bair, 2004:144).

Kariyerine istatistik çalışmalarıyla başlayan Friedman, kendi deyimiyle spekülative bir alana yönelmeyi tercih eder. Friedman'ın amacı iktisadın her türlü değer yargılarından bağımsız ampirik bir bilim olduğunu kanıtlamaktır. Friedman, kuramsal bir iktisadi modelin geçerliliğinin; varsayımların sonuçlara götüren çıkarımlarının kesinliğini ortaya koyan iç tutarlılık ve iktisadi modelin gerçekle ilişkisinin dış tutarlılığa bağlı olduğunu düşünür. Gerçek dünyayı anlayabilmek araştırmanın varsayımlarına değil sonuçlarına bağlıdır (Roux, 2004:133-134).

Friedman, *Pozitif İktisadın Metodolojisi* (Friedman, 1953) makalesinde, iktisat kuramının önermelerinin geçerliliğinin öngörülerin doğruluğuyla sağlandığını iddia eder. Friedman'a göre iktisat kuramının varsayımlarının incelenmesi yerine çıkarımlarının test edilmesi gerekir. Friedman'ın metodolojisi eleştirilere açıktır. İktisat kuramının varsayımlarının bir çoğu gözlemlenemez değişkenler içerir ve bu değişkenlerin gerçeği yansıtmadığı bilinir. Ancak Friedman'ın bu eleştiriye karşı argümanı, önermelerin geçerliliğinin tek kriterinin, öngörülebilir doğruluk olması gerektiğidir. Özenle oluşturulan kuramda, varsayımların geçerliliği mantıksal olarak, çıkarımların geçerliliğine eşit olacaktır. Friedman'ın "*varsayımlar yerine, çıkarımları test edin*" buyruğu, kuramların öngörülerinin gerçek hayattaki olaylarla çelişmezse sorun yaratmaz. Ancak benzer durumları açıklayan çözüm üretebilen basit bir kuram yoksa, bir çelişki ortaya çıkabilir. İktisatçılar için kuramsal bir boşluk istenmeyen bir durumdur ve kuramlar çelişkili gerçekler tarafından değil de daha iyi kuramlar tarafından sorgulanır (Blaug, 2014:850-851).

Friedman'ın vurgusuyla, iktisat bilimi; gerçek iktisadi sorunlarla uğraşmak, onları ele almak yerine, gittikçe matematiğin bir alt dalı haline gelmiştir. (Friedman, 1999:137). Friedman'ın saptamasından hareket edildiğinde, kuramsal iç tutarlılığa olan bu tutku iktisadın krizi ve genel olarak toplumsal gerçekliği açıklayamaması sorunu olarak ele alınmalıdır (Roux, 2004:133-134). Sorun, iktisat kuramlarının içsel tutarlılığının iktisadi/toplumsal gerçekliğin önüne geçmesi ve bu yönüyle

iktisadi analizlerde kullanılan matematiksel yöntemlerin kendi araçsal işlevi ötesinde bir saplantı haline gelmesidir.

Önemle belirtelim ki, Milton Friedman para arzı ile fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkileri ele alan bir çok ampirik çalışma gerçekleştirmiştir. Friedman bu yönüyle iktisatta matematik kullanımının öncülerinden biri olarak da kabul edilebilir. Ancak Friedman'ın kendisiye yapılan bir söyleşide kendisine yöneltilen soruya verdiği cevap onun matematik-iktisat ilişkisinde bulunduğu pozisyonu anlamamıza imkan verebilir: (Friedman, 1999:137)

“İktisat gerçek hayattaki iktisadi problemleri ele almaktan ziyade giderek artan biçimde matematiğin saklı bir kolu olarak ilerlemektedir.”

James M. Buchanan (1919-2013)

*“İktisadın temel ilkeleri oldukça basittir. Adam Smith ve onu takip edenlerin bilgeliğini bir tarafa bırakıp modern matematiğin aşırı yükünü taşımamıza gerek yoktur.”*¹⁷
James M. Buchanan

1986 yılında Nobel İktisat Ödülü ile onurlandırılan James M. Buchanan'ın araştırma alanı (kamu tercihi ve anayasal iktisat) iktisat ve siyaset bilimi arasındadır ve kompleks matematiksel yöntemlere başvurmaz. Buchanan'ın iktisatta devletin rolüne ilişkin çalışmaları *“iktisadi analizin siyasal karar alma sürecine uygulanması”* olarak özetlenebilir.

Matematik, istatistik ve ekonometri araştırmalarının iktisat bilimini özünden ve asıl amacından uzaklaştırdığı yönündeki görüşlerinde Ronald Coase yalnız değildir. Buchanan'da Coase gibi genç kuşak iktisatçıların araştırmalarını model, denklem, matematik ve istatistik araçlar ile donatmalarını şu sözlerle eleştirmektedir: (Buchanan, 1984:11)

“Ecclesiastes'in ‘güneşin altında yeni bir şey yok’ sözü şüphesiz doğrudur ve özellikle sosyal bilimlerde geçerli bir doğrudur. Matematiksel araştırmalara eğilimli genç iktisatçıların eski zaman iktisatçılarının söyledikleri sözleri unutarak

¹⁷ James M. Buchanan, 1979. “General Implications of Subjectivism in Economics.” in: Buchanan, James M. What Should Economists Do? Indianapolis: Liberty Press. s.282.

adeta eski tekerleği yeniden keşfetmeye çalıştıklarını görünce bu sözü hatırlıyorum”

Buchanan, geleneksel iktisat anlayışından politik iktisat anlayışına geçişte bir köprü görevi üstlenir. Buchanan şöyle der (Buchanan, 1979:280):

“Politik iktisadın en iyi zamanında entelektüel (ve sosyal) sermaye çöküşünü görmekteyim. İyi eğitim almış genç iktisatçıların temel iktisadi söylemleri değerlendirme konusunda yetkin olmadıklarını ve basit olayları çözmeye bile matematiksel yöntemler kullanmaya zorlandıklarını görüyorum.”

Buchanan normatif analiz ile iktisatta, siyasi kararları önceleyen kurallarla devletin iktisadi alandaki güç ve yetkilerinin anayasal normlarla belirlenmesini araştıran *Anayasal İktisat* düşüncesinin temellerini atar. Buchanan’a göre *Anayasal İktisat*, sosyal etkileşimi; rasyonel seçimler yapan gerçek ve tüzel kişiler arasındaki bir dizi karmaşık ilişki olarak gören bilim insanları arasında, bir sorgulama ve söylem alanıdır. Bu alan, sosyal etkileşimi farklı algılamayı seçenlerin sorgularını içerecek şekilde genişletilemez. Sosyal etkileşimi tamamen çelişkili ya da tamamen idealist vizyonlarda algılamayı seçenler arasında bilimsel bir argüman ve sonucunda hemfikir olmak için ortak bir temel de yoktur. Bu görüşler aslında dünya üzerindeki *alternatif pencerelerdir* ve bireylerin bu tür pencereler arasından seçim yapma süreci gizemini korur. Ampirik bir kanıtın tek bir bakış açısından algılanması zorunluluğu söz konusuysen aynı kanıt nasıl inandırıcı hale getirilebilir? Modern ampirik iktisatçıların saflığı bu açıdan akla aykırı bir durum haline gelir. Buchanan bu durumu şu sözlerle ağır bir şekilde eleştirir: (Buchanan, 1990:1)

“Naif modern ampirik iktisatçıların yaptıkları saçmalaktan başka bir şey değildir.”¹⁸

Buchanan 1989 yılında yayınlanan bir başka çalışmasında da yine matematiksel iktisat/ekonometri çalışmalarına olan antipatisini şu sözlerle açık olarak ilan eder: (Buchanan, 1989:224)

¹⁸ Buchanan’ın kendi sözleri ile aktaralım: *“The naivete of modern empirical economists in this respect verges on absurdity.”*

“İktisatçılar, modern iktisatta hakim olan ampirik araştırmalar ile ‘suyun aşağı doğru aktığını’ etkileyici biçimde ispat etmeye çalışıyorlar. Ben, çoğu iktisatçının sadece ampirik kanıtlar ile ikna olacağına şüphe ile yaklaşıyorum; kanıt ile idrak arasındaki ilişkinin bir gizem bırakacağını düşünüyorum.”

Ronald Harry Coase (1910-2013)

*“Benim gençliğimde yalnız başına şarkı söylemenin aptalca olduğu söylenirdi. Modern iktisat eğitiminde matematik kullanımı buna benzemektedir”*¹⁹

Ronald H. Coase

*“Mevcut iktisat eğitimi gerçek dünya ile alakası olmayan ve havada uçan bir teorik sistem üzerine kuruludur... İktisat geçen yıllar boyunca gerçek dünyadan giderek kopmuştur. İktisatçıların büyük çoğunluğu, gerçekte iktisadi sistemin nasıl faaliyet gösterdiği ile ilgilenmemektedirler. Bir iktisatçı bir at konusunda araştırma yaptığında gidip atın sırtına binerek araştırma yapmak yerine masasında oturup ‘eğer ben at olsaydım nasıl davranırdım’ diye düşünerek çalışma yapmaktadır.”*²⁰

Ronald H. Coase

Ronald H. Coase, 1991 yılında mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri araştırma programlarına yaptığı katkılardan dolayı Nobel İktisat Ödülü ile onurlandırılmıştır. Coase'in iktisadi analizinin ayırıcı özelliği düşüncelerini, kompleks matematiksel yöntemleri kullanmadan, basit anlaşır bir şekilde ortaya koyması ve geliştirmesidir. Coase, kendi adıyla anılan *Coase Kuramı* ile iktisat bilimine önemli katkılar sağlar. Ayrıca, iktisadın metodolojisine yönelik eleştirileri ve yeni kurumsal iktisat okulunun oluşumuna öncülük eden metodolojisiyle dikkatleri üzerine çekerek iktisadın serüveninde bir istisna olduğunu kanıtlar. Coase'un metodolojisinin iktisat alanında eşsiz olmasının nedeni çalışmasında matematiksel yöntemlere rastlanmamasıdır.

¹⁹ Coase'un bu alaycı ifadesinin orijinali şu şekilde: *“In my youth it was said that what was too silly to be said may be sung. In modern economics it may be put into mathematics.”* Bkz. Ronald Coase, 1988. *The Firm, The Market And The Law*, Chicago: University of Chicago Press. Chapter 6. S. 185.

²⁰ R. H. Coase, 1999. Interview with Ronald Coase, *Newsletter of the International Society for New Institutional Economics*, Vol. 2, Spring, No. 1.s.2.

Coase göre, basit kuramsal bir çerçeve ve tarihsel bir birikim süreci ile iktisadi analizde bir dönüşüm yapılabilir. Bu düşünce, Coase'nin ileri matematiksel yöntemlere ve ekonometriye olan karşıtlığıyla da yakından ilgilidir. Coase iktisat kuramının gerçek dünyayı kavraması gerektiğini savunur. Buna göre, varsayımlar gerçekçi olmalı, kuram ve analizler gerçek hayatta işleyen iktisadi sistemi anlamaya yardımcı olmalıdır (Medema, 1995). İktisat biliminin iktisadi hayatı anlamada zaman zaman bir engel oluşturduğunu düşünen Coase, ana akım iktisatçıları analizler yaparken; veriler, denklemler ve grafikler içinde boğuldukları gerekçesiyle eleştirir ve düşüncelerini şu sözlerle ifade eder (Coase, 2012:19).

“... (iktisat) politikası kara tahta üzerinde incelenmektedir. Varsayılan enformasyon çerçevesinde iktisatçıya düşen fonksiyon bellidir. Fiyatları sabitlemek, vergi koymak, teşvikler sağlamak ve böylece genel refah düzeyini arttırmak. Hepsi kara tahta üzerinde yapılmaktadır. İktisatçının gerçek iktisadi sistemle bir yakınlığı söz konusu değildir.”

Coase'a göre, bu *kara tahta iktisadi*²¹ iktisatçıların düşüncelerinde var olan, gerçek dünyadan kopuk bir sistemdir ve pratikte hiçbir yararı yoktur.

Coase, metodolojik olarak, ekonometrik çalışmalar yerine pratik gözleme dayalı çalışmaları, vaka çalışmalarını ve tarihsel tecrübeleri daha fazla önemser. Coase göre gerçek iktisadi düzeni anlamak için bir araç olarak kullanılması gereken analizler pek çok iktisatçı için amaç haline gelir. Coase'un, matematik, istatistik ve ekonometri çalışmalarının iktisat biliminde çok yaygın olarak kullanılmasına olan itirazı bazı sözlerine de çok açık biçimde yansır. Örneğin, *“Verilere yeterince işkence edersen, itiraf eder.”* (Tullock, 2001)²² ve ayrıca *“benim gençliğimde yalnız başına şarkı söylemenin aptalca olduğu söylenirdi. Modern iktisat eğitiminde matematik kullanımı buna benzemektedir”* (Coase, 1988:185) sözleri Coase'un bakış açısını açık olarak ortaya koymaktadır. Coase'un *“verilere yeterince işkence edersen, itiraf eder”* sözü oldukça ilginçtir. Coase'a göre,

²¹ Coase bu terimi 1991 yılında Nobel Ödülü konuşmasında kullanmıştır. Ana akım iktisatçılara eleştiride bulunarak; grafiklerin, denklemlerin, rakamların, anlamsız ve kaotik sonuçların gerçeğe uygun düşmediğini ifade etmiştir. Ona göre ekonomi basit, sade ve toplumun içinden görüşlere ve çıkarımlara yatkındır. Bu sebeple tahta başında rakamlarla değil, toplumsal olaylarla gözlemlere dayanan çözümlere önem verilmesini istemiştir.

²² Coase'un bu sözünü şu kaynaktan aktarıyoruz: G. Tullock, 2001. A Comment on Daniel Klein's "A Plea to Economists Who Favor Liberty". *Eastern Economic Journal*, 27(2), 203-207.

istenilen amaca yönelik istenilen araçları kullanan ve deneyin sonucunu kendi düşüncelerine yönelik kurgulayan iktisatçılar rakamlarla araştırmalarının sonuçlarını istedikleri şekilde manipüle edebilirler. Coase, rakamların kimin mülkiyetinde olduğunu sorgulayarak bilimde etik değerlerin objektif unsurlardan kaydığını gözlemler (Coase, 1982:15-16).

Coase, modern iktisat eğitimine ve müfredat kapsamına bir çok açılardan karşı çıkar. 2012 yılında Harvard Business Review’de “*İktisadi İktisatçılardan Kurtarmak*” başlığı altında kaleme aldığı kısa yazısında iktisatçıların kullandıkları metodoloji, kapsam, müfredat vs. üzerine ciddi eleştiriler yöneltir. Coase, kısa makalesinde şunları yazmaktadır:²³

“Modern iktisat bilimi giderek kurumsal-temel üzerine inşa edilirken, iktisadın sadece bir fiyat teorisine indirgenmesi rahatsızlık vericidir. Toplum, tarih, kültür ve politikanın iktisat üzerine etkilerini gözardı ederek iktisat bilimini sadece bir tercih bilimi olarak ele almak disiplin için bir intihar demektir.”

Paul Krugman (1953-)

*“İktisatta matematik kullanalım – fakat onun hizmetçisi değil, efendisi olalım.”*²⁴
Paul Krugman

2008 yılında uluslararası ticaret ile iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirildiği coğrafya arasında ilişki kuran çalışmaları dolayısıyla Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılan Paul R. Krugman’ın da Coase ve Buchanan kadar olmasa bile matematiksel iktisada bakışı kısmen eleştireldir.

İktisatçıların analizlerini genellikle yoğun matematiksel yöntemlerle ortaya koyma çabasına yöneltilen eleştiriler beraberinde *heterodoks* yaklaşımları getirir. Bunun örneklerinden biri de bir *mekansal iktisadi analiz* örneği olan *Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı*’dır. Fizikçi John Wheeler’e göre (Kurz, 2017:223), “*zaman her şeyin bir kere olmasını engelleyen bir şey*” iken “*mekan her şeyin benim başıma gelmesini engelleyendir.*” İktisat kuramı genel olarak, örtük olarak

²³ Ronald Coase, 2012. “Saving Economics from the Economists”, Harvard Business Review, December. <https://hbr.org/2012/12/saving-economics-from-the-economists>

²⁴ “*So by all means let’s have math in economics — but as our servant, not our master.*”
Bkz. P. Krugman, 2009b. Mathematics and Economics, New York Times, Sept, 11. 2009b.

iktisadi faaliyetlerin mekansal boyutunu ihmal eder. Ancak küreselleşme ile ortaya çıkan iktisadi hareketlilik iktisadın mekansal boyutunun önemini ortaya koyar. Krugman, *Coğrafya ve Ticaret* (Krugman, 1991) çalışmasında *Yeni Ekonomik Coğrafya* kavramını ilk defa kullanır. Bu kavramın merkezinde ticaret kuramı, ölçek ekonomisi ve belirli coğrafyada (bölge, kent) kümelenme bulunur. Krugman'ın bu düşüncesi iktisadi analizlerin yoğun matematiksel yöntemlere teslim olmaması gerektiğinin örneklerinden biridir.

Krugman'a göre iktisatçılar *etkileyici* gördükleri matematiği çalışmalarında gerçeğe aykırı bir şekilde kullanmaya başladıkları için iktisat mesleği yolundan sapmış durumdadır. *Büyük Bunalm*'a kadar çoğu iktisatçı kapitalizmi mükemmel ya da neredeyse mükemmel bir sistem olarak görür. Bu vizyon kitlesel işsizlik karşısında sürdürülebilir değildir, ancak *depresyon* anıları kayboldukça, iktisatçılar rasyonel bireylerin mükemmel pazarlarda etkileşime girdiği bir iktisadın eski ancak matematikselleştirilerek yeniden idealize edilen vizyonuna aşık olurlar. İdealize edilmiş piyasa ile yenilenen romantizm, elbette kısmen siyasi rüzgarların değişmesine kısmen de finansal teşviklere bir cevaptır. İktisat mesleğinin başarısızlığının nedeni, iktisatçılara matematiksel yeteneklerini gösterme şansı veren her şeyi kapsayan, entelektüel olarak zarif bir yaklaşım ortaya koyma isteğidir (Krugman, 2009a).

Paul Krugman iktisat bilimindeki kalitesizlik ve aşırı formalizm konusu üzerine şunları söylemektedir: (Krugman, 1998:1829)

“Öyleyse, anlamsız matematiksel oyunlarla uğraşan bir kabile olarak iktisatçıların bu eğilimi nereden geliyor? Belki de meselenin özünde çoğu iktisatçının birinci sınıf araştırma yapmadığı ve pek çok ilgisiz-alakasız matematiksel modelleme ile uğraştıkları gerçeği yatmaktadır. (...) Ve birisi okunmayacak veya alıntı yapılmayacak bir araştırma yapıyorsa, (bu ister sıkıcı edebi bir çalışma (birçok beşeri bilimde olduğu gibi) olsun, ister sıkıcı deneysel çalışma (birçok fizik biliminde olduğu gibi) olsun veya ister sıkıcı matematiksel modelleme olsun, ne fark eder? Konunun önemi göz önüne alındığında, ekonominin entelektüel seviyesinin olması gerektiği kadar yüksek olmadığı aşıkardır. Ancak bu, formalizmden ziyade kalite ile ilgili bir eleştiridir. İşte bu nedenle aşırı formalizm böylesine öfkeli suçlamalarına maruz kalır?”

Paul Romer (1955-)

2018 yılında Nobel İktisat Ödülü'nü alan Paul Michael Romer, matematiksel yöntemlerin iktisatta uygunsuz ve kötüye kullanımını *mathiness* kavramı ile ifade eder.²⁵ O'na göre *mathiness* akademik siyaseti bilim olarak gösterme aldatmacasına izin veren bir kavramdır. Romer'e göre zamanla karmaşıklaşan iktisadi olguların yoğun matematiksel yöntemler kullanılarak açıklanmaya çalışılması gerçeklikten uzaklaşan bir soyutlama sürecini beraberinde getirir.

Paul Romer'e göre bilim, geniş çapta paylaşılan ve fikir birliği ortaya çıkaran bir süreçtir. Siyaset ise bir fikir birliği ortaya çıkarmaz. İktisatçıların bir kısmı, Robert Solow gibi, bilime bağlı kalırken bir kısmı da, Joan Robinson gibi akademik siyasete dahil olur. Akademik siyaset diğer siyaset türleri gibi belirsizlik içeren kelimelerle sunulur. Tartışma açık bir şekilde siyasi bir hüviyet kazanmış ise bilimle ilgilenen iktisatçılar bunu görmezden gelirler. Matematik, akademik siyasetin bir bilim gibi görünmesine izin verir. Bu bağlamda yapılan matematiksel hatalar bile görmezden gelinir ve bilimsellikten uzaklaşılır. İktisat kuramcılarının, soyutlamaları keşfetmek için matematik kullanmaları açıklık, hassasiyet ve titizlikle yapılabildiğinde bir risk taşımaz (Romer, 2015: 89-93).

III. SONUÇ

Modern iktisadi düşüncede (ana-akım iktisat) iktisadın matematizasyonu akımının baş mimarı hiç şüphesiz Paul Samuelson'dur. Matematiksel formalizmin iktisada yerleşmesinde kanaatimizce en büyük başarı (ya da büyük günah!) Samuelson'a aittir. Matematiksel iktisada gönülden inanmış Samuelson'un bu alanda söylediği şu söz çok kıymetlidir:

*“Ekonomi teorisi alanında verimli bir kariyere sahip olmak için matematik ne gereklidir, ne de yeterlidir”.*²⁶

²⁵ Bkz. P. M. Romer, 2015. “*Mathiness in the Theory of Economic Growth*”. American Economic Review, 105(5), 89-93. Romer'in makalesinin başlığında ve içeriğinde kullandığı “mathiness” esasen bilimsellikten uzak bir matematiksel iktisada atıfta bulunmak için kullanılmıştır.

²⁶ “*Mathematics is neither a necessary nor a sufficient for a fruitful career in economic theory*”, P. A. Samuelson, 1952. “*Economic Theory and Mathematics--An Appraisal*” The American Economic Review, 42(2), 65.

Bize göre iyi bir iktisatçı olmanın “*mutlak surette*” matematik bilme koşuluna bağlanması fevkalade yanlıştır; ya da matematik bilmeden iyi bir iktisatçı olunamayacağını iddia etmek ciddiye alınacak bir ifade değildir. Aynı şekilde matematiğin gereksiz olduğunu söylemek ve tümüyle reddetmek de bir o kadar yanlıştır. Krugman’a pekala katılıyoruz: “*İktisatta matematik kullanalım – fakat onun hizmetçisi değil, efendisi olalım.*”

Bu makalenin yazarları olarak pozisyonumuzu daha net biçimde ortaya koymakta yarar görüyoruz. İktisat ve matematik arasındaki ilişkiye bakış açımızı “*konjonktür*” terimi dahilinde bir analogi ile anlatmaya çalışalım. İktisat biliminde “konjonktür” kelimesi sıklıkla kullanılan ve iktisadi yaşamdaki dalgalanmaları, iniş-çıkış hareketlerini ifade eden bir kavramdır. Bazen bir konjonktürel dönem uzun bir dönemi kaplayabilir; ve sonra zaman içinde o dönemin yeleşmiş kalıntıları ve yıkıntıları ortadan kaldırmak kolay olmayabilir. Maalesef Samuelson’dan Frisch’e; Debreu’dan Leontief’e uzanan matematiksel formalizm akımı iktisat biliminin metodolojisini yakıp, yıkmıştır. Bugün konjonktürün o döneminde hakim olan genel denge analizi, iktisadi modeller, girdi-çıkı analizi, doğrusal programlama vs. iktisat biliminde değerini ve önemini çok büyük ölçüde yitirmiştir. Buna karşın matematiksel iktisat, ekonometri, oyun teorisi ve saire hala iktisat biliminde hakimiyetini ciddi biçimde sürdürmektedir. Bugün matematiksel iktisat, ekonometri ya da oyun teorisi alanlarında donanımlı olan bir kariyer iktisatçısının en basit iktisat teorilerinden ve/veya iktisat felsefelerinden bile bihaber olduklarını görmek şaşırtıcı değildir. Buchanan’ın aşağıdaki ifadeleri bizim bu çalışmamızı bağlayacak kadar kıymetli bir sonsöz ve tavsiyedir: (Buchanan, 1979:82)

“İktisadın temel ilkeleri oldukça basittir. Adam Smith ve onu takip edenlerin bilgeliğini bir tarafa bırakıp modern matematiğin aşırı yükünü taşımamıza gerek yoktur.”

Kaynaklar

Aktan, C.C. (2001). "Lord Keynes, Keynezyenler ve Fonksiyonalistler", Yeni Türkiye Dergisi, Kasım-Aralık.

Bair, A. (2004). Neoklasik Teoride Biçim ve İçerik. Post Otistik İktisat: 144-148.

Blaug, M. (2014). İktisat Kuramının Geçmişine Bakış. (çev: A. Birdal ve F. Güle, İstanbul: Efil Yayınevi.

- Buchanan, J. M. (1979). General Implications of Subjectivism in Economics. What Should Economists Do, Ind: Liberty Fund Inc. 81-91.
- Buchanan, J. M. & R. D. Tollison (1984). The Theory of Public Choice--II (Vol. 2). Chicago: University of Michigan Press.
- Buchanan, J.M. (1989) The Economy as Constitutional Order, in: The State of Economic Science: Views of Six Nobel Laureates, ed. Werner Sichel, Kalamazzo: Upjohn Institute.
- Buchanan, J. M. (1990). The Domain of Constitutional Economics. Constitutional Political Economy, 1(1), 1-18.
- Buğra, A. (2010). İktisatçılar ve İnsanlar. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Coase, R. H. (1982). How Should Economists Choose?. Washington: The Thomas Jefferson Center Foundation.
- Coase, R. H. (1988). Note on The Problem of Social Costs. In: R. Coase, The Firm, the Market, and the Law. Chicago: University of Chicago Press.
- Coase, R. H. (1999) Interview with Ronald Coase, Newsletter of the International Society for New Institutional Economics, Vol. 2, Spring, No. 1.
- Coase, R., (2012). Saving Economics from the Economists. Harvard Business Review, 90(12), 36.
- Desai, M. (2016). Keynes ve Seksen Yıl Sonra Onun Genel Teorisi, İktisat ve Toplum, Aralık, Sayı:74.
- Eichner, A. S. 1984. Joan Robinson's Legacy, Challenge Vol. 27, No. 2. pp. 42-46
- Feiwel, G. R. (Ed.). (1989). Joan Robinson and Modern Economic Theory. Springer.
- Franklin, J. (1983). Mathematical Methods of Economics. The American Mathematical Monthly, 90(4), 229-244.
- Friedman, M. (1953). The Methodology of Positive Economics, In: M. Friedman, Essays in Positive Economics. University of Chicago Press. pp. 3-43
- Friedman, M. (1999). Conversation with Milton Friedman. B., Snowdon and H. Vane (eds.). Conversations with Leading Economists: Interpreting Modern Macroeconomics. Cheltenham: Edward Elgar.

Gascoigne, J. (1984). Mathematics and Meritocracy: the Emergence of the Cambridge Mathematical Tripos. *Social Studies of Science*, 14(4), 547-584.

Göcen, S. (2015), Avusturya İktisat Okulu'nun Metodolojik Görüşleri ve Ana-Akım İktisada Yönelik Eleştirileri, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, ss. 221-237

Harrod, R. (1951). *The Life of John Maynard Keynes*. Harcourt, Brace.

Hayek, F. A. (1948). *Economics and Knowledge*, in: *Individualism and Economic Order*. Chicago: The University of Chicago Press. Açık erişim için bkz. <https://mises.org/library/individualism-and-economic-order>

Hayek, F. A. (1974). "The Pretence of Knowledge", Prize Lecture. NobelPrize.org. Nobel Media AB 2019. Fri. 19 Jul 2019. <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1974/hayek/lecture/>

Hayek, F. A. (1991). On Being An Economist. In: W. W. Bartley and S. Kresge (eds.), *The Trend of Economic Thinking; Essays on Political Economists and Economic History*, Volume III, London: Routledge.

Heilbroner, R. (1999). "The End of the Dismal Science?". *Challenge Magazine*. May-June.

Jevons, W. S. (1888). *The Theory of Political Economy*, London: Macmillan, 3rd ed. 29.02.2020. <<https://oll.libertyfund.org/titles/625>>

Kaymakçı, Ö. B. (2013). *Bilim Felsefesi Işığında İktisat Metodolojisi*. İstanbul: Ötüken.

Keynes, J. M. (1936) . *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London : Macmillan, 1936. Açık erişim: <http://gutenberg.net.au/ebooks03/0300071h/printall.html>

Keynes, J. M. (1938). Letter to Roy Harrod. *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, 14, 296-7. Teorisi. A. Baltacıgil (Çev.). İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Klein, P. G. (2004). FA Hayek: Avusturyan Ekonomist ve Sosyal Teorisyen. *Piyasa Dergisi*, Sayı: 11, 71-83.

Krugman, P. (1991). *Geography and Trade* Cambridge: The MIT Press,

Krugman, P. (1998) 'Two Cheers for Formalism', *Economic Journal* 108(451): 1859-69.

- Krugman, P. (2009a). How Did Economists Get It So Wrong?. New York Times, 2(9).
- Krugman, P. (2009b). Mathematics and Economics, New York Times, Sept, 11. 2009.
- Kurz, H. D. (2017). İktisadi Düşünce Tarihi. (Çev: H.Bilir ve E. Değirmenci). Ankara: Heretik Yayınları.
- Madenci, 2015. "Marshall ve Karatahta İktisadı", İktisadiyat, 23.02.2015. <http://www.iktisadiyat.com/2015/02/23/marshall-ve-karatahta-iktisadi/>
- Marshall, A. (1920). Principles of Economics (London: Macmillan and Co. 8th ed. 1920). 29.02.2020. <https://oll.libertyfund.org/titles/1676>
- Marshall, A. (1996). The Correspondence of Alfred Marshall, Economist (Vol. 3). Cambridge University Press.
- Medema, S. G. (1995). Ronald Coase on Economics and Economic Method. History of Economics Review, 24(1), 1-22.
- Mises, L. von. (1978). *Epistemological Problems of Economics*, New York: New York University Press.
- Mises, L. von. (1985). Theory and History. Ludwig von Mises Institute.
- Mises, L. von. (2000). The Equations Of Mathematical Economics And The Problem Of Economic Calculation In A Socialist State. Quarterly Journal Austrian Economics 3, 27–32.
- Mises, L. von. (2002). Epistemological Problems of Economics. Ludwig von Mises Institute.
- Mises, L. von. (2008). İnsan Eylemi. (Çev: İ.Aktar) , İ. Ankara: Liberte Yayınları.
- O'Donnell, R. M. (1990). Keynes on Mathematics: Philosophical Foundations and Economic Applications. Cambridge Journal of Economics, 14(1), 29-47.
- Pigou, A. C. (1925). Memorials of Alfred Marshall. Augustus M. Kelley, 1966. New York:
- Robinson, J. (1932). Economics is a Serious Subject: the Apologia of an Economist to the Mathematician, the Scientist and the Plain Man. La Trobe University, the Borchardt Library.

- Robinson, J. (1951). *Collected Economic Papers (Vol. 1)*. Oxford: Blackwell.
- Robinson, J. (1962). A Neo-Neoclassical Theorem. In: *Essays in the Theory of Economic Growth* (pp. 120-136). Palgrave Macmillan, London.
- Robinson, J. (1974). What Has Become Of The Keynesian Revolution?. *Challenge*, 16(6), 6-11.
- Robinson, J. (1978). *Contributions to Modern Economics*. Oxford: Blackwell.
- Robinson, J. (1980). *What are the Questions? And Other Essays*. Armonk/New York, M. E. Sharpe.
- Romer, P. M. (2015). Mathiness in the Theory of Economic Growth. *American Economic Review*, 105(5), 89-93.
- Roux, D. (2004). İktisadın Nobeli. (Çev: M. A. Kılıçbay), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Samuelson, P. A. (1952). Economic Theory and Mathematics--An Appraisal. *The American Economic Review*, 42(2), 56-66.
- Tullock, G. (2001). A Comment on Daniel Klein's" A Plea to Economists Who Favor Liberty". *Eastern Economic Journal*, 27(2), 203-207.
- Uygur, E. (2014). "Mathiness" ve İstatistik, Ulusal Gelir Hesapları, Matematik ve Ekonometri Konusunda Keynes. *Ekonomi-tek-International Economics Journal*, 3(2), 67-96.
- Weintraub, E. R. (2002). *How Economics Became a Mathematical Science*. Duke University Press.